

T.C.

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YENİÇAĞ ANABİLİM DALI

117 851

H.1168-1169, M.1754-1756 Tarihli 6 Numaralı Şerhiyye Siciline

Göre Antakya'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı

MASTER TEZİ

Nazan ERİŞEN

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ANKARA MERKEZİ

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Muhammet ŞAHİN

Ankara – 2002

117851

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Nazan ERİŞEN'e ait H.1168-1169, M.1754-1756 Tarihli 6 Numaralı Şerhiye Siciline Göre Antakya'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı adlı çalışma jürimiz tarafından Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

Başkan Doç. Dr. Hamza KELEŞ

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

(İmza)

Üye Yrd. Doç. Dr. Muhammet ŞAHİN

Akademik Unvanı, Adı Soyadı (Danışman)

(İmza)

Üye Yrd.Doç.Dr. Ayhan PALA

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

ÖNSÖZ

Çalışmamızın konusu H.1168 – 1169/M.1754-1756 yıllarını içine alan Antakya'nın 6 numaralı Şer'iyeye siciline göre Sosyo-Ekonomik yapısı idi.

Çalışmamız dört bölüm halinde tertib edilmiştir.

Tarih boyunca farklı medeniyet ve kültürlerle sahip olan devletler tarafından yönetilmiştir. Şehir çok sık el değiştirmiş, nüfusu giderek azalmıştır. Anadolu, Mezopotamya, İran için kavşak özelliği taşıması şehrin önemini artırmıştır. Osmanlı döneminde hac yolu üzerinde yer alması dışında bir önemi kalmamıştır. İlginç tarihi dokusu bizi Antakya şehir tarihi üzerinde tez hazırlamaya itmiştir. Günümüzde şehir tarihleri tarihi incelemelerde araştırmalarda önemli bir yere sahiptir. Sosyal ve kültürel tarih araştırmalarının ana kaynağını Şer'iyeye Sicilleri oluşturmaktadır. Araştırmamızda Antakya'nın XVIII. yüzyıldaki sosyo-ekonomik yapısını kapsamaktadır. Maalesef 1709 tarihinden önce tutulan Şer'iyeye Sicilleri günümüze kadar ulaşamamıştır. Defterlerin tamamı incelendiğinde daha geniş kapsamlı yorumlar yapılabilecektir.

Birinci bölümde şehrin fiziki yapısı, mahalle, köy ve menzil düzeni incelenmiştir. Devlet, XVIII. yüzyılda da menziller teşkilatının düzgün işlemesi için hassasiyet göstermiştir.

İkinci bölümde idari yapı incelenmiş Ehl-i örf sınıfı içerisinde yer alan Vali, Voyvoda, Mütesellim, Şehir Kethüdası ve Yeniçeri Serdarı hakkında genel bir bilgi verilirken, Antakya kazası baz alınarak görevleri hakkında bilgi verilmiştir. Ehl-i Şer' sınıfına giren kadı, naib, diğer mahkeme görevlileri, müftü, Nakibu'l-Eşrâf Kaymakamı aynı şekilde incelenmiştir. XVIII. yüzyılda yönetim de önemli rolü üstlenen a'yân hakkında da bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde Sosyal Yapı, müslim ve gayr-i müslim ahali incelenmiştir. İki zümre arasında alım-satım münasebetleri tespit edilmiştir. Konar-göçerlerin bölgede kışlamakta oldukları Reyhanlı aşiretini devlet tarafından gösterilen sınırlar dışında kışlayıp asayiş bozdukları tespit edilmiştir. Bu bölümde sosyal huzursuzluk ve eşkıyalık hareketleri incelenmiştir. Zaman zaman yolların bu taife tarafından kullanılamaz hale geldiği alınan tedbirlerden anlaşılmaktadır. Eşkıyalık olayları levend, aşiret, aile ve ferdi eşkıyalıklar şeklinde baş göstermiştir.

Dördüncü bölümde üretim, esnaf ve ticari ilişkiler üzerinde durulmuştur. Antakya'da bu tarihlerde elli iş dalında binyüzaltmışbir esnaf üretim yapmaktadır. Esnaf teşkilatı içerisinde yönetici olarak esnaf şeyhleri bulunmaktadır. Hemen her iş dalında esnaf faaliyet göstermektedir. Yine bu bölümde kazadan toplanan vergiler de incelenmiştir.

Osmanlı Devleti II. Viyana kuşatmasından beri uzun süren savaşlarla uğraşmış, Avusturya, İran, Rus savaşları gibi. Bu da vergilerin çeşitlenmesine ve artmasına neden olmuştur. Bu vergiler Avârız Bedel-i Nüzûl, Salyâne ve İmdâd-ı Hazeriyye türünden vergilerdir.

Çalışmamız sırasında yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Hamza KELEŞ'e, Yrd.Doç.Dr. Muhammed ŞAHİN'e, Yard. Doç. Dr. Hamza PALA'ya yüksek lisansa başladığımda bana büyük destek veren Gölpezarı Milli Eğitim Müdürü İrfan GERÇEK'e teşekkürlerimi bildirmek istiyorum.

Nazan ERİŞEN

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

GİRİŞ	1
A- ŞER'İYYE SİCİLLERİ	1
a.Genel Olarak Şer'ciyye Sicilleri	1
b.H.1168-1169 No'lu Antakya Şer'ciyye Sicili	8
c.Hicri 1168-1169 Tarihli Antakya Şer'ciyye Sicilinin Konularına Göre Tasnifi	9
B-ANTAKYA'NIN TARİHÇESİ	13
BİRİNCİ BÖLÜM ANTAKYA ŞEHRİNİN FİZİKİ YAPISI	18
A.ŞEHRİN YERLEŞİMİ	18
a.Mahalleler	19
b.Nahiye ve Köyler	20
B.MENZİL DÜZENİ	22
İKİNCİ BÖLÜM İDARİ YAPI VE GÖREVLİLER	29
A-EHL-İ ÖRF	36
a-Vali	37
b-Mütesellim	38
c-Voyvoda	40
d-Şehir Kethüdası	42
e-Yeniçeri Serdarı ve Altıbölük Halkı	43
f-Tahsildar	45
B-EHL-İ ŞERC	45
a-Kadı	46
b-Naib	53
c-Diğer Mahkeme Görevlileri	57
d-Müftü	59 ✓
e-Nakibu'l-Eşraf Kaymakamı	60
C-ŞEHİR HALKININ TEMSİLCİSİ	61
A'YÂN	61
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM SOSYAL YAPI	68

A-KONAR GÖÇERLER	73
B-MÜSLİM-GAYRİ MÜSLİM AHALI	74 ✓
C-SOSYAL YAPIDA HUZURSUZLUK VE EŞKİYALIK HAREKETLERİ	78
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM EKONOMİK YAPI	86
A-ÜRETİM	86
B-TİCARET	87
C-ESNAF	87
D-VERGİLER	95
a-Avârız ve Bedel-i Nüzûl Vergisi	96
b-İmdâd-ı Hazeriyye Vergisi	99
SONUÇ	100

KAYNAKÇA

EKLER

ÖZET

ABSTRACT

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m	Adı geçen makale
A.Ü.	Ankara Üniversitesi
Antakya Ş.S.	Antakya Şer'iyeye Sicili
A.Ü. D.T.C.F.	Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
A.Ü. OTAM	Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi
A.Ü.S.B.F.	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
b.	Belge numarası
Bkz	Bakınız
Çev	Çeviren
Fak	Fakülte
H.	Hicri Tarih
İ.A	İslam Ansiklopedisi
İ.Ü	İstanbul Üniversitesi
İ.Ü.E.F.	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İ.Ü.H.F.	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İ.Ü.İ.F.	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
İ.Ü.S.B.E.	İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
M.	Miladi Tarih
M.Ö.	Milattan önce
M.S.	Milattan sonra
Neş.	Neşreden
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
Yay.	Yayınlayan

GİRİŞ

A-ŞER'İYYE SİCİLLERİ

a-GENEL OLARAK ŞER'İYYE SİCİLLERİ

Osmanlılarda olduğu gibi, ortaçağda yakın şarkın bütün Müslüman ve Türk devletlerinde, merkezî idare tarafından tayin edilen kadıların hususi arşivleri olduğu ve mahkemede cereyan eden bütün işler hakkındaki karar sûretlerini, bu defterlere kaydettikleri malumdur. Abbasiler, Selçuklular ve İlhanlılarda da şer'îyye sicillerinin mevcut olduğu bilinmekte ise de bunların tamamı kaybolmuştur.

Kendisinden önceki devletlerden daha muntazam ve merkeziyetçi bir idare kuran Osmanlılarda ise bu defterlerin büyük bir kısmı muhafaza edilmiş ve zamanımıza kadar ulaşabilmiştir.¹

Türkiye, arşiv bakımından dünyanın en önde gelen ülkeleri arasındadır. Türk arşivlerinin bu emsalsiz zenginliği, Türklerin yazılı kağıda karşı göstermiş oldukları dikkat ve saygının bir sonucudur. Osmanlı Devleti'nde belgelerin kâtipler tarafından çalınması, saklanması ve tahrif edilmesi durumunda bunu yapanlar idamla cezalandırılırdı. Bu durum pek az millette görülen bir titizliktir. Nitekim belgelerin günümüze kadar intikal etmesi bu tatbikatın neticesidir.

En mühim tarihi kaynaklarımızdan biri de şer'îyye sicilleridir. Bunlar sadece bizim tarihimiz için değil bir zamanlar Osmanlı Devleti himayesi altında yaşamış milletlerin tarihi için de büyük ehemmiyet taşımaktadır.

Şer'îyye sicilleri XV. Yüzyılın ilk yarısından başlayarak XX. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar uzunca bir zaman dilimi içinde yaklaşık olarak beş asırlık Türk ve Türkiye Tarihini, Türk iktisadını, Türk siyasi, sosyal ve hukukî hayatını yakından ilgilendirmekte, kısaca Türk kültür ve tarihinin temel

---

¹ F. Köprülü, Anadolu Selçuklularının Tarihinin Yerli Kaynakları, Belleten, VII/27 (1943), 409-410

kaynaklarının başında gelmektedir. Yorucu olsa da bu belgeler tetkik edilmedikçe XV-XX. Yüzyıllar arasındaki Türk kültür ve tarihi ile ilgili verilecek bilgiler ve hükümler eksik kalacaktır. Zirâ mahkeme kararları genellikle her devirde, devletin kültürünü ve tarihini yansıtan önemli tarih belgeleridir.²

Şer'iyeye sicillerini kadılık müessesesinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu cümleden olarak, şer'iyeye sicillerinin muhteva bakımından gösterdikleri zenginlik ve çeşitliliği kadıların adlî bir memur olmaktan, öte, idari, beledî vb. çok geniş hak ve yetkililere sahip olmalarının bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz.

Bu geniş vazifelerinden dolayı kendilerine gelen hüküm ve fermanları, bunlara verilen cevapları ve gördükleri çeşitli davalara dair vermiş oldukları hükümleri kayıt için kadıların sicil denilen birer defter tutmaları kanundu.³ Bu mecburiyet daha çok; hüküm, ilam, hüccet, ferman gibi bir nüshası da muhatap kimselere verilen belgelerin tahrifatını ve ihtilafı engellemek ihtiyacından ortaya çıkmıştı.

Şer'iyeye kayıtları genellikle eni dar, boyu uzun defterlere yazılırdı. Muhtevasını oluşturan ilam, hüccet, vakfiye sûretleri , miras taksimi, kiralardan kontrolü, narh koyma, husûmete dayanan davâlar vb. şer'î mahkemelere mahsûs bir usûl ve kaide içinde kaleme alınır ve bu tahrir tarzına da sakk-ı şer'î denilirdi.⁴

Şer'iyeye sicilleri Osmanlı Devleti'nden önce kurulmuş Müslüman Türk devletleri ile muasır diğer Türk Devletlerinde ve Osmanlıların ilk zamanlarında genellikle Arapça tutulmuştur. Yalnız bu dönemde merkezden

---

² Ahmet AKGÜNDÜZ, Şer'iyeye Sicilleri, I, 11

³ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı, 1984, 107

⁴ a.g.e, aynı yer

gelen emirler ve onlara verilen cevaplar Türkçe kaydedilmiştir. XVI. asırdan itibaren ise kayıtlar hemen tamamen Türkçe tutulmaya başlanmıştır.⁵

Şer'îyye sicillerinde yer alan kayıtlar; kadı tarafından verilen hükümler, her hangi bir hadiseyi, bir şهادeti veya bir hibeyi, resmiyete geçirilmesi istenen bir hususu ihtiva eden belgeler, devlet merkezinden gelen çeşitli yazılardır. Bu genel tasniften yola çıkarak şer'îyye sicillerinde yer alan belgelerin muhtevası şu şekilde açıklanabilir.

Merkezden gönderilen her türlü ferman, berat ve mektuplar

Kadıların, çeşitli konularda merkeze gönderdikleri ilâmlar ile şehir yönetiminde kişi ya da çeşitli müesseseler arasında doğan anlaşmazlıkları çözümlmek için verdikleri hüccetler.

Ümera denilen mahalli yöneticilerin (beylerbeyi, vali, sancakbeyi, mutasarrıf, mütesellim vb.) çeşitli konularda sancak veya şehir meselelerini çözmek için yayınladıkları buyrultular ile bunların icraatlarını gösterir kayıtlar.

Şehrin mahalle listeleri, dinî ve içtimaî yapıların inşası, bakım ve tamirlerinin yapılması, şehirde yürütülen imar faaliyetleri, imar işlerinde kullanılan inşaat malzemelerinin çeşit ve fiyatları ile ilgili vesikalar.

Şehrin nüfusunu, nüfusun ırkî ve dinî yönden ayırımını, bu nüfusun zaman, zaman maruz kaldığı salgın hastalık ve tabii afetler hakkında bilgi veren belgeler.

Evllenme-boşanma, kız kaçırma, mehir bağlama, alım-satım, mukavele ve kefalet senetleri, hırsızlık, kalpazanlık, yaralama ve öldürme ile ilgili kayıtlar.

---

⁵ Yücel ÖZKAYA, "Sofya Milli Kütüphanesi National Biblioteque'deki Şer'îyye Sicilleri", Tarih Araştırmaları Dergisi 1979-1980, XIII/24,22

Şehirlerdeki esnaf grupları ve bunların meslekleri ile ilgili ürettikleri malların çeşitleri, çarşı ve pazarlarda satılan malların narh listeleri, usta ve ırgat yevmiyeleri ile ilgili kayıtlar

Sancak ve şehir halkından toplanan vergi miktarları, bu vergilerin toplandığı vergi haneleri ile ilgili kayıtlar.

Altın ve para meseleleri ile çeşitli eşya fiyatlarını gösterir kayıtlar

Ölen kişilerin mesleği ile mal varlıklarını gösteren tereke kayıtları, bu kayıtlarda yer alan etnografik eşya listeleri

Bu sayılan hususlar dışında, mahkeme tarafından önemli görülerek sicillere kaydedilen çok değişik konularda belgeler de vardır. Bu meyanda, ifta makamından alınan bazı fetva suretleri, yangın, sel, zelzele, don, kar hadiseleri ile ilgili geliş güzel yazılmış münferit notlar, şair yaradılışlı bazı kadı ve naiplerin, azl ve nakillerinde ihtisaslarını anlatan şiirleri ihtiva eder kayıtları da sıralayabiliriz.⁶

Şer'iyeye sicillerinde, o kaza bölgesine ait adlî, idarî, beledî ve meslekleri alakadar eden nizamlar, vakıf, aile hukuku, miras taksimi, askerlik, vergi vb. kararlar iç içedir. Ancak İstanbul, Edirne, Bursa gibi o dönemin büyük şehirlerinde terekeler için ayrı, ayrı defterler tutulmuştur ki bunlara "Tereke Defterleri" yahut "Kassam" adı verilmekteydi. Bu defterlerde, adından da anlaşılacağı üzere ölenlerin terk ettiği menkul ve gayri menkul her türlü malların ve alacak, borç, vasiyet, hibe gibi tasarruflarla meydana gelen hakların açık bir şekilde yazıldığı kayıtlarla, ölenlerin menşeleri, medenî halleri, her türlü giyim ve ev eşyası, ticari malların çeşit ve miktarları, bunların fiyatlarını ihtiva eden kayıtlar mevcuttur.⁷

---

⁶ Halil, ONGAN, Ankara'nın I Numaralı Şer'iyeye Sicili, Ankara, 1955, X

⁷ Ö.L.BARKAN, "Edirne Askeri Kassamına ait Tereke Defterleri (1545-1659)", Türk Tarih Belgeleri Dergisi, III/3-6 (1968), 1-479

Osmanlı devletinin umumi bünyesi içinde, yukarıda sözü edilen bütün bu belgeleri ihtiva ettiği için şer'iyeye sicillerinin ehemmiyeti kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Devrinin iktisadî ve içtimaî yapısından, etnografyasına, askerî yapısına, konuşulan diline kadar bütün özellikleri ve incelikleri yansıttığı için şüphesiz siciller büyük ehemmiyete sahiptirler. Türlü bakımlardan şer'iyeye sicillerinin ehemmiyetleri şöyle izah edilebilir:

Mahalli bir çok hadisenin tarihlere kaydedilmediği, hatta bilinen bazı hadiselerin çoğu kez teferruata girililmeyerek hakiki sebeplerinin iyice açıklanamadığı malumdur. Halbuki memleketimizin en uzak ve küçük bir köşesinde meydana gelen en küçük bir hadise, her hangi bir sebeple mahkemeye aksetmiş bulunabileceğinden sicillere müracaat etmek gerekecektir. Bu sebeple siciller, içtimaî, idarî, malî, iktisadî, ticarî, ziraî, beledî, askerî hadiseleri, asker toplanması, asker adedi, nereye nasıl gidecekleri, yaşları, sakatlık, ölüm, görevden ihraç, izin, emeklilik, destek hizmetleri, ikmal, taktik, planlama, bedel gibi askerî tarihimize ışık tutan çok önemli bilgileri bu belgelerden tespit edebiliriz.

Bunun yanında bölgede meskun insanların aile yapılarını, evlilik geleneklerini, çocuk sayılarını, içtimaî güvenlik mevzularını, zengin-fakir, zımmî ve müslim ailelerin içtimaî özelliklerini sicillere bakarak tespit etmek de mümkündür. Ayrıca şer'iyeye sicillerinin etnografya ve halk kültürü açısından da ehemmiyeti büyüktür. Devleti meydana getiren çeşitli topluluklar nasıl yaşıyordu, ne tür evlerde oturuyorlardı, evlerini nasıl döşüyorlardı, nasıl giyinip kuşanıyorlardı, ne tür yiyecek ve zahire ile besleniyorlardı, ne gibi işleri meslek edinmişlerdi? İşte bu soruların cevaplarını da teferruatıyla sicillerden bulmamız mümkündür.

Osmanlı devletinin iktisadî yapısı hakkında da çok kıymetli bilgileri ihtiva eden bu siciller, toplanan vergiler ve bunların çeşitleri, miktarları, yılda kaç defa ve hangi usulde vergi ödendiği, halkın uğraştığı meslekler, yörede yetişen hububat ve beslenen hayvan cinsleri hakkında da müracaat edebileceğimiz ilk kaynak durumundadırlar.

Şer'iyeye sicillerinde birçok devlet adamı, müderris, alim, şair, sanatkâr ve mimar adları geçer. Her ne kadar bu üst derecedeki kimselerin biyografisine dair geniş açıklamalar bulunmuyorsa da, bunların hal tercümelerini yazmak veya yazılmış bulunan kişiler hakkındaki bilgilerin doğruluk derecesini kontrol etmekte müracaat edilebilecek ehemmiyetli kaynaklar serisindedir.

Sicillerde geçen kişi, kasaba, köy ve mahalle adları büyük bir yekun teşkil eder. Bunlardan kadın ve erkek adları ile unvan ve lakablar dil bakımından incelenmeye değer bahislerdir. Eskiden oturlan veya oturulmayan yerler, mezra'ca ve özellikle aşiret ve cemaat adlarını ihtiva eden kayıtlar iskan tarihimiz için paha biçilmez belgelerdir.

Tımarların kimlere ve ne suretle tevcih edildiğine dair beratlarla bu tımarların kadılar huzurunda ve artırma yolu ile mültezimlere verilmelerine veya sipahileri marifetleriyle tapuya bağlanmalarına, vakıflara ait emlak ve akarların da aynı şekilde kiraya verilmelerine dair tutulan kayıtlar devletin teşkilat tarihi hakkında büyük ehemmiyeti haizdirler.⁸

Bazıları yangın, savaş ve su baskını gibi çeşitli sebeplerden dolayı tamamen yok olmuş, şer'iyeye sicillerinden arta kalanların sayısı bugün 20.000 adet ve 500.000 sayfa civarındadır. Büyük çoğunluğu Milli Kütüphanede bulunan sicil sayıtlarına istinaden yapılan ilmi araştırma ve çalışmaların ise yetersiz olduğu ortadadır. Buna mukabil zengin kültür ve tarihi kaynaklar olan şer'iyeye sicillerinin önemine vakıf olan bazı şahsiyetler bu konuyla alakalı bazı eserler yazmışlardır.⁹

Şer'iyeye Sicillerinden Yararlanılarak Yapılan Bazı Araştırma ve Metin Çalışmaları

---

⁸ H. ONGAN, a.g.e, XI

⁹ Münir ATALAR, "Şer'iyeye Mahkemelerine Dair Kısa Bir Tarihçe2, AÜİF İ.İ.E.D., IV, Ankara, 1980, 110

Demirel, Ömer, Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Tüketim Üretim İlişkileri, Ankara, 1989.

Ergenç, Özer, "Osmanlı Şehirlerindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri", Osmanlı Araştırmaları, IV, 1984.

Ergenç, Özer, "16. Yüzyıl Ankara'sı, Ekonomik, Sosyal Yapısı ve Kentsel Özellikleri", Tarih İçinde Ankara, Ankara, 1981.

İnalçık, Halil; "Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak", AÜDTCF Dergisi, c. 1, s.1, 1942.

Ongan, Halit, "Ankara'nın I Numaralı Şer'iyeye Sicili, Ankara, 1958.

Ongan, Halit, "Ankara'nın II Numaralı Şer'iyeye Sicili, Ankara, 1974.

Özdemir, Rifat, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, Ankara, 1986.

Özdemir, Rifat, "Harput ve Çemişgezek'te Askerî Ailelerin Sosyo-Ekonomik Yapısı, Belleten, C.LII, s. 203, 1988.

Özkaya, Yücel, "XVIII. Yüzyılda Mütessesimlik Müessesesi", AÜDTCF Dergisi, c. XXVIII.

Özkaya, Yücel, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Toplum Yaşantısı, Ankara, 1985.

Uluçay, Çağatay, XVII'inci Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilatı, Manisa Halkevi Yay. İstanbul, 1942.

Katalog Çalışmaları

Akgündüz, Ahmet, Şer'iyeye Sicilleri I, Kısım, TDAV Yay. İstanbul, 1988.

Atalar, Münir, "Şer'î Mahkemeler Hakkında Kısa Bir Tarihçe", AÜİF. Dergisi, c. IV, Ankara, 1980.

Ersoy, Osman, "Şer'iyeye Sicillerinin Toplu Kataloguna Doğru", AÜDTCF Dergisi, C. XXI, 1964.

Halaçoğlu, Yusuf, "Şer'iyeye Sicillerinin Toplu Kataloguna Doğru", Adana Şer'iyeye Sicilleri , İÜEF Tarih Dergisi, (30), 1975.

İlgürel, Mücteba, "Şer'iyeye Sicillerinin Toplu Kataloguna Doğru", İÜEF, Tarih Dergisi (28-29), 1975.

Bu tarz araştırmaların yanı sıra bazı yüksek lisans tezlerinin konusu olan ve genellikle muayyen bir defterin transkripsiyon ve değerlendirmesinden ibaret çalışmalar da bu meyanda zikredilebilir. "Antakya'nın 6 Numaralı H. 1168-1169 tarihli Şer'iyeye sicilinden başka Halil MİRCİ'nin "Antakya'nın 1 numaralı (H. 1120-1122) Şer'iyeye sicili", Adem KARA'nın "Antakya'nın 3 Numaralı (H. 1156-1157) Şer'iyeye Sicili ve Mehmet YILDIRIM'in 1827-1829 (H. 1243) Tarihli Antakya (Hatay) Şer'iyeye Sicili" Özcan TATAR'ın 8 Numaralı H.1178-1179 Antakya Şer'iyeye Sicili adlı tezleri bu tarz çalışmalar arasındadır.

b-H.1168-1169 No'lu ANTAKYA ŞER'İYYE SİCİLİ

Bizim üzerinde çalıştığımız defter, H. 1168-1169 (M.1754-1756) tarihli, 6 numara ile kayıtlı defterdir.2 Rebiulevvel 1168 (17 Aralık 1754)'ten Evaili Zilkade 1169 (28 Temmuz 1756)'ya kadar tutulan kayıtları içermektedir. Bu iki yıla ait sadece iki belge bulunmaktadır. 1169 senesine ait belgeler çoğunluktadır. Defterin sonradan hem sayfaları, hem de belgeleri teker, teker numaralanmıştır.

Defterde 45 adet belge vardır. Tek kâtip tarafından yazılmış olup okunaklıdır. Ancak bazı sayfalar ıslandığı için okunamamıştır. Müfredat defterinin 27 ile 30 arasındaki sayfaları böyledir. Bu yüzden kâtibin hesapladığı toplam rakama ulaşamamıştır.

Sicillere genellikle ilâm, hüccet, mahkeme kararları, terekeler, merkezden gönderilen yazılar ayrı, ayrı kaydedilirdi. Bazı hallerde bunların

hepsinin bir arada yazıldığı da olurdu. Nitekim elimizdeki defter de değişik konuları ihtiva etmektedir. Defterde maruzlar, merkezden gelen emir, ferman vb. belgeler, vergi ile ilgili belgeler sayı bakımından birbirine eşittir. Halep Divanından gönderilen buyruldu da çoğunluktadır. Bir adet vakıf, bir adet alım-satım hücceti bulunmaktadır. Bu hüccetin de katip tarafından üzeri çizilmiştir ve yarım bırakılmıştır. Defterde başka alım satım hücceti olmadığı için yanlışlıkla yazıldığı da düşünülebilir. Sicilde tereke kaydı bulunmamaktadır.

42 ve 43. sayfalar yani 42 numaralı belge mikrofilmde yer almadığı gibi sicil aslında da bulunmamaktadır. Zaman içerisinde maalesef sicillerde bu şekilde yıpranmalar, sayfa kopmaları olabilmektedir. Antakya Şer'iyeye Sicilleri Antakya müzesinde iken 1994'te Milli Kütüphaneye taşınmıştır. 42 numaralı belgelin sonundan Naib Halil Efendi'nin başa geçtiği ferman bulunmaktadır. Bir önceki naib azledilmesi karşısında bir de beyit yazmıştır. Yalnız ferman defterin sonuna eklenmiştir.

Mahalle isimleri bizim defterde bulunmamaktadır. Genel bir bilgi edinmek açısından 7. defterden yararlandık. Özellikle menzil ve yol güvenliğinin sağlanması, esnaf tevz'ci defteri gibi konularda 3 ve 8. defterden yararlandık.

c-HİCRİ 1168-1169 TARİHLİ ANTAKYA ŞER'İYYE SİCİLİNİN KONULARINA GÖRE TASNİFİ

A- İdari Nitelikli Belgeler: 18/22

1- Nasb ve Azl: 3/3, 3 /4, 40/40, 42/42

2- Menziller: 27/32, 35/37, 45/43

3- İç düzen: 7/6, 14/15, 17/20, 31/33, 32/34, 33/35,37/38.

B- İktisadi Nitelikli Belgeler: 8/7, 13/13, 16/19, 17/21, 19/23, 20/24, 15/17, 24/30, 26/31, 27, 28, 29, 30/32, 45/44

C- Sosyal Nitelikli Belgeler

1- Fuzulî işgal, darp, cinayet, hırsızlık, gasp: 5/4, 6/5, 10/8, 10/9, 11/11, 21/24, 21/25, 39/39.

2- Alacak verecek: 11/10, 12/12, 14/14.

3- Alım satım: 38/39.

4- Eşkıyalık: 15/16, 22/26, 23/27, 7/16, 14/15, 17/20, 31/33, 32/34.

5- Diğer: 45/45, 44/43.

D- Askerî Nitelikli Belgeler: 23/28, 34/36.

E- Vakıf: 22/27

F- Tereke: Yok

G- Mukaddime: 3/2.

A- İDARİ NİTELİKLİ BELGELER

1- Atama ve Nakil

SAYFA NO	BELGE NO	BELGENİN KONUSU	TARİH
3	3	Mürasele, Naib tayini	Gurrei Zilhiccetuş-Şerife 1168
3	4	Mürasele, Naib tayini	Gurrei Zilhiccetuş-Şerife 1168
18	22	Tezkire-i Tahsildar tayini	Gurre-i Muharrem 1169
40	41	Mektup Yeniçeri Zabitliğine Azl ve Tayini	Evahiri Şehri Sefer 1169
40	42	Ferman, Naib Tayini	Evahiri Muharremu'l-Haram, 1169

2- Menzil

SAYFA NO	BELGE NO	BELGENİN KONUSU	TARİH
27	32	Buyruldu, Menzil Ücreti	13 Muharremü'l-Haram 1169
35	37	Buyruldu, Adana-Antakya yolunun Kurtkulağı mevkiinin güvenliği	18 Safer 1169
7	6	Emir, Halep Divanından Buyruldu	17 Zilhicce 1168
14	15	Emir, Asayişin sağlanması, Reyhanlı aşiretinin verdiği zararı önleme	28 Zilhicce 1168
17	20	Buyruldu, Yol Emniyeti, Asayişin sağlanması	Gurre-i Muharrem, 1169
31	33	Emir, Aşiretin iskânı	23 Muharrem 1167
32	34	Buyruldu, Aşiretin iskânı	26 Muharrem 1169
33	35	Buyruldu, Yol Emniyet ve Asayişinin sağlanması	15 Safer 1169
37	38	Emir, Hacıların Güvenliği	Tarihsiz

B- İKTİSADİ NİTELİKLİ BELGELER

SAYFA NO	BELGE NO	BELGENİN KONUSU	TARİH
8	7	Buyruldu, Vergi Tahsili	17 Rebiu'l-ahir 1168
13	13	Buyruldu, Vergi Tahsili	Gurrei Muharrem 1169
16	19	Tezkere, Avarız ve Bedeli Nüzûl	Gurrei Muharrem 1169
17	21	Tezkere, Vergi Tahsili	Gurrei Muharrem 1169
19	23	Tezkere, Avarız, Köy Tevzii Listesi	-----
20	24	İlam, Avârız ve Bedeli Nüzûl Tahsili	7 Muharrem 1169
15	17	Ferman, İmdâd-ı Hazeriyye Pusulası	Gurrei Muharrem 1169
24	30	İmdâd-ı Hazeriyye Köy Tevzii Listesi	-----
26	31	Salyane (İmdâd-ı Hazeriyye Esnaf Tevzii Listesi)	12 Muharrem 1169
27, 28, 29, 30	32	Müfredat Defteri	13 Muharrem 1169
45	44	Vergi indirimi	18 Muharrem, 1169

C – SOSYAL NİTELİKLİ BELGELER

1- Fuzûlî işgal, darp, cinayet, hırsızlık, gasp

SAYFA NO	BELGE NO	BELGENİN KONUSU	TARİH
5	4	Arz-ı Hal, Fuzûlî işgal, cinayet	Gurrei Zilhiccetü'ş-Şer'îyye 1168
6	5	Arz-ı Hal, Hırsızlık, Cinayete teşebbüs	20 Muharrem 1169
10	8	Arz-ı Hal, Fuzûlî işgal	18 Rebiulahir 1168
10	9	Arz-ı Hal, Fuzûlî işgal, gasp	9 Muharrem 1169
11	11	Arz-ı Hal, Fuzûlî işgal, darp	27 Zilhicce 1167
21	24	İ'lam, Fuzûlî işgal	3 Muharrem 1169
21	25	Arz-ı Hal, Müşterek harmanın işgali	Gurrei-Muharrem 1169
39	39	Arz-ı Hal, Cinayet, keşf ve zabıt	Şehr-i Safer 1169

2- Alacak- Verecek

SAYFA NO	BELGE NO	BELGENİN KONUSU	TARİH
11	10	Arz-ı Hal, Borcu geri alma, Saldırı	Gurre-i Muharrem 1169
12	12	Temessukât, Borcu geri alma	20 Zilhicce 1168
14	14	Arz-ı Hal, Borcu geri alma	Gurre-i Muharrem 1168

3-Alım-Satım

SAYFA NO	BELGE NO	BELGENİN KONUSU	TARİH
38	39	Satış Hücçeti	----- ---

4-Eşkıyalık

SAYFA NO	BELGE NO	BELGENİN KONUSU	TARİH
15	16	Arz-ı Hal, Ev basma	Gurre-i Muharrem 1169
22	26	Arz-ı Hal, Bahçesinin ve paranın zorla zabtı	Gurre-i Muharrem 1169
23	29	Arz-ı Hal, Cana kast ve yol kesme	Gurre-i Muharrem 1169

7	6	Emir ve Halep Divanından Buyruldu, Eşkialığın engellenmesi	17 Zilhicce 1168
14	15	Emir, Reyhanlı aşiretinin reayaya verdiği zararı engelleme	28 Zilhicce 1168
17	20	Buyruldu, Eşkuya ve haramzadenin cezalandırılması,	Gurre-Muharrem 1169

5- Diğer

SAYFA NO	BELGE NO	BELGENİN KONUSU	TARİH
45	43	Cisri Hadisi savunmakla görevli kişiye verilen para kaydı	15 Muharrem 1169
45	45	Senelik gelirin kaydı	13 Safer 1169

D- ASKERİ NİTELİKLİ BELGELER

SAYFA NO	BELGE NO	BELGENİN KONUSU	TARİH
23	28	Ferman-Dergah-ı Mualla Topçularının mevaciplerinin intikali	27 Rebiulahir 1169
34	36	Ferman, Dergah-ı Mualla Yeniçerilerinin aylığı	26 Muharrem 1169

E – VAKIF

SAYFA NO	BELGE NO	BELGENİN KONUSU	TARİH
22	27	Berat, İmam-Hatip ve Mütevellî Tayini	Evail-i Zilkade 1169

B-ANTAKYA'NIN TARİHÇESİ

Şehirler zaman içinde değişim geçirir. Aynı devirde kurulmuş şehirler içinde, bazıları uzun süre ayakta kalabildikleri halde bazıları da birer harabe kent haline dönüşür. Varlıklarını daha uzun süre devam ettirebilenler arasında ise, bazıları önemli gelişme göstermeden küçük merkezler halinde

yaşantılarını sürdürürken, bazıları büyük gelişmeler gösterip imparatorlukların ticaret ve kültür merkezleri olan metropoller haline gelir.¹⁰

Antakya şehri iki bin iki yüz yıllık inişli-çıkışlı tarihi boyunca metropol şehir durumundan küçük bir kaza görünümüne bürünmüş olup büyüklüğü ve tarihi önemi azalmıştır. Akdeniz'e dökülen Asi nehrinin vadisi; sunduğu elverişli geçitler şark dünyası ile Akdeniz ve Anadolu'yu bağlamıştır. Bu vasıf, bütün tarih boyunca bu çevredeki insan topluluklarının hayatına istikamet verici tesirler yapmıştır. Mezopotamya'dan gelen ve Fırat üzerinden Halep'ten geçerek nehrin bu şimal vadisi boyunca Akdeniz'e ulaşan başlıca yol Asi vadisinden geçmektedir. Yani o zamanlar eski şark-eski garp ticaret ve kültür münasebetleri yolunun bu memleketten geçtiği artık hemen hemen ispat edilmiş gibidir.¹¹

Güneyin önemli bir antik merkezi olan Antakya'nın tarihine baktığımızda M.Ö. XII. yüzyılda Trakya ve Makedonya'da oturan kavimlerin güneye doğru harekete başladıklarını, Anadolu'ya geçerek Hitit Büyük Krallığı'nın yıkılmasına sebep olduklarını görüyoruz. Bölge M.Ö. VIII. yüzyılda Asur Krallığı'na bağlanmıştır.

Antakya şehrini asıl kuran, Büyük İskender'in generallerinden Seleucus'tur. Şehir III. Antiochus'un saltanatı zamanında(M.Ö. 212-186) en parlak dönemini yaşadı. M.Ö. 64'ten itibaren Roma İmparatorluğu'nun eline geçti.(M.Ö. 64-M.S. 396).

M.S. 1. yüzyılın ilk yarısında Hristiyanlık Kudüs dışında ilk defa Antakya'da yayılmıştır. Roma İmparatorluğu devrinde oluşturulan Suriye

¹⁰ Ataman DEMİR: "Zaman İçinde Antakya" Yapı, 43/2, 1982, 31

¹¹ Halil DEMİRCİOĞLU: "Anadolu'da İlk Siyasi Mekan Vahdeti Kuruluşunda Hatay'a Verilen Önem", Ankara Üniversitesi Haftası, Hatay, 10.3.1943-13.9.1943 Ankara Üniversitesi (DTCF Yayınları 37, TTK, Ankara, 1945), 53 Ayrıca bkz. Ekrem AKURGAL: "Tarihte Şark-Garp Münasebetleri Bakımından Hatay Bölgesinin Önemi", ve Agop DİLAÇAR: "Alpin İrk, Türk Etnisi ve Hatay Halkı" Ankara Üniversitesi Haftası, Hatay, bkz. Hatay Bölgesi için Afif ERZEN: "Kıbrıs Tarihi'ne Bir Bakış" X. Türk Tarihi Kongresi, 22-26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler, IV., (TTK Basımevi, Ankara 1987), 79-80

Vilayeti'nin başkentliğini de yapmış olan Antakya bu yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi, burada da bu yeni dine karşı baskı uygulamıştır. Ancak M.S. 313'te Hristiyanlık serbest bırakılmıştır.¹²

395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye bölündüğü zaman Antakya Doğu Roma sınırları içerisinde kaldı. 638'de İslam orduları tarafından fethedildi. Emeviler döneminde (661-750) Halep'e bağlandı. Abbasiler döneminde sakin bir devir yaşadı. 877'de Tolunoğulları'nın daha sonra da İnşitler'in egemenliğindeyken 968'de tekrar Bizans yönetimi altına alındı.

Anadolu'da fetihler yapan Kutalmışoğlu Süleyman Şah 1085'te şehri Hristiyanlar'dan aldı. 1098'de şehre giren Haçlı orduları 1268'e kadar yönetti. 1268'de şehirde Memlük hakimiyeti başladı. 1516'da Yavuz Sultan Selim'in bölgeyi ele geçirmesiyle Antakya Osmanlı idaresine girdi.¹³

Antakya Halep Eyaleti'ne bağlı Sancak durumuna getirildi. Bıyıklı Mehmet Paşa vali olarak atandı. Zamanla Halep Valisi hassının voyvodalığı olarak Kaza statüsüne getirilmiştir. Şehri 1648'de ziyaret eden Evliya Çelebi kale duvarları ve burçlarının çok yüksek olduğundan bahsetmiştir.¹⁴

Mısır'ın fethiyle birlikte buraya giden her kabile, her donanma muhakkak surette Antakya'da konaklar, oradan sonra yoluna devam ederdi. Ayrıca hac yolunun üzerinde olması nedeniyle hacılar için de bir uğrak yeri idi. Kanuni Sultan Süleyman İran'a yapmış olduğu birinci sefer(Sefer-i İrakeyn) dönüşünde bu şehre uğramıştır (Aralık 1536). Şehir Sadrazam

---

¹² Feridun DİRİMTEKİN: "Antakya Tarihi", Türkiye Tüning ve Otomobil Kurumu Belleteni, 22 / 301 (Nisan-Haziran, 1969), 4-7

¹³ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI: Osmanlı Tarihi, II, (Türk Tarih Kurum Basımevi, Ankara, 1983), 456, Hatay il yıllığı, 1967, Milli Eğitim Basımevi, (İstanbul, 1968), 36 bkz. Hatay il yıllığı, 1973 21-24.

¹⁴ EVLIYA ÇELEBİ: Seyahatname, (İstanbul, İkdam Matbaası, 1314-1938), 110.

Sokullu Mehmet Paşa tarafından da ilgi görmüş ve sonradan burada birçok hayır kurumu yaptırmıştır.¹⁵

Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra şehrin nüfusunda büyük bir değişme olmamıştır. 1587 yılı tahrir defterine göre şehir 1064 hane, 511 mücerret nüfusa sahipti. 1710 yılında 1061 esnaf ve bunun dışında 2332 erkek nüfus tespit edilmiştir.

XVII. yüzyıl sonlarında güvenliğin yeterince sağlanamaması eşkıyalık faaliyetlerini arttırmıştır. Bunun sonucunda köyler harap olmuş, üretim azalmıştır. Güvenliğin sağlanamamasında Türkmen aşiretleri büyük rol oynamışlardır. Kuyucu Murat Paşa'nın 1607 yılında devlete isyan halinde olan Canbolatoğlu üzerine yaptığı sefer XVII. yy. başlarında bölgenin önemli olaylarından¹⁶ İran seferine çağrılan Canbolatoğlu Hüseyin Paşa sefere geç iştirak ettiği için Halep Valisi tarafından idam edilmişti. Bu durum üzerine askerleri savaş meydanını terk ederek Halep'e dönmüş başlarına Canbolatoğlu Ali Paşa'yı getirmişlerdir. Ali Paşa Şam Valisi Emir Yusuf ile de ittifak ederek istiklalini ilan edince Kuyucu Murat Paşa, Ali Paşa'yı öldürerek isyana son vermiştir.¹⁷

XVII. yy sonları ile XVIII. yy boyunca Antakya ve çevresi Türkmen aşiretlerinin iskânına sahne oldu. Devlete vergi vermeyen Anadoludaki Türkmen aşiretleri Rakka'ya sürüldüler. Kimi zaman Antakya sürgünden kaçan aşiretlerin uğrak yeri oldu. Türkmen aşiretleri Rakka'da güneyden gelen Arap aşiretlerine karşı denge unsuru oluşturuyordu. 1763 yılında Abdurrahman Paşa'nın çabalarıyla yol güvenliğini sağlamak amacıyla Belen'e ahali iskan edildi. 1760'lı yıllarda Payas'ta Küçükaliogulları ailesi

---

¹⁵ Ataman DEMİR: Çağlar içinde Antakya (Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, İstanbul 1986), 64

¹⁶ Cumhuriyetin 75. yılında Hatay, Hatay Valiliği, (Antakya , 1998), 86

¹⁷ AHMED RASİM: Osmanlı Tarihi, I, İstanbul, 436-444 A. Faik TÜRKMEN: Mufassal Hatay , I, (İstanbul 1937), 550-552

problem çıkardı. Hac ve ticaret kervanlarını soymak gibi asayışı bozucu hareketlerde bulundular. Aile ancak 1860'lı yıllarda etkisiz hale getirilebildi.¹⁸

Buraya kadar genel bir tarihi panoramasını çizmeye çalıştığımız Antakya şehrinin, farklı medeniyet ve kültürlerle sahip olan devletler tarafından yönetildiğini görüyoruz. Şehrin el değiştiren çoğu zaman harap olduğu aşikardır. Bizanslılar, Haçlılar ve Müslümanlar arasında el değiştiren şehir yağma edilmiş, nüfusu giderek azalmıştır. Hristiyan dünyasının merkezi ve yayılma alanı olarak görüldüğü için Memlük Devleti tarafından Halep'e daha çok önem verilmiş olabilir. Batılılar, Haçlılar'ın doğudan sökülmesinden sonra Memlükler'le ticaret yaparak iktisadi bakımdan kalkındırmamak için ticaret yollarını Ayas'tan Anadolu'ya çevirdiler.

İstanbul'a uzak oluşu yanında, Mısır'ın fethinden sonra bölgedeki askeri önemini yitirmiş olmasına ilaveten, Ortadoğudaki büyük geçiş yolları dışında kalmış olması da Antakya'nın ticari önemini yitirmesine neden oldu. Bununla birlikte iklimi ve elverişli ovalar ile kendine yeten bir şehir olarak yaşamaya devam etti.¹⁹

Şehre ait "Şer'iyeye Sicilleri"nin tamamının incelenmesi ile sosyal ve ekonomik durum hakkında daha sağlam veriler elde edilecektir.

Osmanlı Döneminde Antakya'nın idari statüsüne gelince; 1516'dan 1527'ye kadar Vilayet-i Şam veya Vilayet-i Arab olarak adlandırılan büyük eyaletin sınırlarına dahil edilmiştir. Bu tarihten itibaren Vilayet-i Şam, güneyi Şam Eyaleti, kuzeyi ise Halep Eyaleti olarak taksim edilmiştir. Bu idari düzenlemede Antakya, Halep Eyaletine bağlı bir "Sancak" haline getirildi.¹¹

---

¹⁸ STRECK: "Antakya Maddesi" İA, I, 456-459

¹⁹ Halil SAHİLLİOĞLU: "Antakya Maddesi", Türkiye Diyanet Vakfı İ.A., 230,231

¹¹ Mustafa ÖZTÜRK: "Tahrir Defterine Göre 16. Yüzyılın İlk Yarısında Antakya," Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, VII, 2 (Elazığ, 1996), 327

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTAKYA ŞEHRİNİN FİZİKİ YAPISI

A-ŞEHRİN YERLEŞİMİ

Her Anadolu şehrinde olduğu gibi Antakya yerleşimine birbirine girmiş sokaklar, bazen dar bazen geniş bazen de birbirine yaklaşan çatılar ve şehrin ayrılmaz parçası olan bahçeler damgasını vurmuştur. Bu yerleşim samimi, kendine özgü bir hava oluşturmuştur.¹

Bütün yakın doğu ve Akdeniz havzası şehirlerinin kuruluşunda ve yerleşmesinde kale, pazar ve surlar etkili olmuştur. Aynı özelliği Antakya için de söyleyebiliriz. Bugün o muhteşem surlardan çok az kalıntı bulunmaktadır.²

Roma Döneminde Anadolu'da sokaklar yönlendirilmeleri açısından kuzeydoğu-güneybatı yönünde rüzgarı kent içinde dağıtacak tabii hava kanalları halinde tertiplenmişti. İlk kuruluş çağına ait bu izler kentin kuzeydoğu ucunda halen mevcuttur. Sulama kanalları da şehrin yerleşiminde önemli yer tutar.³ Bu doku içerisinde mahalleler sırt sırta Habibü'n-Neccar dağının eteklerine yayılmıştır.

---

¹ Doğan KUBAN: "Türk Şehir Yapısı Üzerine", Mimarlık ve Sanat, I, (İstanbul, 1961), 38-40

² G. KESSLER: "Şehrin Tarihi ve Sosyal Fonksiyonu", Çev. Refii ŞÜKRÜ, İstanbul Ün. Hukuk Fakültesi Mecmuası, I, (İstanbul, 1935), 525

³ Ataman DEMİR: "Antakya Konut Mimarisinde Cephe", Yapı, 45/4, (İstanbul, 1982), 30

a.MAHALLELER

İncelediğimiz defterdeki Avâriz ve Salyane listelerinde mahalle sakinlerinin hane esası üzerinden ve nefer olarak ödedikleri vergiler ayrıntılı olarak verilmemiştir. Dolayısıyla mahalle isimleri tespit edilememiştir.⁴

Defterde geçen iki belgede Şirince ve Kanavat⁵ Mahallelerinin adı geçmektedir. Konunun bütünlüğünün bozulmaması için bir sonraki deftere bakılarak Antakya şehrinin diğer mahalleleri tespit edilmiştir. Salyane listesinde otuz üç mahalle,⁶ Avâriz listesinde yirmi üç mahalle⁷ bulunmaktadır. Salyane listesinde olup Avâriz listesinde geçmeyen altı mahalle daha vardır.⁸ Habibü'n-Neccar Mahallesi sadece Avâriz listesinde geçmektedir.⁹

Fiziki yapı içerisinde mahallelerin örgün yapısı dikkati çekmektedir. Şehirlerde mahalleler ya bir caminin ya bir esnaf topluluğunun etrafında (Uncular Mahallesi) toplanır ve o adı alırdı. Bazen de mahalleler, mahallede sakin olan bir zümrenin adını alırdı (Sofular Mahallesi). Çoğunlukla mahalleye damgasını vuran bir cami ve bir mescit bulunmaktadır. Bunların başlıcaları Habibü'n-Neccar Camii, Camii Kebir, Sofular Camii, Şeyh Ali Camii, Meydan Camii, Kastal Mescidi, Kantara Mescidi, Saha Mescidi'dir.¹⁰ Bu camiler buldukları mahallenin adını taşımaktadırlar.

---

⁴ Antakya Ş.S., s. 6, b.5

⁵ Antakya Ş.S., 38 belge numarası verilmemiştir. Tahminimce yarım bırakılmış veya silinmiştir.

⁶ Antakya Ş.S., Defter no:7/, s. 20, b 39

⁷ Antakya Ş.S., 5 Defter no:7/, s. 134, b.220

⁸ Bunları Ak(Ahî) Baba, Koca Abdi, Kapu Bölüğü, Kara Ali Bölüğü, Hancı Bölüğü, Oruçoğlu, Şirince'dir.

⁹ Başbakanlık Arşivi Tapu Tahrir Defteri(454)'de geçen mahalle isimlerinin de ek-1'de liste halinde verilmiştir.

¹⁰ M. Fani Bilgili: Hatay Kültür Hayatı, (Antakya İktisat Basımevi, 1939), 16, 17, bkz. Mehmet TEKİN, "Hatay'da Kitap ve Kütüphanenin Tarihi Bir İncelemesi", Güneyde Kültür, Yıl 13, 23, (Antakya, Mart 1991), 50, Hatay'da Eğitim ve Kültür, (Hatay İli Milli Eğitim Müdürlüğü Yay. Ankara, 1982) Ayrıca bkz. Yücel ÖZKAYA: "Genel Hatlarıyla

b.NAHIYE VE KÖYLER

İncelediğimiz defterdeki idari taksimatta Antakya Kazası dört Nahiye-ye ayrılmıştır. Bu nahiyeler Kuseyr Nahiyesi, Altınözü Nahiyesi, Cebel-i Akra Nahiyesi ve Suveydiye Nahiyesidir. Avâriz¹¹ ve Salyane¹² defterlerinin dışında davalardan birinde Kumlu nahiye olarak gösterilmektedir.¹³

Defterde bulunan bir Salyane bir de Avâriz listesine göre nahiyelere bağlı 158 köy vardır. Köylerden bazıları yalnız Avâriz listesinde bazıları da Salyane listelerinde geçmektedir. Bu listelere göre Kuseyr Nahiyesi'ne 46 köy, Altınözü Nahiyesine 29 köy, Cebel-i Akra Nahiyesine 43 köy, Süveydiye Nahiyesine 43 köy bağlıdır.

Bu köylerden Kuseyr Nahiyesi'ne bağlı 23 köy,¹⁴ Altınözü Nahiyesi'ne bağlı 16 köy,¹⁵ Cebel-i Akra Nahiyesi'ne bağlı 19 köy¹⁶ Süveydiye Nahiyesi'ne bağlı 22 köy¹⁷ Avâriz defteri listesinde olup Salyane listesinde bulunmamaktadır. Aynı şekilde Kuseyr'den 12 tane köy¹⁸ Altınözü'nden 4 köy,¹⁹ Cebel-i Akra'dan 14 köy,²⁰ Süveydiye'den 11 köy,²¹ Salyane listesinde olup Avâriz listesinde bulunmamaktadır.

Osmanlı Sosyal Hayatı" Askeri Tarih Bülteni , Yıl 18 , 34, Şubat 1993 (Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Ve Türk Askeri Tarih Komisyonu Başkanlığı, Ankara 1993), 186-187

¹¹ Antakya Ş. S. , s. 19, s. 20, b.23

¹² Antakya Ş. S. , s. 24, s. 25, b.30

¹³ Antakya Ş. S. , s. 5 ,b.4

¹⁴ Asflit, Ayne's-Sakin, Bensacık, Beşirbe, Fayık, Ferzele, Heline, Kantur, Kalamuş, Kaslıt, Kavriye, Keşkesid, Kırmızı, Kızılcaburç, Kubab, Lübye, Mağdetü'l-yaf, Makaberus, Makre, Marcık, Ziyaret.

¹⁵ Arziye , Ayırmenç, Bakrakye, Baslık, Bozöyük, Bohşin, Büyükburç, Danişmend, Fındıcak, Mansuriye, Mezra^ca-ı Kürd, Sabuhiye, Suriye, Şimsan, Tamusiye, Zengiye,

¹⁶ Arpalu, Benezyeri, Dersuniye, Dirmesaz, Döver, Eğreci, Hani, Hareki, Kandure, Karaçuka, Karye, Keseb, Kışlak, Manima, Mansur, Oğlakçı, Söğütocağı, Tumame, Zerito.

¹⁷ Alaeddin, Alaiye, Barbaruk, Bulendhor, Cerariye, Cüdeyde, Deyşirci, Hacılı, Karkıyye, Keulberim, Ma^ca Mezariha, Menkuliye, Pakize, Seldiran, Sibeveyh, Tel-Ferah, Tel-Hoca, Tel-^cAmmar, Velimce, Yoğunuluk, Zirzor, ^cAydiyye.

¹⁸ Arbiyas, Askıyaz, Bitsin, Cennet, Çaysu, Hayito, Kalanos, Kalihar, Karye, Keşkend, Saferiye, Yelice.

¹⁹ Ermencü, Surta, Tahsin, Ziyaret.

Bu listelerde belirtilen köy adları dışında Antakya'ya bağlı olan Mesthan,²² Arminoz,²³ Bermedan²⁴ ve Kumlu Nahiyesine bağlı Karasu²⁵ adlarında dört tane köy adı daha tespit edilmiştir.

Ayrıca Kuseyr Nahiyesine bağlı Mezra^ca-ı Türkmen, Kuseyr Nahiyesi, Altınözü Nahiyesine bağlı Mezra^ca-ı Kürd, Süveydiye Nahiyesine bağlı Kilisacık, Zeytuniye²⁶, Mezra^ca olarak geçmektedir.

Avâriz listesinde Cebel-i Akra Nahiyesine bağlı olan Arpalı; Salyane listesinde Süveydiye Nahiyesine bağlı görülmektedir. Yine aynı şekilde Avarız listesinde Kuseyr Nahiyesine bağlı olan Ziyaret; Salyane listesinde Altınözü Nahiyesine bağlı görülmektedir. Tuleyl-i Türkmen ise hem Kuseyr hem de Süveydiye Nahiyelerinin Salyane listelerinde geçmektedir.

Süveydiye Nahiyesi'ne bağlı olan Alaiye, Til-^cAmmar ve Zirzor Köylerinin Avâriz listesinin sonunda Antakya kazasına bağlandığı not düşülmüştür.²⁷

Avarız listesinde Kuseyr Nahiyesi'ne bağlı olduğu anlaşılan Mağdeletü'l-Meşayih ve Mağdeletü'l-Yaf köyleri, Salyane listesinde sadece Mağdele adıyla tek bir köy olarak zikredilmiştir. Bu bize iki köyün vergilendirme esasında yada idari anlamda birleştirildiğini göstermektedir.

Bu sonuçlara göre Antakya nahiyelerine bağlı köy sayısı ayrıca tespit ettiğimiz 4 köyle toplam 162'ye çıkmaktadır.

---

²⁰ Celaliye, Çardakiye, Dehriz, Deyrmaşut, Harbi, Karakbul, Karir, Kırkpörçek, Kisbet, Sunkur, Şeyköy, Taymak, Tinziri.

²¹ Abdi, Arpalı, Dikmece, Ferginduk, Güzelburç, Hacı Habiblu, Harbi, Kabaharnup, Na^cırlu, Saraycık, Sünberiyeye.

²² Antakya Ş. S. , s. 22, b.26

²³ Antakya Ş. S. , s.12, b.12

²⁴ Antakya Ş. S. , s.10, b.9

²⁵ Antakya Ş. S. , s. 5, b.4

²⁶ Zeytuniye Avâriz listesinde Karye, Salyane listesinde Mezra^ca olarak gösterilmiştir.

²⁷ Antakya Ş.S.,s.20, b.23 "İş bu 900 kuruş 1 rub^c mal-ı Avâriz bu sene-i mübârekede halen mukayyed olan Karye-i Alaiye,Til-^cAmmar,Zirzor nam karye Antakya kazasına dahil edilmiştir.

B- MENZİL DÜZENİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda posta teşkilatının önemli dallarından biri de menzilhanelerdir. Menzilhaneler ya da menziller, haberleşmeyi sağlayan ulakların uğradıkları konak yerleridir. Ulaklar menzilhane ya da menzil denilen konak yerlerinde dinlenir, at değiştirir, yeni atlar temin ederek yollarına devam ederlerdi.²⁸

Osmanlı Devleti merkezi idareye büyük önem verdiği için, padişahların hükümlerinin devlet topraklarının her tarafına zamanında ulaştırılması, toplanan vergilerin ve ücretlerin merkeze veya yerlerine iletilmesi, sefer sırasında asker toplanması için ana yolların geçtiği şehir ve kasabalarda uygun aralıklarla menzilhaneler yerleştirilmiştir.

XVI. yüzyılın başlarına kadar "ulak hükmü" adı verilen bir sistemle sürdürülen haberleşme işleri Sadrazam Lütfi Paşa'nın sadareti(1539-1541) zamanında ulakların geçtiği yerlerde yöre halkına zarar vermeleri nedeniyle iptal edilip menzil teşkilatı kurulmuştur.²⁹

XVIII. yüzyılda da Anadolu ve Rumeli yurt içi güvenlik ve çeşitli faaliyetler bakımından üçer tali bölgeye ayrılmış bulunuyordu. Her iki bölgede; ulaştırma, haberleşme, ve iaşe işlerini kolaylaştırmak üzere bir ana yol ile bunlara bağlı lüzumu kadar tali yollar yapılmış ve ana yollar birer isimle adlandırılmıştır. Bu ana yollar ve aldıkları adlar şunlardır:

İstanbul-Vize-Aydos-İsmail: Rumeli sağ kol

İstanbul-Edirne-Filiba-Sofya-Belgrat: Rumeli orta kol

İstanbul-Selanik: Rumeli sol kol

---

²⁸ Yücel ÖZKAYA: "XVIII. yüzyılda Menzilhane Sorunu", A.Ü.D.T.C.F. Dergisi, 28, 3-4, (Ankara, 1978), 339. Ayrıca bkz. Cengiz ORHONLU: Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı, (İstanbul, 1967), 40

²⁹ Yusuf HALAÇOĞLU: "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar", Osmanlı Araştırmaları, II, (İstanbul, 1981), 123

İstanbul-Eskişehir-Konya-Adana-: Anadolu orta kol

İstanbul-İzmit-Bolu-Tosya-Merzifon-Sivas-Malatya,Diyarbakır:
Anadolu sol kol

XVIII. yüzyılda yapılan savaşlarda Osmanlı orduları muharebe alanlarına gitmek üzere, genellikle bu yolları kullanmışlardır.³⁰ Merkezden gönderilen 27 Rebü'l-ahir 1168(10 Şubat 1755) tarihli bir ferman suretinde Dergâh-ı Mualla Topçularının mevaciplerinin ulaştırılmasında Anadolu orta kol ve Rumeli sağ kol kullanılmıştı. Yol güvenliğinin sağlanması hususunda kadılar sorumlu tutulmuştu.³¹ Yine Halep divanından Halep-Üsküdar arasındaki tüm kadınlara (Antakya kadısı dahil) gönderilen bir buyruldu da A^cyân Mustafa Ağa başkanlığında Halep'ten Üsküdar'a mal sevkiyatı için hareket eden kafiye menzil beygiri ve emin muhafızlar verilmesi istenmişti.³² Bu tür belgelerden, Osmanlı Devleti'nin güzergâhları üzerinde güvenliği sağlamaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Yol güvenliği ile ilgili olan buyruclarda Üsküdar-Halep arasındaki Anadolu'nun orta kolunun ve de diğer kollarının sadece devlet görevlileri(ulaklar veya tatarlar) tarafından değil hacılar, yolcular ve tüccarlar tarafından da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Diyarbakır'dan Edirne'ye giden bir tüccarın Adana'ya varmadan Antakya'nın Kumlu Nahiyesi Karasu Karyesinde ölmesi üzerine köyün ihtiyar ve şeyhleri tüccarın mallarına el koymuşlardır. Bunun üzerine tüccarın varisleri Halep Beylerbeyliği'ne gönderdikleri bir arzda durumun düzeltilerek ölen kişinin mallarının kendilerine verilmesini istemişlerdir. Bu olaydan da anlaşıldığı üzere Anadolu'nun Orta kolu olarak

---

³⁰ Rıza BOZKURT: Osmanlı İmparatorluğu'nda Kollar, Ulak ve İase Menzilleri, (Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayını, Ankara, 1966), 1

³¹ Antakya Ş. S. , s. 23, b.28 gurre-i Muharrem 1169 (Kasım 1755) ".....Kayseri'ye ve Adana ve Kırşehir ve Arapgir ve Aksaray Caniplerinden Efendi yolu ve Kiği, Akkerman ve Kaleprun ve Orvacu, Tecarık ve Ece Kal'aları varınca vaki olan kadılar.....zıkr olunan caniblerden gidecek olan Dergâh-ı Muallam Topçuların....."

³² Antakya Ş. S. , 16, b.1833) Antakya Ş. S. , 5, b.4 Gurre-i Zilhicce 1168 (8 Ekim 1755) bkz. Yücel DAĞLI-Cumhur Üçer: Tarih Çevirme Klavuzu, IV, (Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara, 1997), 1235

nitelenen güzergâh Antakya yakınlarından geçmekte ve bu yolu tüccarlar da kullanmaktadır.³³

18 safer 1169(21 Kasım 1755) tarihli buyrulduya göre Adana, Antakya yolunun Kurdkulağı mevki eşkiya baskınları ve Kurdkulağı zabitanın gelip geçen yolculardan, tüccarlardan alışılmışın dışında geçiş vergisi almasından dolayı terk olunmuş ve kullanılmaz duruma gelmiştir. Bu durumda yolcular ve hacılar, yolu kullanamadıklarından mağdur olmuşlar, bu olumsuz durumun düzeltilmesini istemişlerdir. Bu ve benzeri içerikli belgelerden anlaşıldığına göre, güzergâhlar ve önemli geçitlerdeki muhafızlar gelip geçen yolcu, hacı ve tüccarları suistimale uğratmakta, bu sayede kendilerine haksız kazanç elde etmekte idiler. Hem güzergâh üzerindeki görevli suistimallerini önlemek hem de ticaret ve hac yollarında gereken merkezi otoriteyi sağlamak amacıyla gerek merkezden gerekse beylerbeylikten birçok emir gönderildiği anlaşılmaktadır.³⁴

Antakya önemli bir geçiş bölgesinin üzerindeydi. Hac yolu üzerinde bulunması bu önemini daha da arttırmaktaydı. Yol Adana'dan sonra şu güzergâhlarda devam etmekteydi. Kurdkulağı, Payas, Bakras, Antakya, Tenrin, Cısr-i Cedid, Halep, Şam.³⁵

Kartaldan hareket eden Surre Alayı da Şam'a kadar at, katır veya merkeplerle gider; orada deveye binerlerdi. İstanbul-Mekke arasındaki yol yayalar ve binek hayvanları için henüz bir güzergâh halindeydi. Kartal-Gülekboğazı-Kuzulu Hanı-Kütüklü-Adana-Misis-Kurdkulağı-Payas-Beylan-Antakya-Hacı Paşa Mezra^cası-Şuğul-Madik Kal^ca'sı-Hama-Humus-İki Kapılı Han-Şam-ı Şerif-Asi Hurma-Medine-i Münevvere-Cudeyre ve Mekke-i Mükerreme bu güzergâhın bir bölümü idi. Hac kafilesi 54 menzilde

---

³³ Antakya Ş.S., s. 5, b. 4

³⁴ Antakya Ş. S. , s. 35, b.37

³⁵ Rıza BOZKURT: Age 11-12-40

konaklardı. Antakya'da gidiş ve dönüşte iki gün kalınırdı. Gidiş 58 gün dönüş 32 gün sürerdi.³⁶

Hac yolunun güvenliği konusunda da Antakya'ya fermanlar gönderilmiştir.³⁷ Yolların güvenliğinden yol boyunca görevli olan örfi idareciler ve kadılar sorumlu tutulurdu. Aynı tarihlerde hac yolunun Adana'dan geçmesi hasebiyle bu konuda Adana mütessellimi el-hac Ali'ye Hacdan dönenlerin ve Surrenin Şam'dan Adana'ya doğru geldikleri bildirilip Adana'dan geçişleri sırasında yol emniyetlerinin ve huzurlarının sağlanması için gerekenleri yapmasını bunlara bir zarar gelmesi durumunda hakkından gelineceğini bildirir ferman gönderilmişti.³⁸

Adana Voyvodasına, Payas Ka'im-i makamına Aziz Beyine, Beylan ve Kara Murat Hanı zabıtlarına bildirildiği gibi, hacdan dönenlerin ve Surre'nin Adana'dan geçişleri sırasında yol emniyetinin sağlanmasını bildirir ferman gönderilmiştir.³⁹ Örneklerde görüldüğü gibi Osmanlı merkezi, kervanların ve hac kabilelerinin güvenliğine önem verdiği kadar güzergâh boyunca Surre Alayları'nın da güvenliğine önem vermiştir.

Menzil-hane ya da menziller Defterdârlığının Mevkûfat Kalemine ait menzil halifeliğine bağlıydılar. Menzil-hanelere menzilci tayini konusunda

---

³⁶ Münir ATALAR: "Hac Yolu Güzergâhı ve Masrafı", A.Ü. OTAM Dergisi, 4,(ayrınbasım. Ankara, 1993), 44-45

³⁷ ".....inhalı olunur ki, Hüccâc-ı Zevî'l-ibtihacın, avdet ve ric'at ve belde-i mezbureden ubûr ve mürûrları vakti karib olmağla eyaletimiz hududundan hurûc idinceye dek Hüccâc-ı Müsliminin himayet ve siyanet ediniz....." 15 safer 1168(20 Kasım 1755).Antakya Ş.S. , 33, b.35".....farz-ı Hüccetü'l-İslam ve Ziyaret-i Ravza-i Mutahhare-i Hazret-i Hayri'l-Enam aleyhi efzalu's-salavat eden Hüccâc-ı Zevî'l-ibtihace'nin Şam-ı Şeriften avd-i kûfulları vakti ve zamanı olup gerek Hüccâc-ı Müsliminin ve gerek Sakapeşiler ve Surre Eminlik âminen ve sâlimen cümle emn-i ve refah ile evtanlarına vürûd ve duhûlleri maksud ve murad-ı malikanem olup.....herkes Havza-ı Hükümeti-haramzadeden korunması....." Antakya Ş.S., s. 37, b.38 "Buyruldu tarihlendirilmemiştir." s. 32, b.34

³⁸ Murat FİDAN: "H. 1167-1169(M. 1753-1755) Tarihli Adana Şer'iyeye Sicili", Danışman: Prof. Dr. Zahid AKSU, (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri İslam Hukuku Anabilimdalı Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1986), 51, b.130, (Evail-i safer 1168)

³⁹ Adana Ş.S. 51, b.135 bu konu ile ilgili bkz. b.132, b.178, b.187, b.246(Evâhir-i Muharrem 1167 Ekim 1755)

a^çyân ve halk görevlendirilmişti. Menzil-hanenin işletilmesi, menzilci tayini, at, yiyecek, sürücü, hademe temini ve bütün masrafları karşılayabilecek para her zaman a^çyân ve zabitleri tarafından halktan toplanmak suretiyle sağlanırdı.⁴⁰

22 Receb-i Şerif ile 12 Muharrem 1168 (4 Mayıs – 18 Ekim 1755) tarihli Müfredât Defteri'nde Antakya Kazası'nda menzilci olarak Mustafa Beşe'nin adı geçmektedir.⁴¹

Her yılın Rûz-ı Hızır'ında (Mayıs) tayin edilen menzillilerin görev süreleri bir yıldır. Mustafa Beşe'nin görev süresinin sonu 1756'nın Rûz-ı Hızırına kadar olmalı. Gerekli görülürse bu süre arttırılabilirdi. Mustafa Beşe'yi 1176 Rûz-ı Hızır'ından (6 Mayıs 1763) 1177 Rûz-ı Hızır'ına (6 Mayıs 1764) kadar tekrar bu göreve getirildiğini görüyoruz.⁴²

Menzilci olarak Çukadar İbrahim ve Bereket Ağa'nın, Hüseyin Beşe'nin de daha önce görev yaptıkları ve alacakları olduğu belirtilmiştir. İbrahim ve Bereket Ağa'ya 842 kuruş İbrahim Ağaya beygir ücreti 1016 kuruş, yine Çukadar İbrahim ve Hüseyin Beşe'ye menzil ücreti olarak 25 kuruş ücret ödenmiştir.

Menzilci Mustafa Beşe'ye 1168 senesine ait menzil-i padişahî ücreti olarak 1000 kuruş ayende ve revendeye verdiği menzil ücreti için 85 kuruş⁴³ 1167 senesine ait menzil-i padişahî ücreti için 2000 kuruş para ödenmişti.⁴⁴

Şeyh Musa b. Mustafa'ya Cısr-i Hadid'i beklediğinden dolayı altı aylığına 6 kuruşu sonradan verilmek üzere 30 kuruş ödenmişti.⁴⁵

---

⁴⁰ Yücel ÖZKAYA: XVIII. yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, (Ankara, 1985), 271

⁴¹ ".....Ahali –i sük-i masârif ve sene-i mezkûreye mahsub mütevellî nasb ve tayin olunan Mustafa Beşe menzil ücreti ve Eğri Geçit Bekçilerine verilen i^çlam ücreti şehriyye....." 13 muharrem 1169 (18-Ekim-1755) "..... imdâd-ı Hazerriyesinin kıst-i evvel medine-i mezburede vâki menzil-i padişahî için istîcar olunsun ....."Antakya Ş.S. , s. 27 b.32.

⁴² Antakya Ş.S. , Defter No : 8 / s. 40 b. 48

⁴³ Antakya Ş.S. , Defter No : 6 / s. 29, b.32

⁴⁴ Antakya Ş.S. , s. 30, b.32

Menzilcilerin beygir ücretlerini karşıladıkları bu paranın daha sonra onlara ödendiği görülmektedir. Menzil imdâdiyesi olarak alınan ücret menzil nerede kurulmuşsa o yerin halkının Avâriz ve Nüzûl akçesinden düzenlenirdi. Menzilci tayininde halkın rey^{ci}-de önemliydi. Menzil geliri bazen mukata^{ca}a mallarının ocaklığına bağlanması ile de sağlanırdı. Payas, menzil gelirini kahve gümrüğü vekilinden elde etmekteydi.

Savaş durumunda veya sonrasında menzil beygirleri artırılıp eksiltildi. Halep Mutasarrıfı İsmail'e yazılan 13 Şevval 1168 (23 Temmuz 1755) tarihli fermânda İran seferleri sırasında artırılan beygir sayısı ve imdâdiyelerin , savaşın sona ermesi ile azaltıldığı açıklanmaktadır.⁴⁶ Bu belge, Osmanlı Devleti'nin bir savaş sırasında taşrada nasıl örgütlendiğini göstermesi bakımından da önemlidir.

Menzilcilerin masrafları idari, adli, dini ve esnaf sınıfından temsilciler tarafından da onaylanıyordu. 1168 senesinin menzil masrafları belirlenirken "bi'l-ifta Abdurrahman Efendi Kâtib-i Fetva-yi Şerife el-Hac Hüseyin Efendi, a^{ca}yândan Ser-Turna İbrahim sabıka Voyvoda Hüseyin Efendi, Ahi Es-seyyid Mehmed, Sarraç Molla-zâde Ahmed hazır bulunmuşlardı.⁴⁷ Bu durumun nedeni, menzilcilerin denetlenmesi ve suistimallerinin önlenmesi idi. Osmanlı Devleti'nde yerel taşra görevlilerinin birbirini denetlemesi gibi görevleride vardı.

Elimizdeki belgelerden, yukarıda bahsedilen ana yolun dışında Antakya ve çevresinde Cisir-i Hadid(Demirköprü)⁴⁸ (Menzil-i Cisir-i Hadid)⁴⁹

---

⁴⁵ Antakya Ş.S. , s. 45, b. 43 (15 - Muharrem 1169 -21 Ekim 1755)

⁴⁶ Yücel Özkaya : XVIII. Yüzyılda Menzilhane 351 böyle bir hükme belgelerimiz arasında rastlamadık.

⁴⁷ Antakya Ş.S. , s. 27, b 32

⁴⁸ Antakya Ş.S. , s. 32, b 34, s. 31 b 33 Reyhanlı aşiretinin taşkınlıklarını önlemek amacıyla "...ol havâliye mûrur ve ubûrundan men^o olunmaları için Caberiyye ..... nam geçitlerin korunup Cisir-i Hadid'e sedd ve bend kurulması ...."

⁴⁹ Halil SAHİLLİOĞLU "Dördüncü Murad'ın Bağdat Menzilnamesi (Bağdat Seferi Harp Jurnalı), Belgeler, 13, 17(Ankara-1993) , 61

Eğri Geçit⁵⁰ Caberiyye, Mir-miran ve Anzarın geçitlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır.⁵¹

XVIII. yüzyılda da orduların intikali, atlı habercilerin ulaşımı, ordu iaşesinin depolanması için menziller kullanılmıştır. İki menzil arasındaki mesafenin zaman zaman eşkiyalar yüzünden korunamadığı bu durumun tüccar hacı ve ulakları Antakya ve çevresinde de kötü yönde etkilediği anlaşılmaktadır.

---

⁵⁰ Antakya Ş.S. , s. 26, b.30, s. 27, b.32

⁵¹ Antakya Ş.S. , s. 32, b.34

İKİNCİ BÖLÜM

İDARİ YAPI VE GÖREVLİLER

XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim mekanizması, devletin kuruluş dönemindeki temellerine dayalı olarak hayatiyetini devam ettirmektedir. Ama idari, hukuki, adli, ilmi, iktisadi ve ticari alanlardaki bozukluklar eskiye göre daha belirgin bir şekilde kendilerini göstermektedir. Artık fetihler durmuş, Avrupa devletlerindeki ekonomik, teknik, fikri alanlardaki gelişmeler, Sanayi İnkılabı'nın olumlu etkileri Osmanlı İmparatorluğu'nda yeteri kadar görülmemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda başkent dışındaki mülki teşkilat, Eyalet, Sancak ve Kaza olarak düzenlenmişti. Eyalet taşradaki en büyük yönetim birimiydi. Eyaletler Sancakların oluşturduğu bir yönetim merkezi durumundaydı.¹ Osmanlı Devleti'nde taşra teşkilatı, yukarıdan aşağıya, eyalet, sancak, (liva) kaza, nahiye ve köy (karye) şeklinde teşkilatlanmıştı.² Ama Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında bu eyalet, livası, kaza, nahiye tabirlerinin birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir.³

İdarî bakımdan üst birim olarak nitelendirilen eyaletlerin sayısı, Rumeli'nin fethine kadar bir,⁴ Rumeli'nin fethinden sonra ise iki idi.

---

¹ Yücel ÖZKAYA : Genel Hatlarıyla XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sosyal Hayatı, yıl: 18 (şubat 1993),4,(Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Türk Askerî Tarih Komisyonu Başkanlığı , Ankara 1993),171

² Yusuf HALAÇOĞLU: XIV. XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı, (Ankara 1996), TTK, 83

³ M. Tayyib GÖKBİLGİN: XV - XV. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, (İstanbul 1942), 7-8

⁴ XIV. yüzyıl sonlarında kurulan ve 1393'te I. Bâyezid'in Kara Timurtaş Paşa'yı Ankara'ya Beylerbeyi tayin etmesiyle kurulan Anadolu eyaletidir ki, Akhisar nahiyesinin tâbi olduğu Hüdavendigâr Sancağı bu eyalete bağlıdır. XVI. yüzyıl başlarında yapılan tahrirlere göre (1520-1535) 17 sancaktan oluşan Anadolu Eyaleti'nde 154 şehir ve kasaba, 160 kaza, 12.527 köy. 1887 yörük cemaati, 37 kadar kale bulunuyordu ve bu tarihlerde nüfus 3 milyona yaklaşıyordu; M. Çetin VARLIK: "Anadolu Eyaleti" İ.A., 3, 143-144. T D.V

XVI. yüzyıldan sonra ise devletin sınırlarıyla mütenasib olarak eyalet sayısı da artmış hatta yüzyılın sonuna doğru 30'u geçmişti.⁵

Eyalet beylerbeyi tarafından yönetilirdi. Sultanın idari açıdan temsilcisi olarak buldukları bölgede kendilerinden ilk beklenen şey, güvenliğin sağlanmasıdır. Buna ek olarak sefer zamanı topraklarında bulunan Tımarlı Sipahilerle orduya katılmak, ikinci görevleridir. Ek olarak geliri belirli bir oranı aşmayan değerdeki tımarların dağıtımını da onların sorumluluğundadır. Divanlarına başkanlık etmek ve burada özellikle askerî kesimi ilgilendiren sorunların çözümünü sağlamaya çalışmak, beylerbeyinin sultanın temsilcisi olma konumundan kaynaklanan görevidir. Burada Beylerbeyi'nin aşmaması gereken yetki, merkezin çıkarını doğrudan ilgilendiren alanlardır. Bu tür konularda merkezi haberdar etmesi gerekir. Buna ek olarak Kadılar ve Yeniçeri Ağaları Beylerbeyinin buyruğu altında değildir.⁶ Bu da Osmanlı devlet sistemindeki merkezî otoriteyi artıran düzenlemelerden birisidir.

XVI. yüzyılda eyalet özel durumu olan sancakları ifade için kullanılıyordu. XVII. yüzyıldan sonra ise vilayet ile eyalet arasında pek fark görülüyordu ve başında da vali bulunuyordu.⁷

Beylerbeyi paşa unvanını taşıyordu ve önemli eyaletlere, vezir rütbesinde beylerbeyiler tayin ediliyordu.⁸

Osmanlı idarî teşkilatında eyaletler vergi düzeni esas alınarak iki gruba ayrılmıştır: (Salyâneli eyalet ve Salyânesiz eyaletler). Anadolu Eyâleti salyânesiz (tımar sisteminin uygulandığı) eyaletlerdendir.⁹ Bu eyaletlerin

---

⁵ M. Ali ÜNAL: XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, (Ankara 1989), TTK, 29.

⁶ Halil İNALCIK: "Eyalet", I.A., II. 548-550, TDV

⁷ Tuncer BAYKARA: Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş, I. (Ankara 1988), 30

⁸ M. Zeki PAKALIN: Osmanlı Tarih Deneyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I. (İstanbul, 1993), 219.

⁹ Geniş bilgi için bkz: M. Ali ÜNAL: Osmanlı Müesseseleri Tarihi, (Isparta, 1968), Kardelen Kilabevi, 205-206.

dışında özel statüleri olan bazı eyaletler de vardı. Bunlar Eflak, Boğdan, Erdel, Mekke Şerifliği ve Kırım Hanlığı idi.¹⁰

İdari bakımından eyâlet, bir sancaklar federasyonu özelliği taşıyordu. Sancak ise Osmanlı idarî yapısında temel birimdir. Mesela düzenlenen kanunnameler, yapılan tahrirler ve mezkûr birimin şehzadelerin staj gördüğü yer olması, sancak biriminin yönetimine ehemmiyet verildiğini gösterir.¹¹

Sancakların teşekkülünde, coğrafi, etnik ve tarihi şartların rolü de büyük olmuştur. Sancakların arazi bakımından büyüklükleri de o bölgenin jeopolitik, etnik ve coğrafi şartlarına göre değişebilmektedir. Mesela, Anadolu eyaletine bağlı sancaklar daha geniş olduğu halde Diyarbakir eyaletine tâbi bazı sancaklar bugünkü bir ilçe büyüklüğündedir. Bu durum bilhassa yurtluk-ocaklık ve hükümet sancakları için geçerlidir.¹²

Yurtluk-Ocaklık sistemi, Osmanlı idare sisteminde özel yeri olan bir idare şeklidir. Bu sistem ile yönetilen eyaletlerin ya da sancakların en belirgin niteliği, idarecilerin genel Osmanlı uygulamasının dışında belir bir aileye bırakılmasıdır.¹³

Sancakların idaresinden sorumlu görevlinin adı Sancak Beyidir.¹⁴

Sancakbeyinin iki asli görevi vardır:

---

¹⁰ M. A. ÜNAL, a.g e., 207-208.

¹¹ XVI. asrın başlarında 115, XIX asrın başlarında ise 290 adet sancak vardı; J. DENY: "Sancak" I.A., (İstanbul 1967), X, 188.

¹² Yaşar YÜCEL: "Osmanlı İmparatorluğu'nda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler", Belleten, XXXVIII, 657-703

¹³ Ancak bu Sancaklarda da tahrir yapılır ve içlerinde Tımar-Zeamet bulunurdu, Buralara da sultanın temsilcisi olarak Kadı atanırdı. Sistemin temel amacı, yerel olarak etkili olan beylerin Osmanlı hizmetinde bir devlet görevlisi olarak çalıştırılmalarıdır. Hükümet olarak Sancak idare etmekte Yurtluk-Ocaklık sislemine benzer. Aynı kaygılarla böyle bir uygulamaya gidilmiştir. Bunlann Yurtluk-Ocaklık sistemine göre en azından teorik olarak biraz daha bağımsız oldukları düşünülebilirse de uygulamada doğal olarak merkezin güçlü olmasına göre otonomileri kontrol altına alınmıştır. Bkz. M. Ali ÜNAL: a.g.e, 213-217.

¹⁴ Sancak Beylerine 'Mir Liva diye hitap edilirdi; T. BAYKARA: a.g,e., 36.

1. Askeri görevi (Kapı halkı ve emrindeki tımarlı sipahi askeri ile daima hazır bir askerdir. Çağrıldığı anda sefere katılmak zorundadır.)

2. İdari görevi (Reayanın güvenliğini ve düzenini sağlamak zorundadır.)¹⁵

Sancakbeylerinin yetkilerinin fazla genişlemesini engellemek için bunlar kontrol altına alınmıştır ve burada da sultanın atadığı Kadı, Sancakbeyinin kontrolünden bağımsızdır.

Sancakbeyinden sonra hiyerarşik sıra; Alaybeyi, Çeribaşı, Subaşı, Dizdar, Şehir Kethüdası şeklinde devam etmektedir. Kısaca ehl-i örf olarak nitelenen bu kişilerin Şehir Kethüdası dışında asıl vazifeleri savaşa hazırlanmaktır. Sancakbeyi sefere gittiği zaman yerine, sancağın asayişinin sağlanması için birini vekil olarak bırakmaktadır ki bu kişiye "muhafız" denmektedir.¹⁶

Sancaklar Kazalardan oluşurdu. İdari yapılanma içinde Kazalar Eyalet ve Sancak'la karşılaştırıldığında daha az öneme sahipti. Devletin taşradaki yönetim birimlerinde iki türlü yönetici bulunurdu. Bunlardan biri, yürütme görevini temsil eden bey (beylerbeyi, sancakbeyi ve diğer zaimler) ötekisi de yargı kuvvetini temsil eden kadıdır.

Buna göre geniş Osmanlı ülkesi bir yandan Beylerbeylik ve Sancak diye askeri-idari birimlere ayrılırken, aynı zamanda bu ayrıma tâbi topraklar üzerinde kaza denilen şer'î-idari birimler de yer almıştır.¹⁷

---

¹⁵ Y. YÜCEL: a.g.m., 661.

¹⁶ M. Ali ÜNAL, Harput Sancağı, 41-42.

¹⁷ Özer ERGENÇ: "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Bazı Düşünceler" VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 11-15 Ekim 1976) Kongreye Sunulan Bildiriler, II, (Ankara, 1981) 1268 Ayrıca bkz. Yaşar YÜCEL : XVI.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İdari Yapısında Taşra Ümerasının Yerine Dair Düşünceler Belleten , XLI / 161-164, 1977 (TTK Ankara, 1977), 495

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri "Kaza" başlangıçta idari-adli, daha sonraları ise sadece adli bir birim olarak görüldü. Her kaza, bir taraftan ticârî ve diğer taraftan kültürel üstünlüğü ile, yani çevresinin merkezi olmuş bir kasaba veya şehir ile, böyle bir topluluk merkezini çevrelemiş köylerden oluşan idarî bir birliği ifade etmekte idi.

Bu birimlerin başında bulunan kadılar, yalnız bir mahkeme başkanı olarak değil, aynı zamanda bu idari birimlerin her anlamda başı durumunda bulunmaktaydılar. Divandan ve hatta padişahın emir alan ve bu iki yüksek yetki yerleri ile aracısız yazışma yetkisine sahip olan kadılar, sancak merkezlerinde otururlar, sancağın diğer kaza ve nahiyelerine ise yardımcılarını durumundaki "Naib"ler gönderirlerdi.¹⁸ Mahkemenin, kadı veya nâibin bulunduğu her yerleşim bölgesi, eyalet merkezi, sancak ve voyvodalıkla yönetilen kasaba veya köyler topluluğu adli bir birim olarak Tanzimat'a kadar kaza adı altında devam etmiştir.¹⁹

Askerî de denilen Osmanlı yönetici sınıfı merkezden atanan, vergi ödemeyen, bölgelerinin geliri ile geçinen ya da bir kısmı asker olmak vasfıyla bir miktar maaş alan ehl-i örf ve ehl-i şer^o dediğimiz kişilerden oluşmaktaydı. Antakya incelediğimiz dönemde Halep Eyaletine bağlı bir kaza durumundaydı.

Antakya, 1516'da Halep sancağına bağlı tek kaza olarak görülmekteydi. Arşiv belgeleri ve basılı kaynaklar incelendiğinde, Halep sancağı statüsünün, fethinden (1516) 1574 yılına kadar geçen zaman içerisinde birkaç defa değişikliğe uğradığı görülmektedir. Tuncer Baykara, Halil İnalçık'a istinaden Halep eyaletinin yaklaşık olarak 1516'da yani

---

¹⁸ Mustafa AKDAĞ : "Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi, c.II, İstanbul, 1979, 83, 88

¹⁹ Musa ÇADIRCI : "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)" Bellekten LIII/206 (Nisan 1989/Ankara), 237, bkz: Klasik Osmanlı düzeninde Kaza ile ilgili Mustafa AKDAĞ , Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi,II (Ankara 1971), 70-74

fethinden hemen sonra; Şam eyaletinin ise 1517-1520 yılları arasında kurulduğunu belirtmektedir.²⁰

Halbuki, Ö. Lütfi Barkan Topkapı Sarayı Arşivinde 9.772 numarada kayıtlı bulunan bir deftere dayanarak 1520 yılında Halep ve Şam'ın liva yani sancak olarak, Yavuz Sultan Selim döneminde kurulan "Vilayet-i Arab" beylerbeyliğine bağlı olduğunu tespit etmiştir. Buna göre, bu vilayete bağlı olan sancaklar şunlardır.²¹

VİLAYET-İ ARAB

Haleb, Hama, Ayıntab, Trablus, Malatya, Humus, Tarsus, Divriği, Bilecik, Darende, Kâhta ve Gerger, Rum-kale, Behisni, Sis, Şam.

Daha sonra güneyde Şam, ayrı bir vilayet olarak ayrılmıştır. Nitekim, 1527 yılına ait olan ve Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan D. 5246 numaralı sancak Tevcih Defteri'nde Halep, Şam eyaletine bağlı bir sancak olarak görülmektedir ve şu sancaklardan oluşmaktadır.²²

VİLAYET-İ ŞAM

1-Şam (paşa Sancağı)

2-Adana

3-Haleb

4-Trablus

5-Kudüs-ü Şerif ve Gazze

6-Hama ve Hums

---

²⁰ Tuncer Baykara; a.g.e., 96

²¹ Ö. Lütfi Barkan; " H.933-934 (M.1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği", I.Ü.I.F.M., C.XV/1-4(1953-1954), 306.

²² İ. Metin Kunt; Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi, İstanbul, 1987, 129

7-Antep

8-Sis

9-Tarsus

10-Nablus ve Safed

11-Birecik

12-Deyr ve Rahba

15-Ekrad

14-Üzeyrili

15-Salt (ve) Aclun

Halep sancağının ne zaman eyalete dönüştürüldüğünü belirleyemedik. Ancak, 563 sayılı Maliye Ahkâm Defteri'nde 1568-1574 tarihleri arasında Halep müstakil bir eyalet olarak görülmektedir ve şu sancaklardan oluşmaktadır.²³

VİLAYET-İ HALEP

1-Haleb

2-Adana

3-Hama

4-Tarsus (tarihsiz not: "Kıbrıs beylerbeyliğine ilhak olunmak buyuruldu".)

5-Birecik

---

²³ Enver ÇAKAR: "H. 1031 (M.1524-1525) Tarihli ve 125 Numaralı Halep İcmal Defteri" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Dan: Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK, Fırat Ün. Sosyal Bilimler Enst. Tarih Anabilimdalı, Elazığ, 1992, 14

6-A'zaz ve Kilis

7-Maara

8-Uzeyr

9-Selimiye

10-Balis

İncelediğimiz dönemde Antakya Halep eyaletine bağlı bir kazadır. Halep Şehri de Halep eyaletinin merkez sancağıdır.

A-EHL-İ ÖRF

Ehl-i örf Osmanlı toplumunda padişah dışında kalan en yüksek devlet görevlilerinden en küçük kademeye kadar yer alan tüm idarî görevlilere denir.²⁴

Ülkede padişahın otoritesini sağlamak ve padişahın buyrukları doğrultusunda devleti yönetmekle mükellef olan bu zümreye kılıç kullanmakta becerikli, usta kişiler anlamında ehl-i seyf ve dinden ziyade toplumun âdetlerine ve töresine dayandıklarını belirtmek için de ehf-i örf ya da ümerâ denilmiştir.²⁵

Örfiye sınıfına; sadrazam, vezirler, beylerbeyi ve sancakbeyleri, kapıkulu zabıtları ve neferleri ile tımarlı sipahiler ve deniz askerleri, nihayet vergi muafiyeti ile kendilerine çeşitli hizmetler yaptırılan muaf ve müsellemler gibi görevliler dahildi. İdari yapı imparatorluğun genel yapısına uymaktadır.

---

²⁴ Hasan YÜKSEL: Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü, (1585-1683), Sivas, 1998, 29; "Ehl-, örf, sultanın icra otoritesini temsil edenler, ulema sınıfı dışındaki memurlar demektir." Halil İNALCIK: "Örf", I.A. IX, 480

²⁵ Hasan YÜKSEL: a.g.e., 29.

Devrin genel yapısındaki bozulmalara uygun olarak bir takım aksaklıklar görülmektedir. (Yol güvenliğinin sağlanamaması gibi). Merkezi idare her şeye rağmen gücünü muhafaza etmektedir. (Belgelerimizde bir cami imamının bile padişah beratıyla atanması gibi)

a. VALİ

Antakya Kazası'nın Halep Eyaleti'ne bağlı olduğunu söylemiştik. İncelediğimiz dönemde Halep Valisi olarak Salyane defterinde geçen isim Ragıp Mehmet Paşadır.²⁶

XVIII. yüzyılda vezir sayısının çok artmasına karşılık vilayet sayısı aynı kalınca bazı Sancaklar vezirlere arpalık olarak verilmiştir. Arpalık olarak birkaç sancağa birden mutasarrıf olan vezirlere bazen yararlıklarından dolayı Eyalet de tevcih olunurdu.Valiler savaş sırasında savaşa katılmaktan başka vergilerin dağıtımını da gözetirlerdi.²⁷

Ragıp Mehmet Paşa daha sonra sadrazamlık görevi de yapmıştır.²⁸ Ragıp Mehmet Paşa'dan sonra Halep Valiliğine Özi Mutasarrıfı Muhsin-zâde Mehmet Paşa getirilmiştir.²⁹

---

²⁶ Antakya Ş.S. , s. 27, b.32, s. 30, b.32, s. 15, b.17 (13 Muharrem 1167-19 Ekim 1755), s.26,b.30 "Halebü's-Şehba Valileri Vüzerâ-yi İzâm Hazâratlarının İrâd-ı mü'ayyenelerinden olup, hazinelerine ait ve beher sene verile gelen İmdâd-ı Hazâriyyenin iş bu bin yüz altmış dokuz senesine mahsuben taksit-i ülanın vakt ve zamanı hulûl ve ber-vech-i mu'tad tahsil hasebî't-tevzi'i ş-şer'îyye kazanız hissesine isabet eden meblağın pusula mûcibince toplanması....."(7-Ekim-1755)".....Halen Vali-i Halep Vezir-i Rûşen-Zamîr Devletli inayetli Ragıp Mehmet Paşa Efendi Hazretlerine bâ emr-i âli ve bâ buyruidu Eyalet-i Halep'ten tayin olunan İmdâd-ı Hazeriyyesinin kıst-i evveli

²⁷ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI- İbrahim Kemal BAYBURA- Ülkü ALTINDAĞ, Fermânlar, Topkapı Sarayı Müzesi, Osmanlı Saray Arşivi Kataloğu, 1 fasikül, No:L.1-1247(578), (Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985 fermân sureti) , 59

²⁸ Ragıp Mehmet Paşa(1699-1763) Defterhâne'den yetişmiştir. 1724'ten itibaren Revan, Tebriz Bağdad, Erzurum eyaletlerinde Defterdâr, İran'a elçi, 1739 Belgrâd Muahedesinde murahhas, 1741'de Reisü'l-Küttâb, 1744'de vezir olarak Mısır Beylerbeyliği, 1748'de Kubbe Veziri, Sayda, Rakka, Halep, Şam Eyaletlerinde Vali, nihayet sadrazamlık(11 Ocak 1757-8 Nisan 1763) yaptı. III: Osman'ın son ,III: Mustafa'nın ilk sadrazamıdır.(Yeni Türk Ansiklopedisi ,8,(Ötüken Neşriyat İstanbul, 1985),986

Bkz.İsmail Hakkı UZUNÇARŞICILI- İbrahim Kemal BAYBURA- Ülkü ALTINDAĞ, a.g.e. 585 nolu ferman (12 S. -Evâsıt 1171), 57

b. MÜTESELLİM

Mütesellim, Tanzimattan önce vali ve mutasarrıfların uhdelerinde bulunan sancak ve kazaların idaresine memur edilenler hakkında kullanılır tabirdir. Lûgat mânası teslim olunan şeyi alıp kabul eden demektir.

II. Mahmut zamanına kadar vezirlerle mirmiran gibi mansıp sahiplerinin ekserisi sefere gittiklerinde mansıplarını mütesellim ile idare etmişlerdir.³⁰

Mütesellimlik XVI. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış gittikçe yaygınlaşarak Sancak Beyi yerini almıştır.

Başlangıçta Vali veya Sancak Beyleri görevleri başına gelinceye kadar geçecek olan sürede birini görevlendirmişlerdi. XVII. yüzyılda Osmanlı kurumlarında meydana gelen değişiklik doğrultusunda Mütesellimlik de yeni bir görünüm kazanmıştır.³¹ Vali olmaları gerekirken boş eyalet bulunmamasından ötürü bey ve paşalara bazı Sancaklar'ın idari gelirleri "aralık" olarak verilmiştir. Bazen de asıl işlerine ek olarak Sancak verilmiştir. Buralara da Mütesellim görevlendirilmiştir. Mütesellimler, sancağın hem malî hem de idari işlerine bakarlar, karşılığında gelirin bir kısmını kendilerine ayırırlardı. Ya da belirli bir parayı peşin olarak mutasarrıfa ödeyip sancağın gelirleri bütünüyle kendilerine kalırdı.

XVII. yüzyılda Tımarlı Sipahi ordusunun bozulması, Osmanlı Devleti bünyesinde değişikliklere yol açmıştı. Bu değişikliklerden en önemlisi de Tımarlı Sipahi açığının, taşradaki yöneticilerin kapılarında besledikleri askerlerle karşılanmaya çalışılması olmuştur. Bu da XVIII. yüzyılda Eyalet ve

---

²⁹ Bkz. İsmail Hakkı UZUNÇARŞICILI- İbrahim Kemal BAYBURA- Ülkü ALTINDAĞ, a.g.e. 585 nolu ferman (12 S. -Evâsıt 1171), 57

³⁰ Mehmed Zeki PAKALIN: Osmanlı Tarih Devimleri ve Terimleri Sözlüğü, II, (İstanbul, 1983), 639

³¹ Talat Mümtaz YAMAN : "Mütesellimlik Müessesesine Dair", Türk Hukuk Dergisi,.1 (1941–1942) Ankara , 1944, 80

Sancaklarda Vali ve Mutesellimlerin kapılarında besledikleri askerler sayesinde önemli bir güç elde etme sonucunu doğurmuştur.³²

XVIII. yüzyılda a^cyânların ve ileri gelenlerin Mutesellimlik görevini elde ettikleri görülür. XVIII. yüzyılın sonlarında Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşlarına da bu görevin verildiği görülmüştür. Mutesellimler Vali buyruhdusu ile göreve başladılar. Görev süreleri ise bir yıldır.³³

Hacıların ve Surre Eminlerinin güvenliğinin sağlanması ile ilgili fermân "Antakya Kadısı Mevlana Zîde Fazluhu ve mefâhirü'l emâsil ve'l-akran Antakya Mutesellimine ve sair zabıtana gönderilmişti."³⁴ Diğer belgelerde Antakya voyodası kullanıldığı halde, sadece bu fermanla Mutesellime hitap edilmiştir.

Antep'te de Kürd ve Türkmen oymaklarının çevreye verdiği zararın durdurulması ile ilgili iki farklı buyruhdunun biri Antep Voyvodasına diğeri Antep Mutesellimine gönderilmişti.³⁵

Malatya'da vilayet mütesellimliği ve voyvodalığın tek kişiye tevcih edildiğide tespit edilmiştir.³⁶

Timarların dışında XVIII. yüzyılda bazı sancakbeyi yetkisine sahip voyvodaların ta^cyin edildiği bilinmektedir. Yücel Özkaya "Muhassıllık, voyvodalıkla yönetilen sancakların dışında bütün sancaklar mütesellimlikle

---

³² Musa ÇADIRCI : "II. Mahmut Döneminde Mutesellimlik Kurumu" DTCF Dergisi, XXVIII, (Ankara, 1970), 287

³³ Yücel ÖZKAYA : " XVIII. Yüzyılda Mutesellimlik Müessesesi ", DTCFD, XXVIII, 3-4, 369 ayrıca bkz: Abdurrahman Şeref : Devlet-i Aliyye-i Osmanlyye, II, (İstanbul 1312), 260 , Mustafa Nuri Paşa: Netâyicü'l-Vuku^cat, III, (İstanbul, 1327), 80, İbnü'l Emin Mahmut Kemal : "Arpalık" , Tarih-i Osmani Ercümeni Mecmuası 94 (17) İstanbul, 1926, 74

³⁴ Antakya Ş.S. , s. 37, b.38

³⁵ Gaziantep Şer^cıye sicili 82, 28 [22 Recep 1143(31 Ocak 1731)], s.31 [15 Şaban 1143(23 Şubat 1731)] Cemil Cahit GÜZELBEY-Hulusi YETKİN: Gaziantep Şer^ci Mahkeme Sicillerinden Örnekler, 1181-1241, (M. 1729-1820), Gaziantep, 1970, 3

³⁶ Malatya Şer^cıye sicili, 2, 84 (15 Cemaziye'l-ahir 1130-1728)

yönetilmektedir.” diyor.³⁷ Ama aynı kişiye hem mütesellimlik hem de voyvodalık verildiğini görmekteyiz.

c. VOYVODA

Padişah ve has sahibi diğer büyük memurlar, kendilerine ait olan otuz kırk veya daha fazla adetteki köylerinin hasılatını idare etmek üzere bizzat gidemeyeceklerinden “vöyvoda” adı verilen bir memur yollarlardı.³⁸ Daha sonraları “serbest tımarlar” in , vali ve mutasarrıflara verilen bazı gelirlerin de voyvoda gönderilerek yönetildiğini görmekteyiz. Özellikle a^cyânlık yapmış veya yapmakta olanlar arasından voyvodalığa getirilenlerin sayısı oldukça fazladır. Manisa’da XVIII. yüzyılın önemli ailelerinden biri olan Karaosmanoğulları uzun yıllar Manisa, Bergama, Aydın ve Antalya’da mütesellimlik, voyvodalık ve muhassıllık görevlerinde bulunmuşlardır.³⁹

Sicillerde yer alan bilgiler voyvodalık ve mütesellimlik gibi görevlere genelde a^cyândan olan kişilerin getirildiğini desteklemektedir. Antakya’da da Antakya Voyvodası olan Halil Ağa-zâde Hüseyin Ağa da a^cyândan seçilmişti.⁴⁰

Bir defa voyvoda olan kişi daha sonra tekrar göreve getirilebilirdi. 1 Muharrem 1178 (1 Temmuz 1764)tarihinde voyvodalığa mühürdar Halil Ağa-zâde Hüseyin Ağa tekrar atanmıştır. Bu kişi Muharrem 1168 (1 Temmuz

---

³⁷ Yücel ÖZKAYA: XVIII. yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, (Ankara, 1985), 196

³⁸ Mehmet Zeki PAKALIN: a.g.e., 890, bkz. Mustafa AKDAĞ: “Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar” DTCFD, XIII, (Ankara, 1955), 45

³⁹ Çağatay ULUÇAY: 18.ve 19. yüzyıllarda Saruhan’da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri, (İstanbul, 1955), 8 yine Çağatay ULUÇAY: “Karaosmanoğullarına Ait Bazı Vesikalıklar” Tarih Vesikaları, 2, 10, (Ankara, 1942), 304-306

⁴⁰ “Şeriat meab Antakya Nâibi Efendi ve voyvodası kudvetü'l-emâcid ve'l a^cyân Hüseyin Ağa ve bi'l-cümle a^cyân-ı vilayet....” Gurre-i muharrem 1169).Antakya Ş. S. ,s.15, b.17

1754)'e kadar görevini sürdürmüştür. Daha sonra yerine Kâtip-zâde Mehmet Ağa getirilmiştir.⁴¹

Katipzâde Mehmet Ağa' nın nasbı ile ilgili olan belgeden voyvodanın hangi hususları yerine getirmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Vergiler ve mukata^ca gelirlerinin zamanında toplanmasıyla ilgilenirdi. İmdâd-ı Hazeriyye gibi vergilerin toplanması⁴² Halep Valisine ait göçebelere alınan Kışlak-ı Kebir'in tahsili, mevcut düzenin korunması, bununla ilgili yol⁴³ güvenliğinin sağlanması, eşkiya ve haramzâdenin durdurulması⁴⁴, göçebe Türkmenlerin, Reyhanlı aşiretinin hareketlerinin kontrol altında tutulması,⁴⁵ davaların hak üzere yürütülmesinde kadiya yardım etme voyvodanın⁴⁶ görevleri arasındaydı. Voyvoda bu işleri yaparken vilayet a^cyânı, yeniçeri serdari ve iş erleriyle birlikte çalışırdı.

Ayrıca voyvodaların emri altında Voyvoda Çukadarı bulunurdu. Defterde "İrâd hususiyet Haleb'e i^clâm götüren Voyvoda Çukadarına 8.5 guruş ödendiği kayıttır. Yine Müfredât Defterinden anlaşıldığına göre vergilerin ve ihtiyaçların listesi hazırlanırken eski ve yeni voyvoda hazırda bulunurdu.⁴⁷

Voyvodalar görevlerini, voyvoda odasında idame ettirirlerdi. Müfredât Defterine göre:

"Debbağlar yediyle Voyvoda Odasına behâ-i yûn Defa-i Voyvoda Odasına ve mahkemeye ait kisbe baha ve kutn, Mahkeme-i Haleb'e ve

⁴¹ ".....Hazeriyye ve bazı temessûkat müceblerince olan matlûbât ve emvâl-ı mukata^ct tahsilatı hususunda kusûr ve rehâveti zâhir ve aşikâr olduğundan ma'da ricâl-ı vilayet ile hüsn-i zindegânisi olmadığından ....." Antakya Ş.S. , Defter no: 8 / b.17

⁴² Antakya Ş.S. , Defter no: 6 / s. 27, b.32, s. 15, b. 17, s. 17, b.21

⁴³ Antakya Ş.S. , s. 13, b.13

⁴⁴ Antakya Ş.S. , s. 7, b.9, s. 17, b.20,-s. 32, b.34, s. 33, b.35, s. 35, b.37, s. 37, b.38

⁴⁵ Antakya Ş.S. , s.13, b.13, s.14, b.15, s. 32, b.34

⁴⁶ Antakya Ş.S. ,s.5, b.4, s. 6, b.5, s. 11, b.11, s. 12, b.12, s. 14, b.15, s. 21, b.24,s. 22, b.26, s.23, b.27

⁴⁷ Antakya Ş.S. ,s.27, s. 29, b.32

Voyvoda Odasına mih verilmiştir. Kendir, Neccarlar yediyle kereste, tahta ve ustadiye verilmiş Hüseyin Ağaya bera-yi tahsil 250 guruş ödenmiştir.⁴⁸

d. ŞEHİR KETHÜDASI

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri kent merkezlerinde "Şehir kethüdâsı" unvanlı görevlilerin bulunduğu bilinmektedir. XVI ve XVII. yüzyıllarda da görülen ve XVII. yüzyılın sonlarından itibaren â'yanlığın oluşmasıyla önemini kaybeden halk ve devlet arasında aracı durumundaki "Şehir kethüdâları"nın XVIII. yüzyıl boyunca artık önemli bir etkinliklerinin olmadığını görmekteyiz.

Şehir kethüdâsının başlıca görevleri, şehre uğrayan kamu görevlilerini, sefere çıkan ve eşkiya izleyen askeri birlik, göreve giden vali, mutasarrıf, mütesellim gibi yöneticileri ağırlamak, konaklamalarını sağlamaktı. Bunun için yaptıkları harcamaların defterini tutuyorlardı. Altı aylık sancak giderleri tesbit edilirken, kadı önünde şehir kethüdâsının yaptığı masraflar gözden geçiriliyor ve vergi dağıtım defterine ekleniyordu.⁴⁹

Şehre uğrayan kamu görevlilerini eşkiyadan koruma ve menzil beygiri temin etme işleri, şehir kethüdâsının görevleri arasındadır.⁵⁰

İncelediğimiz sicil defterinde Halep' ten gönderilen bir buyruldu da Şehir kethüdâsının şehirdeki ve gelip geçen kamu görevlilerinin güvenliğini sağlaması ile ilgili bilgiler mevcuttur.⁵¹

---

⁴⁸ Listeyi daha fazla uzatmak mümkün olup burada örnekler verildi.s.28,29,30, b.32

⁴⁹ Mustafa AKDAĞ : Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi.1, (İstanbul 1974) Şehir Kethüdâlığı hakkında geniş bilgiler içerir. (Antakya ŞS.,s. 30 b. 32)

⁵⁰ Halep'ten Üsküdar'a varınca yol üzerinde olan kuzât ve nüvvâb efendiler zîde fâzluhum ve mefâhirü'l emâsil ve'l akrân kethüdâları ve sair zâbitan ve â'yân-ı vilayet zîde kadruhum inha olunur ki umûr-ı mühimme-i müsta^ccele ile kudvet'ül emâcid ve'l âyân Mustafa Bey zîde mecduhu Asitane-i Saâdet tarafına rehberan-ı âzimet olmakla her kangilerin taht-ı kazalarına iktiza eden menzil bargileri verilip muhâtara olan mahallerden emin ve salim nakil ve imrâr olunmak üzere "Gurre-i muharrem 1169" (7 ekim 1755) görevlendirilmişti. Antakya Ş.S., s.16, b18

⁵¹ Yine aynı görevlilere hitaben İstanbul'dan Kayseri'ye, Adana, Kırşehir, Arabgir, Aksaray caniblerinden ile Kigi, Akkirman, Kaleburun, Orvacu, Tecarık ve Ece Kal^a'larına gidecek

Müfredât Defterine baktığımızda 1755 yılının Mayıs ayından Ekim ayına kadar Antakya'da şehir kethüdalığı görevini Ahmet Çelebi'nin sürdürdüğünü görmekteyiz.⁵²

e. YENİÇERİ SERDARI- ALTIBÖLÜK HALKI

1558 yeniçeri isyanından sonra yeniçerilerle Altıbölük Halkı denilen kapıkulu sipahilerinden meydana gelen merkez ordusu mensupları Anadolu şehirlerinde garnizonlar kurup ticaret, esnafılık, çiftçilik gibi işlerle uğraşmaya başlamışlardır. Bunun sonucu olarak şehir merkezlerinde kadı , subaşı , şehir kethüdâsı ve diğer ileri gelenlerin yanında bu askerlerin işleri ile uğraşan "kethüdâ yeri", "yeniçeri serdari" gibi görevliler şehir hayatında yer almıştı. Bunların yerel yönetime karışmaya başlamaları eski düzenin sarsılmasına, bozulmasına neden olmuştu.⁵³ Boşalan tımarlar hazinenin giderlerini azaltmak gayesiyle yeniçeri , çavuş gibi kapı kulu mensuplarına verilmeye başlanmıştı.⁵⁴ Yeniçerilerin başına "serdar veya yeniçeri zâbiti", Sipahilerin başına da "kethüdâ yeri", ilgili ocakların altıbölük ağalarının mührü ile tayin olunurdu.

Taşrada şehirlerde bulunan garnizon veya Sancak Beyi'nin kapısında görevli, ümera takımının en önemlileri Dergâh-ı Âli Çavuşları, Kapıkulu Sipahileri ve Yeniçerilerdir.⁵⁵

---

dergâh-ı mualla topçularının mevaciblerini her kangınızın taht-ı kazasına dahil olur ise me'men ve mahfûz yerlere kondurup gecelerde ve gündüzlerde bekleyip muhatara olan mahallerden yanına kıfayet miktarda er ve mutemedin aleyh âdemler koşup hıfz u hiraset ederek mal-i mevacibe zarar erıştirmemek ve reaya fukarasına zulm olunmaktan ihtiras eylemleri babında "fermân-ı âlişan sadır olmuştur. 27 Rebiü'l-ahir 1168 (10 Şubat 1755). Antakya Ş.S., s.23, b.28

⁵² Şehir ve Nevahi kethüdâsı Ahmed Çelebiye 1169 Muharreminde 6 aylık peşin 100 guruş ödenmiştir. Antakya Ş.S., s.30, b.32

⁵³ Mustafa AKDAĞ : "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi" DTCF Araştırmaları Dergisi 110/6-7

⁵⁴ Yücel ÖZKAYA : "XVIII. Yüzyılın Sonlarında Tımar ve Zeametlerin Düzeni Konusunda Alınan Tedbirler ve Sonuçlar" Ü Edebiyat Fak. Tarih Dergisi .32 ,(İstanbul , 1979) , 220

⁵⁵ Yaşar YÜCEL: "XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İdari Yapısında Taşra Ümerasının Yerine Dair Düşünceler", Belleten XLI/161-164 (Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara , 1977), 499-501

Üzerinde çalıştığımız dönemde Antakya'da Yeniçeri Zâbiti (Serdarı) olarak Ser-turna İbrahim Ağa görev yapmaktadır. Dergâh-ı Âli Yeniçeri Başı görevini İbrahim Ağa⁵⁶ yürütmekteydi. Yeniçeri Zâbiti Ser-turna İbrahim Ağa Evâhir-i şehri Safer 1168 (Aralık 1755)'de İbrahim Ağa tarafından azl olunup yerine altıbölük İsmail Ağa serdar ve zâbit nasb edilmiştir.⁵⁷ Yeniçeri serdarlarına eşkiyaların ve .haramzâdenin durdurulması,⁵⁸ aşiretlerin akıllandırılmasıyla ilgili fermân ve buyruklar gönderilmiştir.⁵⁹ Yolların güvenliğini sağlamak hacıların ve kamu görevlilerinin geçişini kolaylaştırmak da Yeniçeri serdarının başlıca görevleri arasındaydı.⁶⁰ Ayrıca bu kişiler, şehrin ileri geleni olarak davalarda şahitlik yapmışlardır.⁶¹ Vergilerin belirlenmesi ve hesaplanması için oluşturulan heyete de dahil edilmişlerdir.

Cisr-i Hadid bölükbaşısı olarak Âsâf oğlu, Musa, Mehmed Ağa görev yapmışlardır. Eğri Geçitte de Yeniçeriler görev yapmaktaydı.⁶² Belgelerde geçen Kethüdâ yerleri yol güvenliğinin sağlanmasında görev almışlardır.⁶³ XVI ve XVII. yüzyıla ait adaletnamelerde Kethüdâ Yeri ve Yeniçeri Serdarına da yer verilmişti.⁶⁴ XVIII. yüzyılda da bu görevlilerin görev yaptığı anlaşılmaktadır.

---

⁵⁶ İbrahim Ağa cemaziye'l-evvel 1167(şubat 1754) tarihli emirle bu göreve getirilmişti.

⁵⁷ Buna göre: ".....İnşaallahu teâlâ.....mezkur ki mümâ-ileyh serdarlık umûrundan kıyam ettirüp .....ol tarafta vâki Dergâh-ı Âli Yeniçerileri ve Cebeci ve Topçu ve Top Arabacı olan oğulları ve gılman-i acemi cümlesi seni üzerine serdar ve zâbit bilip sınırundan dışarı hariç va^cz ve harekette bulunmak itâat ve inkiyâd üzere olalar ve topcı-i mezburunun bilâ varis-i mar^cuf fevt olanların muhellefât-ı metrûkânelerin mümâ-ileyh ahz ve kabz ettirup ve ma^rifeti şer^c ile suk-i sultanide fûrûht ve hisse olan .....müfredât-ı defteran taraf-i beytu'l-male irsâl ve îsal ettiresin ol havalide vâki mukîm ve musafir zuhûr eden erazil ve eşkiyanın zabt ve rabtlarına ve sükkân-ı beldenin emn ve selametlerine bais hidemât-ı müstahsene-i mebrûre vücuda getirmekle mücerret mesa'i olmakla görevlendirilmiştir.Antakya Ş.S. ,s. 40 b.41

⁵⁸ Antakya Ş.S. , s.7, b.6, s.33, b.35

⁵⁹ Antakya Ş.S. , s.31, b.33, s. 32, b.34

⁶⁰ Antakya Ş.S. , s.7, b.6, s.16, b.18, s. 23, b.28, s.34, b.36, s. 37, b.38, s. 33, b.35

⁶¹ Antakya Ş.S. , s.38, b.39

⁶² Antakya Ş.S. , s. 27, s. 30, b.32

⁶³ Antakya Ş.S. , s. 34, b.36, s.16, b.18, s. 23, b.28

⁶⁴ Halil İNALCIK: "Adaletnameler" Türk Tarih Belgeleri Dergisi, .2, 3-4, (Ankara ,1967), 64. bkz. Musa Çadırcı: Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, (TTK Ankara, 1997), 22.

f. TAHSİLDAR

Muhassıllık bir eyalet veya sancağın gelirini, hasılatını toplamak demektir. Başlangıçta geliri doğrudan doğruya padişaha ait olan hasların yönetiminde görevli kimse idi. Sonraları tıpkı mutasarrıflık gibi bir eyaletin ya da sancağın yöneticiliğini de üzerine almıştı. Eski bir sadrazama, mütesellim tarafından yönetilmek üzere eyalet bütünüyle verilebilirdi.⁶⁵

Halep Muhassılı, eyaletin gelirlerini toplamakla sorumlu olup bu amaçla Antakya kazasına tahsildar görevlendirmişti.

El-Hac Mehmed Efendi, Halep Muhassılı Muhammed tarafından Antakya kazasında vâki kurâ ve mukâta^cat maktu^catın üzerine tahsildar nasb ve ta^cyin olunmuştu. Halep hazinesinden ihraç edilen nişanlı mühürlü defter mucibince bu sene-i merkûma mahsup, tahsildar nasb ve tayin olunmuştu ve kendisine görevleri hatırlatılmıştı.⁶⁶

Tahsildara Avârız-ı hane ve bedel-i nüzûl miktarı pusula ile i^lâm edilir, buna uyması istenirdi.⁶⁷

B-EHL-İ ŞER^c

Osmanlı Devleti'nde medreselerden yetişerek devletin genel karakteri doğrultusunda din, adalet ve eğitim ile ilgili görevleri yerine getiren gruba ilmiye sınıfı denilmektedir.

⁶⁵ "Tahsildar-ı mûma-ileyh zide kadruhunun yedine verilen defter havi olduğu kura, mukâta^cât ve maktu^catın te^cdiyesi yerli yerinde cem ve tahsil îsal ve teslim-i hazine ettirüp kat^can bir ferde edâ-yi mal-i miririyyeye muhalefet ve avk ve te^chir ettirmeyip mazmûn-ı tezkere-i divan ile amil olasız" Gurre-i muharrem 1168(ekim 1755). Antakya Ş.S. ,s.18, b.22

⁶⁶ "Tahsildar-ı muma-ileyh zide kadruhunun yedine verilen defter havi olduğu kura, mukata^cat ve maktu^catın te^cdiyesi yerli yerinde cem ve tahsil isal ve teslim-i hazine etrip kat^can bir ferde eda-yi mal-i miririyye muhalefet ve avk ve te^chir ettirmeyip mazmun-ı tezkere-i divan ila amil olasız" Gurre-i muharrem 1168 (Ekim 1755). Antakya Ş.S., s.18, b.22

⁶⁷ Antakya Ş.S. ,s. 20, b.23

Bu gruba mensup olan kişiler arasında şeyhülislam, kadılar, kadıaskerler, müftüler ve müderrisler yer almaktaydı.⁶⁸

Osmanlı toplumunda ilmiye sınıfına sadece müderris kadı, müftü ve imam gibi medreselerden mezun olanlar dahil olmayıp⁶⁹ kadı naip, kassamlar, padişah hocaları, Hz. Peygamberin soyundan geldiği düşünülen seyyid ve şerifler, bunların yanında Nakibü'l-Eşrâflar ve Ahi reisleri,⁷⁰ saray memurlarından hekimbaşı ve hekimler, müneccimler ve hünkar imamları da bu sınıfa mensup kişiler arasında mütalaa edilmekteydi.⁷¹ Bu sayılanlardan başka kendilerine çeşitli imtiyazlar tanınarak tekke ve zaviyelerde faaliyet gösteren tarikat ve tasavvuf zümreleri (derişler) de askeri sınıfın tamamlayıcı unsurlarından sayılan gruplar arasında idi.⁷²

a. KADI

Ehl-i örf mensupları gibi Ehl-i Şer^c üyeleri de askeri sınıfın önemli koluydu. Örfün yanı sıra şeriat kurallarına göre devlet yönetildiğinden ve bu zümre mensuplarının şeriatı temsil etmelerinden dolayı taşra ümera sınıfından daha anlamlı itibar sahibi oldukları söylenebilir. Bu ilmiye sınıfı esas itibarı ile dinin bir şubesi olan hukuk ve kaza meselelerinde mütehassıstırlar; bu itibarla kaza işlerinde de mühim bir rol oynarlar.⁷³

Ehl-i Şer^c denilen kadı ve mahkeme görevlilerinin bulunduğu mahkemenin kurulduğu yer "kaza" olarak adlandırılmaktadır. İdari bir birim

⁶⁸ Bahaeddin YEDİYILDIZ: "Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri," 1700-1800, Osmanlı Araştırmaları IV, (İstanbul, 1982), 144-164

⁶⁹ HALAÇOĞLU bu zümreye dahil insanları belirtirken medrese talebelerini de ilave etmiş fakat bunların dışındaki zümreleri belirtmemiştir. Yusuf HALAÇOĞLU: a.g.e., 102.; Başka bir eserde de ilmiye sınıfı için daha çok müderris ve kadılardan bahsedilmiştir. M. Zeki PAKALIN: a.g.e., II, 52-53

⁷⁰ İ. Hakkı UZUNÇARŞILI: Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilatı, (Ankara: TTK., 1965), 60, 83, 117, 121, 145, 161, 164 vd.

⁷¹ İ. Hakkı UZUNÇARŞILI: Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı, (Ankara: TTK., 1988), 359-374

⁷² Bahaeddin YEDİYILDIZ: "Türk Vakıf Kurucularının...", a.g.m., 153

⁷³ Sıddık SAMİ: "Türkiye'de İdarenin Kazai Mürakebesi", İ.Ü Hukuk Fak. Mecmuası, I, (İstanbul, 1935), 23

olmaktan çok, yargı merkezi olan şehirlerin bütünü eyalet merkezi, sancak merkezi olmaları yanı sıra “kaza” diye adlandırılmalarının sebebi budur. Her kadı belli bir kaza veya sancak bölgesine tayin edilir. Her iki halde de kendisine ait görevleri bu bölge dahilindeki şehir, kasaba, nahiye ve köylerde yerine getirmekle mükelleftir.⁷⁴ Fıkıh dilinde kaza; her biri teferruatlı ve çok girift bir takım meseleleri içeren tüm konular üzerinde halkın dava ve düşmanlıklarını hal^c ve fasl etmek keyfiyetine denir. Bu işlerle görevli memurlara “kadı” denir.⁷⁵

Kadı, merkezdeki Kazaskerlik Dairesine bağlıydı (Anadolu ve Rumeli Kazaskeri). Mülki erkan (ehl-i örf) icra-yı otoriteyi gerektiren konularda ona yardım ile mükellefti. Yetki, görev ve kontrol bakımından ehl-i örf ile ilmiye mensupları arasında hassas bir denge kurulmaya çalışılmıştı. Yalnız kadı görevi icabı bütün kurumları denetleme görevini üstlenmiştir.⁷⁶

Başlıca şer^ci ve örfi davaların görüldüğü yer mahkemeydi. Resmi yazılar da, sicil kayıtlarında ve kanunnamelerde “Meclis-i Şer^c” olarak da geçmektedir.⁷⁷ İncelediğimiz dönemde Antakya kadılığını el-hac Osman adlı kimse yürütmektedir.⁷⁸

---

⁷⁴ İlber ORTAYLI: “Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine” Amme İdaresi Dergisi, .9 ,19, (Ankara, 1976), 97; bkz. Halil İNALCIK “Mahkeme maddesi”, I.A, 7 , (İstanbul, 1957), 149

⁷⁵ Mehmet Zeki PAKALIN: Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, II , “Kadı ve Kaza” maddeleri , 119, 223 ; İslam Ansiklopedisi, 6 “Kadı ve Kaza” maddeleri, 42-493; Ayrıca kadılığın tarihi gelişimi ile ilgili bkz. Ali Himmet BERKİ: Büyük Türk Hükümdarı Fatih Sultan Mehmet Han ve Adalet Hayatı, (İstanbul'un Beş Yüzüncü Fetih Yıldönümü Münasebetiyle, İstanbul, 1953), 33, bkz. İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI: Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal, İstanbul 1941, 95, bkz. UZUNÇARŞILI: Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, (TTK Basımevi, Ankara ,1991), 228-241

⁷⁶ İlber ORTAYLI: “Osmanlı Kadısı, Tarihi Temeli ve Yargı Görevi”, AÜ SBF Dergisi, .XXX, 1-4 (Ayrı Basım, Ankara, 1977), 33

⁷⁷ Antakya Ş.S; s. 38, b.39

⁷⁸ Antakya Ş.S. ,s. 3, b.4 “Antakya'ya Nâib nasb ve ta^cyin etmiştir. Gurre-i zilhicce 1168(8 Eylül 1755)

Medreseden mezun olduktan sonra "kadılık" görevine talip olan bir ilmiye mensubu doğrudan padişah tarafından atanırdı.⁷⁹ Değişik payelerle atanan kadılar (ve nâibler) sultana bağlı, sultan adına adalet dağıtma hizmetlerini yürütürken idarî, askerî, malî, beledî ve bürokratik....vb. gibi çok çeşitli hizmetleri tam yetki ile yürütürlerdi. Örfi hukukun uygulayıcısı olmaları bakımından devlet maliyesi ile ilgili işler ve devlet ile şahıslar arasındaki her türlü dava ve taahhüt işlerine de bakarlardı.⁸⁰

Kadıların sarsılmaz otoriteleri ve yetkileri 1558 Şehzade Bayezid isyanına kadar sürdü. Bu tarihten sonra, kadıların nüfuzları epeyce kırılmakla beraber , yürüttükleri görevler devam etti.⁸¹

Kadılar verdikleri karar suretlerini, hüccetlerini ve yargıyı ilgilendiren çeşitli yazılı kayıtları ihtiva eden defterler tutardı. Bu defterlere Şer'îyye Sicilleri (Sicilât-ı şer'îyye), kadı defterleri veya mahkeme defterleri de denilmektedir.⁸²

Şer'îyye sicilleri, ihtiva ettikleri her türlü davalara, karşılıklı mukavelelere, payitahttan gelen her çeşit fermân ve emirlere ait, gününde tutulmuş kayıtlarla, bize o günün hayatını, yaşama şartlarını ve idare mekanizmasının durumunu doğrudan doğruya aksettiren birinci elden kaynak olması hasebiyle önem arz etmektedir.⁸³ Başka bir nüshası dahi bulunmayan ait oldukları vilayet ve kazaların en güvenilir tarihi kaynaklarıdır.⁸⁴

---

⁷⁹ Mustafa AKDAĞ: Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi, c.11, İstanbul, 1974, 73-82; Rifat Özdemir: XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara 1785-1840 (Fiziki, Demografik, İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı), Ankara, 1986, 177-202

⁸⁰ Fahrettin TIZLAK: "398 numaralı Harput Şer'îyye Sicilinin Özellikleri", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), Elazığ, 1988, 198; Osman ERSOY: "Şer'îyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru" AÜDTCF Dergisi, XXI, 3-4 (Temmuz-Aralık 1963), Ankara, 1964, 33

⁸¹ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI: Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı, (TTK Yayınları Ankara, 1984), 84; Osman Nuri Ergin: Mecelle-i Umûr-ı Belediye, (İstanbul, 1337), 258

⁸² Ahmet AKGÜNDÜZ: Şer'îyye Sicilleri Mahiyeti ve Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler, I, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988, 17

⁸³ Vergi H. BEDEVİ: "Kıbrıs Şer'î Mahkeme Sicilleri Üzerinde Araştırmalar", Milletlerarası .I. Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri, (Ankara 1971), 137;

III. Osman'ın Cülûs-ı Hümâyunu neticesinde Antakya Kazası'na tabi Mesthan köyünde bulunan Camiye günlük bir akçe vazife ile Hafız Mehmed Halife İbn. Şeyh Ali Halife'ye İmam ve Hatip ve mütevellî olduğuna dair berat sicile kaydedilmiştir.⁸⁵ Berâtlar da doğrudan doğruya Kadıya gönderilirdi.⁸⁶

Osmanlı Devleti'nde tanzim edilen mukavele, borçlanma gibi her türlü akidler Kadı huzurunda yapılır ve zabta geçirilirdi.⁸⁷ Yani kadı, günümüzdeki noterlik görevine benzer bir görevi de yerine getirirdi.

Kamil Mehmed Paşanın karısı Cemile tarafından bir kıt'a Tut bahçesi, âidatının toplanması için kası huzurunda Molla Mustafa'ya verilmişti. Görüldüğü gibi devletle ilgisi olmayan bazı yerel uygulamalar (tahsildar tayini gibi) da kadı huzurunda gerçekleştirildi.⁸⁸

Kasab-zâde Abdurrahman Efendinin toprağındaki bir kıt'a üzüm bağında iki bin yedi yüz elli üzüm kütüğü ağacı bulunduğu şahitler önünde tespit edilerek kayda geçirilmişti. İlgili dönemde olay, olgu ve nesnelere şahitler ve kadı önünde kayda geçirilmesi çok yaygın ve resmi bir muamele idi.⁸⁹

Nazmi SEVGİN: "Şer'î Mahkeme Sicil Hazinesi", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, 44, (Mayıs 1971), 18

⁸⁴ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI: "Şer'î Mahkeme Sicilleri", Ülkü Mecmuası, 29, (Ankara, 1935), 336; Yusuf HALAÇOĞLU: "Şer'îyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru (Adana Şer'îyye Sicilleri)", İÜEF Tarih Dergisi, 30, (Mart 1976), İstanbul, 1976, 99 Ayrıca bkz. Mücteba İLGÜREL "Şer'îyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", İÜEF Tarih Dergisi, 28-29, (İstanbul 1975), 123-167

⁸⁵ Antakya Ş.S , s.22, b.27 (Evail-i Zilkade 1168-28 Temmuz 1756)

⁸⁶ Hamza Ağanın vefat etmesiyle yetim kalan kızının Dersuniye nam karye ahali elinde olan sekiz yüz kuruş, Astefan adlı Zimmi elinde bulunan otuz kuruşunun verilmesi hakkında vasisi Emine Abdullah kızı tarafından su-i hâl ma'ruzı yazılmıştı. (2 Şubat 1755) Antakya Ş.S , s. 11, b. 10

⁸⁷ Feyyaz GÜRKAN: "Şer'î Mahkeme Sicilleri Üzerinde Bir Araştırma" IX Türk Tarih Kurumu Kongresi, II, (Ankara, 1988), 766

⁸⁸ Antakya Ş.S, 8 /8, b.18

⁸⁹ Antakya Ş.S, s. 38, b.39 (13 Safer 1169-18 Kasım 1755)

Bir yerde cereyan eden hadiselerle ilgili araştırma, soruşturma ve kovuşturmalarda kadının önemli bir fonksiyonu vardır. Gerektiğinde bir davanın soruşturulması için keşfe çıkılırdı. Soruşturmanın sonucu kadı ve şahitlerin huzurunda zabta geçirilirdi. Adam öldürme gibi suçların araştırılmasında bölgenin mülkî amiri de kadıya yardım ederdi.

Çocukları tarafından, babaları Mevlana Halil Efendi'nin Mağaracık köyünde Şeyh İbrahim ve kardeşlerince öldürüldüğünün haber verilmesi üzerine kadı tarafından olay mahalline keşif çıkarıldığı 4 Aralık 1755 tarihli i'lâmdan anlaşılmaktadır.⁹⁰

Kadılar buldukları sancaklardaki mukata^ca işlerini murakebe etmekle de mükelleftiler. Vezirlere, beylerbeyine, sancak beyleri'ne ait olan has ve tımarlar kadılar ve nâibler tarafından gözetilirdi.⁹¹

Halep Muhassılı Muhammed tarafından Antakya Kadısına yazılan divan tezkeresinde kazada bulunan mukata^cât ve maktu^câ'tın üzerine bir tahsildar atandığı bildirilmişti. Ayrıca kadıdan 1169 senesine ait bu gelirlerin zamanında toplatıp, göndermesi, herhangi bir ferdin buna muhalefet etmesini engellemesi istenmişti.⁹²

Halep Valilerinden vüzerâ-yı izâm hazâratına her yıl verile gelen kışlâk-ı kebirin göçerlerden temin edilmesi istenmekteydi. Bu gelirin zamanında toplatılıp Halep hazinesine gönderilmesi ise kadıya tenbih edilmişti.⁹³

---

⁹⁰ Voyvoda Hüseyin Ağa'nın görevlendirdiği, el-Hac Hasan mahalli mezbûre vardığında mezbûrun iddia edildiği gibi olay mahallinde cansız yattığını görmüş. Çukadar Ali b. Abdullah ile mahkemeye gelip inhâ ve takrîr etmeleriyle mâ vaka^ca bi't-talep ketb olunmuştu. Antakya ŞS. s. 39, b.39

⁹¹ Halit ONGAN: age. XXXVI

⁹² Antakya Ş S., s.18, b.22

⁹³ Antakya Ş. S, s. 13, b.13

İmdâd-ı Hazeriye, Salyane, Avârız gibi vergilerin belirlenmesi ve Mevkûfat defterlerinin tutulması ve belirlenen vergi ve giderlerin reayadan zamanında alınması gibi işlerden yine kadılar sorumluydu.⁹⁴

Doğrudan doğruya kadılara gelmeyen emir ve buyruldukların tescil ve tatbik ve aynı zamanda kontrolüne bizzat kadılar memur edilirdi. Yeniçeri Zabiti Ser-turna İbrahim Ağaya yazılan buyrulduca Amik Ovasına kışlamaya gelen Reyhanlı aşiretinin Demirköprü'den daha ileriye geçmesini engellemesi bu konuyu ihmal etmemesi istenmişti.⁹⁵ Fakat, Osmanlı taşra yönetiminin bir sistematiği olarak bu buyruldu ilk önce ilgili bölgenin kadısına gelmiş, kadı bunu sicil defterine kaydettikten sonra, uygulanması için ilgili Yeniçeri Zabitine bildirmişti.

Merkeze gönderilen paralardan ve bu paraların devlet hazinesine sağ salim ulaştırılmasından teorik olarak ilgili Kadılar sorumlu tutulurdu.⁹⁶ Kadıya gönderilen böyle bir emirde Dergâh-ı Muallâ Yeniçeri, Dergâh-ı Muallâ Topçularının mevacipleri hanginizin kazasına dahil olursa, mahfuz bir yere vazederek gece ve gündüz nöbet bekletiniz, yollarda kâfi miktarda tüfekli muhafızlar temin ediniz. Eminen birbirinize teslim ediniz. Bu konuda ihmal göstermeyiniz diye emir yazılmıştı.⁹⁷ Bu belge bize, kadının gerektiği durumlarda bölgedeki kolluk kuvvetlerini harekete geçirebileceğini göstermektedir.

Ehl-i örf arasındaki ta'fin ve aziller kadıya da bildirilirdi. Dergâh-ı Âli Yeniçeri Baş İbrahim Ağa, Yeniçeri Zabitliği görevi için Altıbölük halkından İsmail Ağa'yı ta'fin ve Ser-turna İbrahim Ağa'yı azlettiğini Antakya Kadısı

---

⁹⁴ Antakya Ş. S, s. 20, b.24, b.32, b.21

⁹⁵ Antakya Ş. S, s. 31, b.33

⁹⁶ Şinasi ALTUNDAĞ: "Osmanlılarda Kadıların Salahiyet ve Vazifeleri Hakkında", VI. Türk Tarih Kongresi III. Seksiyon, (Ankara, 1967), 349

⁹⁷ Bu konu ile ilgili iki emir gönderilmiştir. 28 numaralı belge 27 Rebiü'l-ahir 1168(10 Şubat 1755) tarihlidir. İkinci belge 34 numaralı olup 2 Rebiü'l-evvel 1168(17 Aralık 1754) tarihlidir. Defterdeki belgeler tarih sırasına uymamaktadır.

Efendiye bildirmişti.⁹⁸ Böylece kadı sorumluluk bölgesindeki askeri görevlilerin azil ve tayinlerinden haberdar olur, gerektiğinde onlarla yazışma ve işbirliğine giderdi.

Menzillerin kontrolü, güvenliği, eşkiya ve haramzâdeden arındırılması da kadının sorumluluğundaydı. Halep'ten Üsküdar'a kadar yol üzerinde bulunan kadılardan, bu yol üzerinde taşımacılık yapan Mustafa Ağa'ya; menzil beygiri, tehlikeli mahallerde nakil için emin muhafızlar sağlamaları istenmişti.⁹⁹

Böylece ticaret yollarının güvenliği ve tüccarların korunması ilke olarak kadılara bırakılmıştı. Kadıların, yolların ve tüccarların korunması için bölgesindeki kolluk kuvvetlerini harekete geçirdiği bilinmektedir.

Antakya kadısına, hacıların ve Surra Emîni'nin dönüş vakti geldiği için yol emniyetini sağlaması, kusuru görülenleri idamla cezalandırması tenbih edilmişti.¹⁰⁰

Bizim defterde olmamakla birlikte yangın teftişi¹⁰¹, padişahların cülûs fermânı¹⁰² doktorla hasta arasında mukavele, esnaf kontrolü, fiyat belirlemesi gibi konular kadıyı ilgilendirirdi.

Kısacası bütün devlet işlerinin baş kontrolü ve dolayısıyla devletin aksayan ve doğru dürüst yürümeyen işlerinde birinci derecede kadı sorumluydu. Kadı; hukukî, askerî, sosyal, iktisadî, idarî, siyasî, kültürel müesseselerin kontrollü, gelişmesi gibi alanlarda hizmet vermiştir.

---

⁹⁸ Antakya Ş. S., s. 40, b.41

⁹⁹ Antakya Ş. S., s. 16, b.18 (Gurre-i Muharrem 1169-7 Ekim 1755)

¹⁰⁰ Antakya Ş. S s. 37, b.38 tarihsiz.

¹⁰¹ Şer'iyye Sicilleri Bursa Ş. S, 23/358

¹⁰² Bursa Ş. S, 236/142 Evail-i Rebiü'l-evvel 1031 IV. Murad'ın cülûs fermânı.

Beylerbeyi kanunların icrasında ona yardım etmiştir. Kadı Osmanlı Devleti'nde geniş bir alanda hizmet verdiği için halkla ve devlet görevlileri ile en çok ilişki içerisinde olan görevlidir.

b. NÂİB

Kadıların, daha küçük yerleşim bölgelerindeki işleri takip etmek üzere Nâib tayin etme yetkileri de bulunuyordu. Böylece bölgelerindeki en ücra köşelere kadar cereyan eden bütün hadiselerden Nâibleri vasıtasıyla haberdar olurlardı.¹⁰³ Kadı; divanî, örfî meselelere, ceza ve cerime ile ilgili işlere bakmak üzere Nâib tayin edebilirdi.

XVIII. yüzyılda artık kazaların nâiblerle yönetimi iyice yerleşmişti. Bazı büyük kazalarda Naiblerin olduğu da göze çarpmaktadır. Uygulamada, yerliden kişinin Nâib olması yasaktı.

Antakya'da Halil Efendi, ölen Mehmed Efendi yerine Antakya kadısı el-Hac Osman tarafından nâib tayin edilmiştir.¹⁰⁴ Bir kadı Nâib ta^cyin ederken naip ta^cyin ettiği kişiye ta^cyin tarihini, kısmet-i askeriye ile birlikte kazayı zaptetmesini, şer^ci hususlara göre kararlar vermesini de tekrarlardı.¹⁰⁵ Ölen eski nâibin veresesinin mirasçıları arasında pay edilmesi üzerinde de titizlikle durulmuştur.¹⁰⁶

Kısacası niyabet Osmanlı idaresinde belirli bir bölgede adlî ve mülkî alanda kadıyı temsil eden kurumdur. Davalara bakmak, gerektiğinde keşfe çıkmak nâiblerin görevlerinin başlıcalarıdır. Nâibler, görevlerini kötüye

¹⁰³ Cahid BALTACI: "Şerîyye Sicillerinin Tarihsel ve Kültürel Önemi" Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu (ÜEF'de) Mayıs 1985, 128.

¹⁰⁴ ".....iş bu mah-i Zilhicet-i Ş-Şerife guresinde kaza-i mezburede ..... Nâib-i münâsib nasb ve ta^cyin edilmesi hakkında mürasele. Antakya Ş. S. s. 3, b.3

¹⁰⁵ Yücel ÖZKAYA: XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, (Ankara, 1985, 221)

¹⁰⁶ Antakya Ş. S. 3, b.3 "..... Gurre-i merkumede kaza-i mezburede Nâib olup beyne'l ahali ve'l-cîran umûr-ı ahkâm-ı şerîyyeyi ru^cyet ve kısmet-i askeriyesinin dahi tarafımıza tevcih olunmağın vâki olan mevtanın dahi muhellefatın terkim ve beyne'l-verese bi'l-farizati'ş-şerîyye tevzi ve taksim olup cadde-i şerîât-ı mutahhereden bir mû inhirâfa cevaz göstermeyesin Hurre fi gurre-i zilhicet-i Ş-Şerife li seneti sem^can ve sittin ve mietin ve elf El-fakir el-hac Osman el-kadı bi medineti Antakya.

kullandıklarında kadı tarafından azledilirlerdi. Bazı halde merkezî hükümet kadıyı nâibini azletmesi için ikaz eder veya emir verirdi. XVI. asır sonlarından itibaren kadıların usulsüz olarak nâibleri iltizam ile ta'eyine başladıkları da görülmüştür.¹⁰⁷

İncelenen defterde, doğrudan Antakya Kadısına yazılan belgeler olduğu gibi Antakya Nâibine yazılan belgeler de vardı. Merkezden gönderilen fermânlar, kaza içerisindeki nasb ve ta'eyinler doğrudan kadıya yazılırken; Halep divanından gönderilen buyrulduklar ile halkın hukuk ve cezaya taalluk eden dilekçeleri olan arzlar Nâibe yazılmıştır.

Kadılar her şeyden önce buldukları yerlerdeki toplumun hukuk ve ceza ile ilgili davalarına bakmakla, düşmanlıkları şeriât kaidelerine göre hal' ve fasl etmekle sorumluydu.¹⁰⁸ Tabi ki kadı tarafından gönderilen naib de bu sorumluluğu taşımaktaydı. Diyarbakır taraflarından yola çıkan Molla Mehmed, Erganici Bekir Ağa ile Edirne tarafına giderken Antakya Kazası'nda Kumlu Nahiyesi'nde Karasu nam karyeye vardıklarında Molla Mehmed hastalanarak ölmüştü. Ölen kişinin köyde kalmış beş yüz kuruşluk emvali ve eşyasına karye şeyhi ve ihtiyarları tarafından el konulmuştu. Merhumun kardeşi Mustafa'nın ma'ruzı üzerine nâib tarafından ta'eyin olunan mübaşir ma'rifetiyle karye-i mezbure şeyhi ve ihtiyarlar mahallinde ihzar ve hasımlarıyla mürafa'a ettirilüb mükteza-yi şer'üzere karar verilmesi istenmiştir.¹⁰⁹

Hacı Mehmed'in teyzesinin oğlu tarafından ortaklaşa alınan 250 kuruşluk borcun ortağı tarafından verilmediği üzerine bir çiftlik zeytin ve inciri,

---

¹⁰⁷ Turhan H. DAĞLIOĞLU: Onaltıncı Asırda Bursa (1558-1589), Halkevi Neş. 10, Bursa 1940, Bursa, Şer'iyye Sicili, 512

¹⁰⁸ Münir ATALAR: "Şer'iyye Mahkemelerine Dair Kısa Bir Tarihçe", İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi IV, (A.Ü. İlahiyat Fak. İslam İlimleri Enstitüsü Yay.), Ankara 1980, 309

¹⁰⁹ Antakya Ş.S., s. 5, b.4 (Gurre-i zilhicce 8 Eylül 1755)

ev eşyasını ve oğluyla evlendirmek üzere baldızını alıkoyduğu başvurusu üzerine Antakya Nâibi'nden bu olayı çözmesi istenmişti.¹¹⁰

Es-seyyid Abdülfettah Ağa bahçesinin ve ipek damının tahrip edilmesi üzerine Süveydiye Nahiyesi Mağaracık köyünde oturan Şeyh İbrahim ve kardeşlerinden şikayetçi olmuş, mürasele-i şer'iyeye rağmen mahkemeye gelmemişlerdi. Antakya Nâibine bu olayın çözülmesi ile ilgili buyruldu gönderilmişti.¹¹¹ Demek ki nâibler kazai bölgelerinde iç huzurun sağlanması ve adaletin dengede tutulmasında önemli rol oynamaktaydılar.

Kadı ve Nâibler aynı zamanda velayet sıfatını da haiz olduklarından dolayı itimada layık kimselerdi. Bu itibarla amme hukukunun korunması başlıca görevleriydi.

Vakfiyelerin tanzimi, vakfiye şartlarına göre müteveli, imam, müezzin, hatip ve sairlerin ta'yin ve azilleri, Divan-ı Hümâyuna yazılarak tevcih beratların getirilmesi, yetimlerin, sakatların haklarının korunması, vâsî ve nâzır tayin edilmesi gibi kadı ve naiblerin önemli görevleri arasında sayılıyordu.¹¹²

Antakya'dan Adana'ya giden yol üzerinde bulunan Kurdkulağı zabitlerinin yoldan gelip geçenden geçiş bac-ı aldıkları, bu yüzden yolun kullanılamaz hale geldiği, bu durumun ortadan kaldırılması gerektiği Halep Divanından gönderilen buyruldu ile Antakya Nâibine bildirilmişti.¹¹³

Şer'iyeye sicillerinde kimi zaman mülkî rical müderris, kadı mimar ve şairlerin hal tercümeleri ile ilgili kısmi bilgilerde bulunurdu. Özellikle sicil

---

¹¹⁰ Antakya Ş.S., s.14, b.14

¹¹¹ Antakya Ş.S., s. 21, b.24 bu konu ile ilgili davalar s.10, b.8-9, s.11, b.10-11, s.15, b.16, s.21, b.25, s.12, b.12, s. 22, b.26, s.23, b.29

¹¹² Halit ONGAN: Ankara'nın I Numaralı Şer'iyeye Sicili, TTK Basımevi, Ankara, 1985, XXXIV.

¹¹³ Antakya Ş.S., s.35, b.37 (18 Safer 1109-23 Kasım 1755)

defterlerinde azil ve nakilleri dolayısıyla teessüre kapılan devlet adamları, kadı ve naiplerin şiirlerine rastlanmaktaydı.¹¹⁴

Aşiretlerin taşkınlıklarının (isyan, yağma, talan) önlenmesi ile ilgili fermanlar nâibede gönderilmekteydi. Bu hareketlerin durdurulmasından askerî zümre de sorumluydu. Kışlamak bahanesiyle bölgeye gelen taifenin etrafa verdiği zararlar şikayet konusu olmaktaydı.

Bu olayları durdurmak için ne gibi tedbirler alınması gerektiğini, nasıl cezalandırıldığını defterdeki belgelerden anlamaktayız.

Düşeroğlu Bilal Ağa emrindeki birliklerle eski yerlerini terk edip Barik Kal' ası kurbunda kışlayan Reyhanlı Türkmen aşiretinin saldırılarına karşı Cısr-i Hadid (Demirköprü)'i muhafazaya görevlendirilmişti. Bu aşiretin daha önceki emirlere uymadığı da anlaşılmıştı.¹¹⁵ Yukarıdaki emirden yirmi dört gün sonra 29 Ekim 1755'de yeniçerilerin Köprü Kal'a'sına gelip geçidi kapatması, gerekirse Yeniçeri Zabiti Ser-turna İbrahim Ağanın da iştirak etmesi kendisine emredilmişti.¹¹⁶

1 Kasım 1755 tarihli başka bir emirde Antakya Nâibi, Voyvoda Hüseyin Ağa, Serdar İbrahim Ağa ve Han Ağası Ahmed Ağa'ya hitaben yazılan emirde Caberiye, Mirmiran, Anzarın gibi yıkılan geçitlere tamir ve muhafaza için sekban görevlendirmeleri, İbrahim ve Ahmed Ağanın tedarik edebildikleri Sekban ve Yeniçeri neferi ile Cısr-i Hadid'e gitmeleri istenmişti¹¹⁷

Alınan tedbirler içinde Delibaş, Gönüllü Ağa tayini ve asker gönderilmesi de vardır.¹¹⁸

---

¹¹⁴ Feyyaz GÜRKAN: a.ge., 766 Antakya, Ş. S. 43, b.44. Antakya Ş.S., s.43, b.44, Evahir-i Muharremü'l – haram (4 Kasım 1755)

¹¹⁵ Antakya Ş.S., s.16, b.14/28 Zilhicce 1168(5 Ekim 1755) emir sureti.

¹¹⁶ Antakya Ş. S, s.31, b.33/23 Muharrem 1169(29 Ekim 1755) emir sureti.

¹¹⁷ Antakya Ş. S, s.31, b.33/29 Muharrem 1169(1 Kasım 1755) emir sureti

¹¹⁸ Antakya Ş. S, s.33, b.35/15 Safer 1169(20 Kasım) emir sureti

Seferler sırasında ordunun geçeceği yolların bakım, onarım ve temizliklerinin yapılması da sicillere konu olmuş kadı ya da nâiblerde bu durumlardan sorumlu tutulmuştu.¹¹⁹

1736 Kasım'ında(Recep 1149) Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya ile yapacağı savaş için seferberlik ilan etmişti. Bu sefer için toplanan askerin İsakçı Ovasında toplanması hakkında bir ferman yayınlanmış askerin denetlenmesi için yolda birkaç sefer yoklama yapılacağıının bilinmesi, yoklamada bulunmayan askerlerin cezalandırılacağı, bunun için bütün askerin bir an önce Edirne'de bulunması gerektiği Anadolu'daki bütün kadılara bildirilmişti.

Seferberlik hazırlıkları sırasında askerin toplanması, kimlerin ne sayıda askerle nerede bulunacağı, emre uymayanlara verilen cezalar konusunda gerekli bilgilerde kadılara verilmiştir.¹²⁰ 1736-1739'da Avusturya ve Rusya ile savaş yapılmıştı.

1743 yazında gönderilen bir emirde de, İran harpleri nedeniyle askerin toplanma merkezi olarak Diyarbakır ilinin seçildiği tüm Anadolu kadılıklarına bildirilmişti.¹²¹

c. DİĞER MAHKEME GÖREVLİLERİ

Osmanlı Devleti'nde adli işlerin mahkemede bir kadı ya da nâib, bir başkatip, iki veya üç katip, bir mukayyid, bir mahkeme imamı, bir kethüdâ, bir çukadar, bir muhızırbaşı ve sayıları oturumlara göre değişen Şuhûdü'l-Hâl denilen belirli bir topluluk bulunurdu. Mahkemede dava sonuçları ile mahkemeye intikal eden diğer kayıtları sicillere yazma görevi "mukayyid" denilen görevlilere aitti. Mahkemeye intikal eden her türlü resmi yazı, belirli

---

¹¹⁹ Mehmet KAYIRAN: "Şer'iyye Sicillerinin Askeri Tarih Bakımından Önemi", Birinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, Genel Kurmay Başkanlığı., Ankara, 1983, 133

¹²⁰ Antakya Ş. S, 2/154(Haziran ortaları 1736 Evasıt-ı Safer 1149 tarihli ferman)

¹²¹ Antakya Ş.S., 3/119(Recep 1156-Temmuz 1743 tarihli emir

bir disiplin içerisinde sicil defterlerine yazılırdı. Resmi yazılar ve mahalli konular defterde ayrı tutulurdu.¹²²

Katipler; tarafların iddia ve savunmalarını ve şahitlerin beyanlarını doğru olarak zabta geçirirdi.

Kadılar arz ile görevlerine başlayıp berat-ı şerif ile bu görevlerine devam ederlerdi. Her mahkemede bir başkatip ve yeteri kadar katip bulundurulması hükme bağlanmıştı. XVIII. yüzyılda yerli ahaliden katip olmamasına özen gösterilmekteydi.¹²³ 1167 senesine ait Müfredat defterinde Katib İbrahim Efendi ve Ali Efendi'nin isimleri geçmekteydi.¹²⁴

Hademeler ise mahkeme işlerinde ilgili evrakların getirilmesi, duruşma güvenliğinin sağlanması ve benzeri ayak işleri ile meşgul olurlardı.¹²⁵

Mahkemede kadıların yardımcısı olarak muhızırbaşı ve muhızırları da görmektediriz. Muhızırlar duruşmayla ilgili kişi ya da kişileri mahkemeye getirirler ve ihzariye ücreti alırlardı. Berât-ı şerif ile muhızırbaşı tayin olunan kişiler özellikle altıbölük halkından olup gerektiğinde mühürlü temessük ile yerlerine vekil tayin ederlerdi. Yerli şahıslar arasından seçilirdi.¹²⁶

Mühim merkezlerde, kadının bir çok mali murakebe ve nezaret işleri için tayin ettiği kadı eminleri bulunmakta idi. Metrûkâtın tespit ve taksimi işiyle mükellef olan kişiler kassamlardı.¹²⁷

---

¹²² Rifat ÖZDEMİR: "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", Fırat Üniversitesi Dergisi(Sosyal Bilimleri), 1987 1(1), Elazığ, 1987, 191

¹²³ Ahmet AĞGÜNDÜZ: Şer'iyye Sicilleri Mahiyeti Toplu Kataloğu Ve Seçme Hükümler, I, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988, 75

¹²⁴ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI: İlmiye Teşkilatı, 121

¹²⁵ Antakya Ş.S., s. 30, b.32(14 Muharrem 1169-20 Ekim 1755)

¹²⁶ Yücel ÖZKAYA: XVIII: yüzyılda Osmanlı Toplumı, 224

¹²⁷ Halil İNALCIK: "Mahkeme" İA, 7, (İstanbul, 1957), 150

Mübaşirler mahkemelerde tebliğ işlerinde kullanıldığı gibi, Tanzimat'tan önce devletçe gördürülmesi lazım gelen bir işin yapılmasında veya soruşturulmasında da görevlendirilirdi.¹²⁸

Tevzi defterinde mahkeme görevlilerine ücret ödenirdi. Avarız ve bedel-i nüzûl miktarını gösteren defterde Nâibe, Emine, Katib ve Mukayyid'e ücret ödenmişti.¹²⁹

Müfredât defterinde Nâib, Hademeler, Nâibiye Kethüdâsı, Defter Emini, Muhzırbaşı, Muhzırlar, Kâtipler, Mukayyid v.b. mahkeme görevlilerinin adı geçmekteydi.¹³⁰

d. MÜFTÜ

Şer'î hükümleri çok iyi bilen ve davalar hakkında verilecek kararların şer'î esaslara istinâd edeceğini sarahatla tayin eden bir makam(Fetvâ makamı) mümessili sıfatı ile kadıya adli vazifesinde yardım ediyordu. Yöneticiler ve halkın çözemedikleri dinî bir mesele çıktığında ya da icraatlarına din bakımından destek sağlamak istediklerinde müftüye başvururlardı. Müftü yönetici sınıfından olmamakla birlikte şehir yaşantısında sözü geçen saygın kişilerden birisiydi. Mahkemede şahit olarak görev alırlardı. Müteveli ve vâsi atanırken onlara öncelik verilirdi.¹³¹ Tevzi^c Defterlerinin düzenlenmesinde de yer alırlardı.

22 Recep 1168 ile, 12 Muharrem 1168 (4 Mayıs 1755-18 Ekim 1755) yılları arasında tutulan Müfredât defterinde müftü olarak şu isimler geçmekteydi;

---

¹²⁸ Mehmed Zeki PAKALIN: Age., II, 582

¹²⁹ Antakya Ş.S., s. 20, b.23(7 Muharrem 1169-13 Ekim)

¹³⁰ Antakya Ş.S., s. 30, b.32(ödenen ücretler IV. Bölümde incelenecek)

¹³¹ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI: age., 173-174, Mustafa AKDAĞ: Osmanlı Müesseseleri Hakkında...., 49

Medine-i Antakya'da halen izinli iftâ Abdurrahman Efendi, Es-Seyyid, El-Hâc Ahmed Efendi, El-Hâc İbrahim Efendi, Eski fetvâ-yi şerif kâtibi El-Hâc Hüseyin Efendi, Yusuf Efendizâde, El-Hâc Abdurrahman Efendi ve sairleriydi.

Müftüler Şeyhülislam'ın teklifi ile atanırlardı. Şehrin ileri gelenleri, kadı ve yöneticileri başvurarak müftülerin değiştirilmesini veya önerdikleri birisinin müftülüğe atanmasını isteyebilirlerdi.

e-NAKİBÜ'L-EŞRAF KAYMAKAMI

Osmanlı Devleti'nde saygın bir yeri bulunan Nakibül Eşrâfın eyalet ve sancak merkezlerindeki temsilcilerine "Nakibü'l-Eşrâf Kaymakamı" deniliyordu. Nakibü'l-Eşrâfın başlıca görevi Hz. Peygamberin soyundan geldiklerine ilişkin ellerinde belgeleri bulunan kimselere, tanınmış olan ayrıcalıkları korumaktı. Ulemâ sınıfının üst düzeyine yükselmiş kimselere, bu görev veriliyordu. Uzun yıllar iş başında kalabiliyorlardı. Resmi giysileri, konakları ve hizmet eden adamlarıyla saygın bir yer tutuyorlardı. Şecere-i Tayyibe denilen defterlerde peygamber soyundan geldiklerini belgeleyenlerin soykütükleri ile birlikte buldukları şehir, görev ve durumları kayıtlı idi. Yasalara aykırı tutum ve davranışları görüldüğünde Nakibü'l Eşrâf Kaymakamları tarafından cezalandırılırlardı. Kadılarla yöneticiler bunlara karışamazdı. Halktan ayırt edilmeleri için başlarına yeşil sarık sararlardı.¹³²

Kayıtları kaymakamlarca tutulup, bir sureti Nakibü'l Eşrâfa gönderildi. Sahte belge düzenleyip aralarına katılmak isteyenlere engel olmak kaymakamların görevleri arasındaydı.¹³³ Seyyidler ve şerifler toplumda büyük saygınlık gördüğü gibi, devlet de onları vergi verme, askere gitme ve benzeri kamu yükümlülüklerinden muaf tutmuştu. Seyyidler ve askerler yüz elli koyun besleyebilme hakkına sahiptiler. Bunun için seyyidler ve askerlerden ayrıca vergi alınmazdı. XVIII. yüzyılda yalan yere seyyidlik

---

¹³² İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI: Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı, 68.

¹³³ Antakya Ş.S., Defter No.8 1.b.29 da Nakibü'l Eşref Kaymakamının atanma yazısında görevleri üzerinde durulmuştur.

iddiasında bulunanların sayısı artmıştı. Yöneticiler arasında usulsüz yere seyyidlerden vergi alanlar da vardı.¹³⁴

Antakya'da Nakibû'l-eşraf Kaymakamı, Bedevizâde Es-seyyid İbrahim Efendi idi. Nakibû'l-eşraftan Es-seyyid el-Hâc Ahmet Efendi eskiden müftü olarak görev yapmıştı.¹³⁵ Bu kişilerin mahkemelerde hazır bulunan Şuhûdü'l-Hal arasında yer aldığı da sık sık görülürdü.

C-ŞEHİR HALKININ TEMSİLCİSİ

a-A°YÂN

XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı şehir toplumunda devlet ve reaya arasındaki ilişkileri düzenleyen hem reayanın temsilcisi durumunda bulunan, hem de devlet emirlerinin uygulanmasında resmi görevlilerin yardımcısı görünen bir grup "eşraf ve a°yân" vardı. Genel anlamda şehrin ileri gelenleri diye tanımlayabileceğimiz bu grup zengin tüccarlardan esnaflardan, esnafın yaşlı ve güngörmüşlerinden, ulemâ, iman, hatip, gibi din adamları ile tarikat tekke-zaviye şeyhlerinden ve şehirdeki ma°zûl ve mütekaid askerilerden oluşmuştu.¹³⁶

XVIII. yüzyılda şehir hayatında a°yânlar ve onların taraftarları büyük söz hakkına sahiptiler. Kazalarda otoriteyi ele geçiren a°yânlar buldukları yerlerin yerlilerinden olduklarından halka daha yakın idiler. Bu yüzden de vali gibi merkezden atanan yöneticilere göre, halk ile daha sağlam ve geçerli bir diyalog kurmak şansına sahiptiler. Halkın üst kesimi yani eşraf denilen kişiler, a°yânlık görevini elde etmek arzusunda bulunan ailelerle işbirliği

---

¹³⁴ Yücel ÖZKAYA: XVIII. Yüzyılda, Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, s.218

¹³⁵ Antalya Ş.S., s.27, b.32

¹³⁶ Özer ERGENÇ "Osmanlı Klasik Dönemindeki ve Eşraf ve A°yân Üzerine Bazı Bilgiler Osmanlı Araştırmaları III. (İstanbul 1982), 1268

içerisinde idiler. Zorbalık gösteren a'âyâna karşı diğer aileler birbirlerini destekleyebilmekteydi.¹³⁷

XVII. yüzyılda belirli etkinlikleri görülmeyen a'âyânlar XVIII. yüzyılda çok etkin duruma gelmişlerdi. Şehir hayatında bunların ehl-i şer' ve ehl-i örf zümresi üzerine büyük etki yaptıklarını, bu zümrelerin çoğu kez bunların sözünden çıkamadıklarını, özellikle vergi sırasında büyük yolsuzluklar yaptıklarını bilmekteyiz.¹³⁸

Bunların içinde devlete dayanmanın verdiği sosyal güç ve otoritenin yanında, ticaret ve benzeri faaliyetler sonucu geliştirdikleri ekonomik güçleri ile askeriler de vardı. Çünkü bunlar kuvvet ve otorite yanında sosyal mevkilerinin oluşumunu tamamlayan üçüncü bir kaynak olan servet birikimine sahiptiler.¹³⁹

A'âyânların etkili bir güç kazanması zamanla olmuştur. 1702'de devletin mukata'aların mültezimlere "mâlikane", hem de aynen eskisinin tımar mâlikanesi gibi erkek evlâda da geçmesi şartıyla vermesi, hazine adına vergi toplama görevini bu yolla ele geçiren yerli mütegalibeleri mukâta'â bölgelerin birer derebeyi yapmıştır. 1726'da çıkarılan fermân Enderunlu vali tayini sisteminden vaz geçilmesine, her sancak ya da vilayetin yerli ağalarından belki en kudretlisinin oraya vali yapılmasına yol açmıştır. Osmanlı miri toprak düzeni işlemeze hale gelince memlekette han, hamam ve özellikle köylerde çiftlikler edinerek geniş servetler biriktirmiş, kapılarına bir

---

¹³⁷ Yücel ÖZKAYA: Genel Hatlarıyla XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları..., 187

¹³⁸ Yücel ÖZKAYA: XVIII. Yüzyılda Osmanlı Toplum Yaşantısı..., 65

¹³⁹ Yaşar YÜCEL: "XVI – XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İdari Yapısında Taşra Ümerasının Yerine Dair Düşünceler", Belleten XLI/161-164(TTK Basımevi, Ankara, 1977), 496. Ayrıca bkz. Hâlıl İNALCIK: "XV. Asır Türkiye İktisadi ve İçtimai Tarihi Kaynakları", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, XV/1-4, (İstanbul, 1954), 53

sürü de sekban ve sarıca yığarak gerektiğinde hükümete bile karşı duracak gücü elde etmişlerdir.¹⁴⁰

Önceleri, A^cyânlar eyalet idârelerinde önemli bir yere sahip olamamış. Beylerbeyleri, sancakbeyleri, kadılar, naibler, mütesellimler voyvodalar, kethüda yerleri, yeniçeri serdarları gibi görevlilere sadece yardım etmekle sorumlu tutulmuşlardır.¹⁴¹ XVII. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Avusturya Savaşları, XVIII. Yüzyılın başlarında İran Savaşları ve Avusturya Rusya savaşları, devletin Anadoluyu boş bırakmasına, çıkan iç karışıklıkların artmasına, askerin ulufelerinin ödenememesine neden olmuştur. Bu güç durumda, köylerdeki ve şehirdeki halkta perişanlık arttıkça, servet yığma imkanı bulan bu kimseler büsbütün kuvvet kazanmışlardır.

Devlet böyle bir ortamda asayişin korunması için A^cyândan yardım istemek zorunda kalmıştır. Bu uygulamalar bir anlamda devletin A^cyânlığın meşruluğunu tanıması anlamına gelmiştir.¹⁴²

A^cyân usulü memleket idaresi, yerli nüfuz sahiplerinin sosyal bir zorunluluk olarak kendi aralarında kademeleşmesine, büyükten küçüğe sıralanmasına neden olmuştu.

Bu görevi, birkaç zengin aileden hangisinin yapmasının uygun olacağı problemi, halkın ve iş erleri araya girmesi ile sonuçlanmıştır.¹⁴³ Reâya, İstanbul'dan kısa süreliğine tayin edilen, bu süre içerisinde halkı soymaya çalışan idarecilere kuşku ile bakmaktaydı. Bu yüzden A^cyânları

---

¹⁴⁰ Mustafa AKDAĞ: "Osmanlı Tarihinde A^cyanlık Düzeni Devri 1730-1839" A.Ü.DTCF Tarih Araştırmaları, (1970 – 1974), 8-12, 14

¹⁴¹ Antakya Ş.S., s 7, b.S9, 67, s.33, b.35 vs.

¹⁴² Yücel ÖZKAYA "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin A^cyanlıkları Ele Geçirışleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu", Bellekten, XLIII/165-168 (TTK, Ankara, 1978), 53.

¹⁴³ Mustafa AKDAĞ: a.g.m., 58

destekler göründü. Yalnız bunlar da zamanla yerlerini garantilemek için levend besleyerek, masraflarını halktan çıkarmakta gecikmedi.¹⁴⁴

A^cyânlar arasında şehir kethüdalığı, mültezim gibi görevleri ele geçirme eğilimi başlamıştı. Özellikle Şehir kethüdâsı, şehri ilgilendiren her konuda, devletle ilişkilerde reâyanın temsilcisi olduğu gibi, devlet işlerinin yürütülmesine yardımından dolayı askeri sınıf içine alınmış, vergiden muaf tutulmuştu. İltizamları ele geçirme servet biriktirme olanağı da vermişti. Şehir kethüdâsı yükümlülüklerin (vergi, hizmet) şehirlie adaletli paylaşılması, şehirde darlık çekilmemesi gibi görevleri üstlenmekteydi. Antakya'da şehir kethüdalığı görevini üstlenen Ahmet Çelebi de a^cyândandı.¹⁴⁵ Çelebi eşrâf ve a^cyân için belirleyici bir üvandı. İlmiye mensuplarının, dini erkanın, büyük tüccarların oğulları olan ve babalarının sosyal statü ve kültürel değerlerini sürdüren kişilerin sâni olarak kullanılmıştı.¹⁴⁶ Antakya Voyvodası Halil Ağazade Hüseyin de a^cyândandı. Kendisine Kıdvetü'l-emâsil ve'l- a^cyân diye hitap edilmekteydi.¹⁴⁷

Yıl içindeki harcamaların tespit edildiği, şehir ve köy arasında paylaştırıldığı, Müfredât Defteri düzenlenirken, eşrâf ve a^cyân'dan kişiler mutlaka iştirak etmişlerdi. Müfti Abdurrahman Efendi, eski Müfti el-Hâc İbrahim Efendi, Nakibü'l Kaymakam Eşrâf Bedevizade es-seyyid İbrahim Efendi. Kâtib-i fetvâ-yi şerif el-Hâc Hüseyin Efendi, el-Hâc Yusuf Efendi-zade el-Hac Abdurrahman Efendi yine a^cyândan olduğu belirtilen Ser-turna İbrahim Ağa, eski Voyvoda Agzaz Ahmet Ağa, Voyvoda Hüseyin Ağa, Naccar-zâde es-seyyid Abdulfettah Ağa, Haseki Ahmet Ağa Şerafeddin Ağa vs., vükela-yı

---

¹⁴⁴ Yücel ÖZKAYA: "XVIII. Yüzyılda çıkarılan Adaletnâmelere Göre Türkiye'nin İç Durumu" Belleten, XXXVIII/151, (Ankara, 1974), 447

¹⁴⁵ Antakya Ş.S., s.30, b.32

¹⁴⁶ Bkz.Ettare Rassi "Çelebi Kelimesi Hakkında Ebûs-Su'ud'a Atfedilen Bir Fetva" Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleteni, (1954), 11 W.Bartolol Mad., I.A., 3, Çelebi mad. , 160

¹⁴⁷ Antakya, Ş.S:, s.2 , b 4

fukara-yı beldeden Ahi es-seyyid Mehmed Halil, Sarraç Molla Ahmet, Debbağ el-Hâc Ahmed vs. şehrin ileri gelenleri arasındaydı.¹⁴⁸

A^cyan ve e^srâf mahkemede şahitlik de yapmışlardı. Mehmet b.Hasan, Mustafa b. Abdullah bu şekilde mahkemede şahit olmuşlardı.¹⁴⁹

Cûmle a^cyân ve ahali, 1169 senesine ait İmdâd-ı Hazariyye'nin taksim olunmasından ve kazaya düşen miktarın tamamen hazineye teslim edilmesinden sorumlu tutulmuştu.¹⁵⁰

Vergi toplama vergileri adaletle taksim etmede a^cyâna önemli vazife düşmekteydi. Emr-i şerifin ilgili yerlere ulaştırılması bazen a^cyândan görevliler tarafından yapılabilmekteydi. Dergah-ı Mualla Gediklilerinden Ve'l- a^cyân Mahmud, ilgili kadılara hacıların ve Surra Eminlerinin dönüş vakitlerinin geldiğini hatırlatan emr-i şerifi gerekli yerlere ulaştırmıştı.¹⁵¹

Yol güvenliğinin sağlanması,¹⁵² ulakların menzil beygiri ihtiyacının giderilmesi de¹⁵³ a^cyânların sorumluluğu altında idi. Ordunun malzeme ihtiyacının giderilmesi, malzemenin sağ salim ulaştırılması da a^cyânların görevleri arasındaydı.¹⁵⁴

Bazen aynı emirin gerekli mahalle tekrar tekrar yazıldığı olurdu. Bu emirlerden görevlilerin daha önceki emire rağmen görevlerini ihmal ettikleri anlaşılmaktadır. İncelediğimiz defterde bazı başıboş levend ve haramzadenin cezalandırılmasıyla ilgili olarak; nâib, voyvoda, yeniçeri serdarı, a^cyânı ve iş

---

¹⁴⁸ Antakya, Ş.S, s.30, b.32

¹⁴⁹ Antakya, Ş.S. s.39 , b.39

¹⁵⁰ Antakya, Ş.S., s.15, b.17

¹⁵¹ Antakya Ş.S., s.37, b.38

¹⁵² Antakya Ş.S., s.35, b.37

¹⁵³ Antakya Ş.S., s.16, b.18

¹⁵⁴ Antakya Ş.S., s.23, b.28

erlerine bir emr-i âli gönderilmiş olup¹⁵⁵ bu konuyla ilgili başka bir emr-i âlinin daha gönderildiği tarafımızca tespit edilmiştir.¹⁵⁶

Antakya Naibi, umumi eşrâf ve a^cyâna yazılan bir fermânda umumi nizamın sağlanmasından her belde ve memlekette a^cyân ve zabitanın görevi olduğu bildirilmişti. Ahali ve reâyânın asayiş ve rahatının bu görevin itina ile yapılmasına bağlı olduğu, a^cyân ve eşrâfın bu konuda herkese örnek teşkil etmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Görevleri açıkça belirtilmesine rağmen fermânın devamından bu hususlara bazı a^cyânın riayet etmediği, voyvodanın reâyânın iyiliği için yapmış olduğu çalışmaları dahi engellediği yani görevlerini tam anlamıyla yerine getirmediikleri anlaşılmaktadır. Bu kişilerin belirlenip cezalandırılmasında yine o a^cyân ve eşrâf sorumlu tutulmuştur. Bu duruma rıza gösteren a^cyânların ise kesinlikle cezalandırılacağı üzerinde durulmuştur.¹⁵⁷

XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı toplum hayatında son derece önemli bir rol oynamağa başlayan a^cyânlık müessesesi zemin ve zamanın şartları ve ihtiyaçları göz önünde tutularak devlet tarafından desteklenmiş; a^cyân'ların suistimalleri görülünce ise cezalandırılmaları konusunda merkezden emirler gönderilmiş reâyaya korunmaya çalışılmıştır. XVIII. yüzyılda a^cyânların yaptıkları suistimler Konya Şer'iyeye sicilinde

---

¹⁵⁵ Antakya Ş.S., s.9, b.7

¹⁵⁶ Antakya Ş.S., s.7, b.6 (17 Zilhicce 1168-24 Eylül 1755) Belgeler defterde tarih sırasına göre yazılmamıştır.

¹⁵⁷ Antakya Ş.S., 9, b7 "Nizam-ı umur ve her belde ve memleket a^cyân ve zabitanın her halde taraf-ı hükkâm ve vûkelasına mezîd imtisâl ve itâat ile husule makrûn ve bu keyfiyetten beyne'l a^cyân hüsni sülûk ve ittifaıklarıyla sûret-numûn ve ahali ve reâyaya makûlelerinin dahi asayiş ve rahatları bulunanlara marbût ve merkûn alacağına binaen belde-i Antakya bir şehri şehir ve bir sıvâd-ı vefir umurunda bir muasâr-ı beddar olmamak iktisatı ederken istimamıza göre bu esnada belde-i mezkûrede mesâlih-i ibâd rû'yet olunmaktan kalup vâki olan umûr-ı vilayetin koşulları itina ve ihtimam etmeyip voyvodamızın mesâlih-i ahali ve riyyete dair ru^cyet murad eylediği hususlarda bazıları pis yerde nifadan izhâr-ı mûmaneat ile ihtilâl-i istidlal meczum ve malumumuz olmağla eğerçi o makule evza^a ve etvâra tasaddi edenler bundan böyle a^cyân ve beyan oldukça o makûle hadlerini bildirmek." (zilhicce 1168- 9 Eylül 1755)

kayıtlı Anadolu'nun sağ koluna yazılan Adalet fermânında da¹⁵⁸ belirtilmiştir.¹⁵⁹

---

¹⁵⁸ Kazalar a'yanı Celb-i menfaatleri kastdiyle vâliler varub a'yanlık için buyruldu taleb ve vâliler dahi vafir akçaların alub yedlerine a'yanlık buyruldu ahz edenler kazalarına varub hakimine itma ve irzâ ve ben a'yanlık buyruldusuna şu miktar akça verdim" deyû iki katına Salyâne Defterine idhal ve fukaradan tahsil etmişlerdir.

¹⁵⁹ Bekir Sıtkı BAYKAL: A'yanlık Müessesesinin Düzeni Hakkında Belgeler "Belgeler, I, 1-2 (T.T.K., Ankara, 1964) 222, bkz. Konya Şer'iyye Sicil Defter Nr. 58, 135.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL YAPI

Osmanlı Devleti'nde cemiyet iki ana grup altında ele alınabilir. Bunlardan ilki Askeri sınıftı. Osmanlı Devleti'nde idari sisteme bağlı olarak bugünkü manada hem askerlik hizmeti yapanlar, hem de memur statüsünde bulunanlar, bu sınıfı teşkil etmekteydiler. Görevleri icabı vergiden muaf tutulmuşlardı. Diğer sınıf ise şehirliler, köylüler ve göçebe aşiretlerin meydana getirdiği reâyâ denilen vergi mükellefi gruptu.

Bunlara aslında reâyâdan olup, padişah beratiyle bir kısım vergilerden muaf tutulan ve askeri ile raiyyet arasında muaf ve müselleme reâyâ adıyla anılan bir bakıma serbest bir zümreyi de eklemek gerekir.

Osmanlıda Avrupa'da olduğu gibi sınıflar arası geçiş devlet tarafından engellenmemiştir. Padişah berâtı ile askeri sınıftan bir kişi, reâyâ; reâyâdan herhangi bir kimse askerî statüye dahil edilmiştir.¹

Askeri sınıf içerisinde gerçek anlamda askerlik hizmeti yapanlar devletin çiftçi üzerindeki selâhiyetini fiilen kullanmaktadırlar. Halk ile devletin münâsebetlerini temin eden bu zümre, bu hizmeti karşılığında halktan resim, hizmet akçesi ve harç gibi isimler altında çeşitli vergiler almaktaydı.² Padişah berâtıyla devlet hizmeti yapan askeri sınıf, raiyyet resimlerinden muaf tutulmuştur ki, bu durum onları reâyâdan ayırt eden bir husustur. Yalnız

---

¹ Halil İNALCIK: "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", Belleken, XXIII/92, (Ankara, 1959); 598

² Mustafa AKDAĞ: "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrende Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", Belleken, XIV/55, (Ankara, 1950), 345-346. Ayrıca bkz. Bahaeddin YEDİYILDIZ. "Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700-1800" Osmanlı Araştırmaları, III, (İstanbul, 1982), 141-151, 154-155.

vazifede buldukları süre içinde askeri sıfatını taşır, iş hayatına girerlerse bu sıfatları kalkar, raiyyet sınıfına dahil edilirlerdi.³ Askeri sınıf içerisinde askerlik hizmeti yapanlar yanında memur statüsünde bulunanlar da vardı. Bunlar da hizmetler karşılığı devlet hazinesinden gündelik alanlarla, yine hazineden veya vakıflardan gündelik alanlar olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. Ulûfe adı ile gündelik alanlar Kapukulu Askerleri, Enderun hizmetlileri, kale koruyucuları, subaşılar ve benzeri görevlilerdi. İkinci gruba dahil olanlar kadılar, müderrisler, medrese talebeleri ve mezunları ile bunların yanında çalışanlar ve akrabalarıydı. İlmiye ismi adı altında vergilerden muaf tutulmaktaydılar. Kadı ve mahkemedeki görevlilere yalnız mahkeme harçları tesis edilmişti.⁴

Antakya'da görevli Ehl-i Örf de denilen askeri zümreler ikinci bölümde incelenmişti. Bunlar Voyvoda Hüseyin Efendi, Şehir Kethüdası Ahmet Çelebi, ismi verilmeyen mütesellim, Yeniçeriağası Ser-Turna İbrahim Ağa; ilmiye sınıfı içerisinde incelenen Kadı Osman Efendi, naib, müftü ve diğer mahkeme görevlileri idi.

Bu zümre toplumda önemli bir rol oynamıştır. Devletin taşradaki temsilcisi olup, devletle halk arasında iletişim kurulmasını sağlamışlardır. Şehrin ileri gelen aileleri bu üst düzey yöneticiler ile ilişkilerini düzenlemeye önem göstermişlerdi. Devletin ana direği olan adalet prensibinin uygulayıcısı ve koruyucunun durumunda bulunan kadı, görevi dolayısıyla halk ile birebir ilişki içerisine girmişti. Reâyânın hakları devlet tarafından kadının ellerine emanet edilmişti. Görevini ihmal eden üst düzey yöneticilerini kontrol kadıya ayrı bir yer verilmesini sağlamıştı. Asayişin sağlanmasından birinci derecede sorumlu olan ehl-i örf zümresi de toplum hayatının şekillenmesinde rol oynamıştı. Bu bakımdan askeri sınıfa dahil olmak çok önemliydi.

---

³ Halil İNALCIK: "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kültür ve Teşkilat", Türk Dünyası El Kitabı, (Ankara, 1976), 978

⁴ Mustafa AKDAĞ, Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi, II, (Ankara, 1971), 90.

Reâyâ vergi veren şehir, köy ahalisi ile konar göçer tabir edilen göçebe aşiretlerden meydana gelmişti.⁵ Reâyâ diye sınıflandırılan grup iktisadi bakımdan birbirinden farklı yapı ve özelliklere sahiptir.⁶

Osmanlı şehir ve kasabalarında yaşayan halk ziraatle meşgul olmadıkları ve şehirlerin büyük bir iktisadi sosyal birliğin merkezi olması dolayısıyla, devlet tarafından daha farklı biçimde vergilendirilmişti.⁷

Ziraat dışı üretim yapıldığından dolayı toprakları mîrî arazi grubu haricinde bulunan şehir, bunun dışında bazı hususiyetlere hâizdir. Sosyo-ekonomik ve kültürel zaviyeden bakıldığında şehir; sosyal hayatın mesleklere iş bölümüne, farklı kültür gruplarına göre organize edildiği, müesseseleşmenin kesâfet kazandığı, grift insan münasebetlerinin bütün bir günlük hayata tesir ettiği yerleşme merkezi olarak görülmektedir.⁸

Osmanlı şehirlerinin büyük bir bölümü kasaba niteliğinde idi. Bağ, bahçe, bostan gibi tarım alanlarıyla çevrili olan bu kasabalar, çevresindeki köyler için bir pazar merkeziydi.⁹ Pazar yanında kurulan cami, han, hamam gibi sosyal tesisler kasabaların canlanmasına yardımcı olmuştur. Gerçekten de şehir ve kasabalarda tesis edilen bu sosyal kurumlar, birçok insanın akın etmesine yol açtı. Şehirlerin dağ ve ova köylerinin arasında bir pazar ve değişim noktası olması özelliği de bu hususta tesirli olmuştur. Bununla birlikte, XVII. Yüzyıla gelinceye kadar ekonomisi ziraate ve hayvancılığa

---

⁵ Reâyâ güdülen idare edilen mânalarına gelmekteydi. Kâmûs-ı Türkîde, "bir hükümdarın hükm ve idaresine tâbi olup teklifi emiriyyeye veren halk" şeklinde açıklanmıştır. Osmanlılarda daha çok müstahsil köylüler için kullanılan reâyâ raiyyet kelimesinin çoğul şeklidir.

⁶ Konar göçerler iskân başlığı adı altında incelenecek

⁷ Yusuf HALAÇOĞLU: XIV – XVII. Yüzyıllarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, (FTK, Ankara, 1981), 103.

⁸ İhsan SEZAL: Şehirleşme, (İstanbul, 1982), 22

⁹ E.Şükrü BATMAZ: XVIII. Yüzyıldaki Mali Uygulamaların Osmanlı Taşra Yönetimi Üzerindeki Etkileri Hakkında Bir Araştırma Dan: Prof.Dr. Özer ERGENÇ, Doktora Tezi, (A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 1995)

dayanan Osmanlı Devletinde köy nüfusunun şehirlerden fazla olduğu görülmektedir.¹⁰

Şehir ahalisi genellikle ticaret, endüstri ve benzeri işler yapan, geçimini ve kazancını bu gibi işlerden sağlayan kimselerden teşekkül etmekteydi. Genelde, esnaf olarak adlandırılan bu kişiler, devlet ekonomisine, pazarlarda sattıkları mallar dolayısıyla verdikleri vergilerle katkıda bulunmuşlar, buna bağlı olarak da "Lonca" adıyla meydana getirdikleri teşkilatlar sayesinde idarede söz sahibi olmuşlardır. Özellikle şehirlerdeki esnaf teşkilatları tarafından mal standardının temini ve tüketiciyi koruma düşüncesi, iktisadi hayatın canlanmasına ve toplum düzeninin teminine yardımcı olmuştur.¹¹

Antakya'da da çeşitli esnaf grupları iş kollarını meydana getirmekteydi. 1169 senesine ait salyane defterinden hangi esnaf kollarının bulunduğunu görebilmekteyiz. Kırküç farklı iş kolunda 1161 nefer bulunmaktaydı.¹²

İmdâd-ı Hazeriyyenin Antakya kazasına isabet eden kısmı deftere yazılırken esnaftan Sarraç Molla Ahmed, Debbağ el-hac Ahmed ve sairleri hazır bulunmuştur.¹³

Osmanlı şehir toplumunda Devlet ve Reâyâ arasındaki ilişkileri düzenleyen, emirlerin uygulanmasında yardımcı olan bir grup daha vardı. Bunlar a^oyân ve eşrâf olarak adlandırılmaktaydı. Genel anlamda "şehrin ileri gelenleri" olarak belirtilebilen kişiler, zengin tüccarlardan, esnafın yaşlı ve

---

¹⁰ Cengiz ORHONLU, "Şehir Mimarları", Osmanlı Araştırmaları, II (İstanbul, 1981), 1-4

¹¹ Yusuf HALAÇOĞLU; age., 103

¹² Bu esnaf dalları Bakkal, Kuyumcu, Kürekçi, Yorgancı, Kazgancı, Kalaycı, Bezkarı, Bedesten, Semerci, Kazzaz, Hammal, Mutaf, Çıkrıkçı, Keçeci, Kûlahçı, Boyacı, Katırcı, Timurci, Neccar, Kasap, Etmekci, Kaşas, Attar, Çubukci, Tarakci, Oturakçı, Kuyumcu, Fahureci, Şerbetci, Masuracı, Künafeci, Ka'keci, Leblebici, Basmacı, Nalbend, Debbağ, Berber, Mimar, Kalıpçı, Derzi, Değirmenci, Hallaç, Cüllah, Arpacı, Penpeci, Kefşgar, Bostancı, Antakya Ş.S., s.26, b.31.

¹³ Antakya Ş.S., s.27, b.32

güngörmüşlerinden, ulema, imam, hatip gibi tanınmış din adamları ile ünlü tarikat şeyhlerinden oluşmaktaydı.

Kamuyu ilgilendiren konularda resmi görevlilerin reâyâ ile ilişkilerinde a^cyân ve eşrâfın önemli rolü vardı.¹⁴ Osmanlı Devletinde iç politika hemen hemen bunların elinde bulunmaktaydı. Bu sebeple askeri idareci sınıf, kendi bölgelerinin birer temsilcisi durumunda olan tanınmış kişilerin teveccühünü kazanmaya dikkat etmiştir. Çünkü bu kişiler şehir halkını temsil etme, görevini üzerlerine almışlardı. XVI. Yüzyıldan sonraki devrede merkezi idarenin zayıflamasıyla, şehrin menfaatlerini müştereken temsil eden bu tanınmış kişiler son derece tesirli oldular. Valiler onların tasvibini almadan görev yapamazdı. Loncalar siyasi hayatta da önemli rol oynarlar askeri ayaklanmalarda padişah dahi desteklerini arardı.¹⁵

Antakya'da ulema, suleha, imam, eşraf ve a^cyân şehrin yönetiminde etkili olmuştur, vergilerin düzenlenmesinde reâyânın menfaati için çalışmışlar, salyane vergisinin indirilmesi için kadiya başvurmuşlardı.¹⁶

Klasik dönemde a^cyân ve eşrâf için belirleyici san Çelebidir. Çelebi sanı soyluluk ve değerlilik anlamını taşımaktaydı. Hacı Tüccarlar içinde kullanılmaktaydı.¹⁷ Antakya şehir kethüdası Ahmed Çelebi idi. Efendi ilmiye sınıfını ifade ediyordu. Müftü el-hâc İbrahim Efendi ve sairleri ilmiye sınıfındandı. Eşraf içerisinde seyyidlerde sözü geçen kimselerdi. Nakibü'l

---

¹⁴ Özer ERGENÇ; "Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf ve A^cyan üzerine Bazı Bilgiler", Osmanlı Araştırmaları, III, (İstanbul, 1982), 106.

¹⁵ Halil İNALCIK'a, "Sanat erbabı, politikada sanıldığından çok daha mühim rol oynamıştı. Bu sebeple şehir tüccar ve sanatkarlarını himaye etmeyen hükümdarlar, sonunda iktidarlarını kaybetmek zorunda kalmışlardır" der Halil İNALCIK: The Ottoman Empire the Classical Age., 1300-1600 (London, 1963), 160-161.

¹⁶ "İbadullaha zahmet üzere olduğundan kuradan harc-i tezkere namıyla bir kuruş ve bir rub^c ve haric-i derun-i şehir salyanesinden havelelik namıyla bir akçe ve habbe alınmamak üzere medine-i mezburede sakin ülema ve sulehâ ve eimme ve eşrâf ve a^cyân vesair fukara ve zu^caafa bu vecihle nizâm ve fimâ-bâd ref' olunmak üzere cümlesinin ittifaki ile bu mahalle kaydu şud bilcümle ulemâ ve sulehâ ve a^cyân ve fukara vekilleri.

¹⁷ Halil SAHİLLİOĞLU, Bursa Kadı Şicillerinde İç ve Dış Ödemeler Aracı Olarak "Kitabü-Kadı" ve Süfteceler, Türkiye İktisad Tarihi Semineri Metinler/Tartışmalar 8-10 Haziran, 1973 (Ayrı Basım, Ankara, Mart 1975), 108

Eşrâf Kaymakamı ve Müftüler içerisinde seyyid ünvanını taşıyanlar vardı. Müftülerden es-seyyid el-Hac Efendi, Nakibü-l Eşrâf Kaymakamı Bedevizâde İbrahim Efendi, esnaftan neccarzâde es-seyyid Abdu'l-Fettah Ağa bu ünvanı taşımaktadır. Ahi es-seyyid Mehmed Halil de vükela-yı fukarayı beldeden idi.¹⁸

A-KONAR GÖÇERLER

Osmanlı Devletinde yörüklerin vergi ile yükümlü bulunanları, bennak, mücerred ve toprak ile davar sahibi olan "Hane'den ibarettir. Vergilerinin başında adet-i agnam (Koyun resmi) gelir. Yerli ve yörükten iki koyuna bir akçe olarak konulan bu vergi keçi sürülerine de uygulanırdı. Koyun sayısı üçyüze ulaştığı zaman "sürü" tabir olunur ve beş akça "ağı resmi" alınırdı. Sürü sahipleri yılda bir defa olmak üzere tımar ya da miri yaylak sahibine "resm-i dönüm (zemin)", "arus (gerdek resmi)", "yuva akçası", "bad-ı heva" gibi vergileri öderdi.¹⁹

Yörükler, konar-göçer bir hayat geçirdiklerinden devamlı aynı yerde kalmıyorlardı. İşte bu nedenle kendilerine "Göçebe" denildiği de olmuştur. Ancak, Anadolu'da bulunan aşiretlerin tam manasıyla göçebe olduklarını söylemek de doğru değildir. Çünkü, bunlar yaylakta hayvanlarını otlatmakta, kışıkta ise buldukları yerde az da olsa ziraat yapmakta idiler. Böylece tam bir göçebe hayatı yaşamayan yörükler göçebelikle yerleşik hayat arasında bir "ara şekle" sahiptiler. Bu nedenle Osmanlı resmi vesikalarında yörükleri bu durumlarını tam olarak ifade eden "konar-göçer" tabiri kullanılmıştır.²⁰

---

¹⁸ Antakya S.Ş, s.27, b.32.

¹⁹ Cengiz ORHONLU, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı, İstanbul, 1987, 24-25

²⁰ Feridun, EMECAN, XVI. Asırda Manisa Kazası, TTK, Ankara, 1989, 127-128

Konar-göçerler ister has toprağına isterse bir sancağın vergi dairesine dahil olarak mukata^eaya verildiklerinde başlarına birer “voyvoda” tayin edilirdi. Voyvodalar, aşiretlerin bağılı olduğı sancak beyinin adamlarından yahut mahalli hanedanlardan, halkın rızasıyla seçilirdi. Bunların vazifeleri; vergileri toplamak ve inzibatlarını temin etmek idi. Mahalli hükümet görevlileri tarafından nasbedilen voyvodalar, merkezî hükümet tarafından da onaylanırdı. Aşiretler, voyvoda seçilen kimseye malikane şeklinde tevcih edilirdi.²¹ Antakya kazası bulunduğı konum itibarıyla yaylak, kışlak münasebetine uygundur. Yörüklerin kış aylarını rahatlıkla geçirebilmeleri, barınma imkanlarını veriyordu. Yazları ise yaylak bulmak için zaten, çok zorlanmışlardı. İncelediğimiz defterde konar-göçer olarak Reyhanlı aşireti yer almaktadır.

Reyhanlı Aşireti belirlenen bölgede kışlamamakta etrafa zarar vermektedir. Sınırı sık sık ihlal ettikleri tarım arazilerine girdikleri, yol kestikleri etrafa verdikleri zarara örnek teşkil etmektedir. Bu durum 18 ve 19. yüzyıl boyunca devam etmiştir. 18. yüzyılın ortalarında Fırka-i Islahiyye Kanunu ile devlet aşireti yerleştirmeye çalışmıştır. Günümüzde de Reyhanlı, Hatay'ın ilçesidir.

B-MÜSLİM-GAYRİ MÜSLİM AHALI

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren bağılı bulunduğı dinin icaplarına göre bir hukuk sistemini kabul etmişti. Buna bağılı olarak gerek cezai gerekse vergi konuları ile Müslim ve gayri Müslimlerin tabii buldukları esaslar ve bunların birbirleriyle olan münasebetleri, İslam hukuk kuralları çerçevesinde konulan hükümlere göre düzenlenmekteydi. XVIII. Yüzyıla kadar olan süre içinde gayri Müslimler, Osmanlı ticaretini ellerinde tuttıkları

---

²¹ Cengiz ORHONLU, a.g.e, 19

gibi, bir çok sına-i işletmenin yanı sıra kültürlerin etkileşiminde önemli bir yeri olan tercümanlık gibi bir görevi de ifa etmişlerdir.²²

Zimmilerle ilgili bir önemli husus da farklı etnik ve dini gruptan olmaları itibariyle, onlara uygulanan hukukun hangi hukuk sistemi olduğu hususudur. Zira devletin ve toplumun hukuku İslam hukuku iken bu insanlar bu cumhurdan etnik ve dini farklarla ayrılırlar. İşte Osmanlı, bu durumda “çok hukukluluk” ilkesini uygulayarak çözmüştür. Osmanlı topraklarında yaşayan zimmiler İslam özel hukukunun onlara uygulanmamasıyla beraber, İslam ceza hukuku tatbik edilir.²³ Ahval-i Şahsiyye ve ibadet mevzuları dışında zimmilere de kendi rızalarıyla şer’î şerifin ahkâmının tatbik edildiğini konuyla ilgili sicil örneklerinden öğrenmekteyiz.²⁴

Toparlayacak olursak, Osmanlı Devletinde yaşayan zimmilerin medeni hukuka ilişkin davaları; cemaat mahkemeleri tarafından görülürdü. Aynı topluluğa bağlı kişiler patrik ya da hahambaşı tarafından kurulan cemaat mahkemeleri tarafından yargılanırlar. Bu türden aynı cemaate mensup kişiler arasındaki davalar, eğer ilgili cemaat başkanları tarafından hakemlik yoluyla çözülmese, şeriat mahkemeleri önüne getirilirdi. Ancak şer’iyye sicillerinden zimmilerin özel hukuka ilişkin davalarını da noterlik işlerini, tercihen kadı önüne getirdiklerini görüyoruz.²⁵

Burada Zimmilerin ceza hukukunda İslam’a tabi olmalarını hukuk hürriyetine aykırı addetmemek gerekir. Hadisenin felsefi detaylarına girmeden ifade edelim ki, bir kere yukarıda da belirtildiği gibi bu rıza ile olmaktadır. Saniyen hırsızlık, ziına, cinayet vb. suçların haramlığı noktasında semavi dinler de zaten aynı hüküm ve bakış açısına sahiptir. Bir diğer husus da iki ayrı dine mensup insanın muhakemesinden en kötü ihtimalle mutlaka

---

²² Yücel ÖZKAYA, XVIII. Yüzyıl Osmanlı Kurumları.. , 155

²³ Bilal ERYILMAZ, Osmanlı Devletinde Gayri Müslim Tebaanın Yönetimi, (İstanbul, 1966), 25

²⁴ Ahmet AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri Hukukî Tahlilleri I, (İstanbul, 1990), c.I, 45

²⁵ Bilal ERYILMAZ, A.g.e, 22

ikisinden birinin hukukuyla amel edilmesinin daha doğru olduğudur. Bu ve benzeri sebeplerle Zimmilerin İslam hukukuna tabi olmalarının, yargı hürriyetine muhalif addetmemek gerekir. Burada önemle ön plana çıkartılması gereken husus devletin insanları olabildiğince kendi hukuk sistemleri ve dayanaklarıyla baş başa bırakmasıdır.

Özel hukuk da, dini reisler ve cemaat mahkemeleri tarafından verilen hükümler, onlar adına Osmanlı Devleti tarafından infaz ve icra olunurdu.²⁶ Bunun anlamı ise, devletin dayatması bir mekanizma olmak yerine, kendi aslı görevine soyunarak, toplumun tercihlerinin uygulayıcısı olması demektir. Kısaca, örnek bir demokratik devlet yapısıdır.

Olabildiğince dayatmadan arındırılmış bu yapıya rağmen, padişahın başkanlığındaki Divan, teba'adan her uyruğun ya da zümrenin dilekçe sunabileceği bir yerel hakimlerin kararına karşı yakınmalarını dile getirebileceği bir yüce adalet rolü oynuyordu.²⁷

Her halûkârda zimmî tebaanın Osmanlı Devleti'nde sosyal, hukukî, ticarî, dinî birçok bakımdan çok iyi konumlarda buldukları bir vakıdır. Genel güvenlik itibarıyla da bu böyledir.²⁸

Nitekim seyahat hürriyeti, can ve mal güvenliği, mesken dokunulmazlığı, din ve vicdan hürriyeti, bazı şartlarla mabed inşası, düşünce, toplantı ve eğitim hürriyeti, kamu hizmetlerinden yararlanma, ticaret hakkı gibi bütün hak ve hürriyetlerden faydalanabilmekteydi.²⁹ Gayri Müslimler ise bütün bunlara karşılık Müslüman devlete bağlılık ve sadakat göstermek ve cizye adlı bir vergi ödemekle yükümlüydüler. Fakat askerlik yapmakla yükümlü değillerdi.

---

²⁶ Bilal ERYILMAZ, A.g.e, 22

²⁷ Robert, Martran, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I, 226

²⁸ Eramya ÇELEBİ, İstanbul Tarihi, Trc. Tharnd G. Andrayan,(İstanbul, 1988), 26

²⁹ Boris Christhoff NEDKOFF, Osmanlı İmparatorluğunda Cizye, Trc. Eden.Şinasi ALTUNDAĞ, Bellekten, c. VIII, 29-32

Her Osmanlı idari bölgesinde olduğu gibi Antakya ve çevresinde Müslüman ve gayri müslim ahali yaşamaktaydı. İslamiyetle birlikte Müslüman olmayanlar zimmi statüsüne girmiş, devletin korumasını kabul etmişti. Karşılığında can ve mal güvenliği koruma altına alınmıştı.

Gayri Müslim ahali şehirlerde bulunduğu gibi köylerde de oturmaktaydı. Müslümanlar ile gayri Müslimler arasında ticari ve sosyal ilişkiler gerçekleşmekteydi. Merhum Hamza Ağa'nın Kerimesinin Astefan adlı zimmîden alacağı 30 kuruşu vardı. Bunun tahsis edilmesi için dava açılmıştı.³⁰

Bu dava bize o dönemde bölgede Müslim ve gayr-i Müslimler arasında borç-alacak ilişkilerinin yaşandığını göstermektedir. Elimizdeki belge ödenmemiş bir borç yüzünden mahkemeye intikal etmiş tek bir olayı açıklamasına rağmen ilgili dönemde Müslim ve gayri Müslimler arasındaki borç-alacak ilişkilerinin daha yaygın olduğu düşünülebilir. Tabi ki bunların hepsi mahkemeye intikal etmediğinden belgelere yansımamıştır.

Osmanlı şer'î mahkemesinde gayri Müslim ahalinin de şahitlik yaptığını görmekteyiz. Yasef, Abraham, Leksan babaları Musa ile mahkemede bulunmuşlardı. Kadı bu konu üzerinde durmuş, olayın mahallinde aydınlanması için voyvoda tarafından el-Hac Hasan görevlendirilmişti.³¹

İncelediğimiz defterde Müslim - gayri Müslim ilişkisini anlamamız sağlayacak daha fazla bilgi mevcut değildir. Bu nedenle şehir içerisinde de hangi mahallede hangi dine mensup ahali var tespit edilememiştir.

---

³⁰ Antakya, Ş.S., s.11, b.10.

³¹ Antakya Ş.S., s.37, b.37

C-SOSYAL YAPIDA HUZURSUZLUK VE EŞKIYALIK HAREKETLERİ

Devlet otoritesinin zayıfladığı, merkezi idarenin Anadolu ve Rumeli'de hissedilir derecede azaldığı, hükümet yönetiminin taşradaki etkisini kaybettiği zamanlarda, özellikle Anadolu eyaletlerinin sancak, kaza, kasaba ve hele köylerinde yol kesme, soygun, rüşvet, iltimas ve başka yolsuzluklar alabildiğine yaygın bir hale gelmiş bulunuyordu. XVIII. Yüzyılda bu tip hareketler, şehirlerden köylere kadar, aşiretler ve kabileler de dahil her yerde görülmekte olup, bu yüzden Müslüman ve Hıristiyan halk büyük bir tedirginlik yaşıyordu.³²

XVIII. yüzyılda, devlet idaresi Anadolu Sancak ve kazalarından köylerine kadar olan yerlerde kuvvetini ve etkisini kaybetmiş olduğundan, paşaların, ayanların ve diğer görevlilerin yaptıkları zulümler, soygunlar sonucu, İstanbul'a devamlı halkın şikayetini yansıtan dilekçeler yollanmaktaydı. Bu durum, elinde yeterli kuvveti olmayan biraz da Anadolu'da ve Rumeli'de iyice kuvvetlenmiş paşaları ve yerli hanedanları cezalandırmak amacı güden hükümet için, pek de kolay olmadığından devlet "adalet fermanlar", "adaletnâmeler" ve bu anlamda hatt-ı hümayunlar gönderip gerek memurların gözlerini korkutmak, gerekse onları okşayıcı sözlerle suistimalden vazgeçirmek yollarına başvuruyordu ki bu hiç de gerektiği kadar fayda sağlamıyordu.³³

XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti gittikçe zaafa düşer bir hale gelmiş ve sık, sık ortaya çıkan savaşlar nedeniyle güzsüzleştiğinden mümkün mertebe statükonun devam etmesini sağlamaya çalışmıştır. Ancak bu

---

³² Yücel ÖZKAYA, "XVIII. Yüzyılda Çıkarılan Adaletnâmelere Göre Türkiye'nin İç Durumu", *Bellekten*, C.38, S. 151. (Ankara, 1974), 445

³³ Yücel ÖZKAYA, a.g.m. 447.

dönemde ortaya çıkan eşkıyalık olayları, sosyal huzursuzluklar ve bu gibi durumlar devleti zor duruma düşürmüş, halk arasındaki huzuru bozmuştur. Bu dönemde devlet otoritesi ancak İstanbul ve çevresinde kendini gösterebilmek, diğer yerlerde ise eşkıyalık ve şekavet olayları nedeniyle reaya zor durumda bulunmakta idi. Reaya, çoğu zaman ya toprağını terk edip İstanbul'a veya diğer şehirlere göçmekte veya bu şekavet olaylarına karışmakta idi. Aşiretler de bu dönemde sosyal huzursuzluklara yol açan diğer bir unsurdu.³⁴

Bunların yanında Ehl-i Örf ve Ehl-i Şer' taifesi de yer yer ahaliye eziyet etmekteydi. Pek çok üst düzey yönetici yerlerine gitmedikleri gibi yerli yersiz tahsilatta bulunmakta ve ahaliye zulüm yapmaktaydı. Devlet bunların önünü almak için "adaletnameler" neşretmekte ve düzenin sağlanmasına gayret etmekteydi.³⁵

XVIII. yüzyılda Antakya kazasının durumu yukarıda belirtilen ve panoraması çizilen Anadolu'nun genel durumunda pek de farklı değildi. Osmanlı Devleti'nin genelinde yaşanan huzursuzluk, eşkıyalık ve şekavet olayları Antakya kazasında da görülmekte idi. Hatta kazanın Suriye ile Anadolu arasında tampon bölge durumunda olması, deniz yoluna açık olması, ticaret ve hac yolunun buradan geçmesi ve yol kesme olaylarını biraz daha artırmıştır.

XVIII. Yüzyılda Antakya ve çevresinde eşkıyalık olaylarını inceleyen bir yazıda³⁶ Antakya'daki eşkıyalığın kaynak ve sebepleri; leventlerin eşkıyalıkları, aşiret eşkıyalıkları, aile eşkıyalıkları ve ferdi eşkıyalıklar olmak üzere dört başlıkta gösterilmiştir. Bu başlıklar altında birçok örnek verilerek Antakya'daki huzursuzluk ve eşkıyalık hareketleri açıklanmıştır.

---

³⁴ Özcan TATAR, 8 No'lu Şer'îyye Sicili, H. 1178-1179 (M1764-1765), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, (Elazığ, 1992), 326

³⁵ Özcan TATAR, a.g.t, 327.

³⁶ Mustafa ÖZTÜRK, "XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları, Bellekten, LIV/211 (1990), 968.

Bizim incelediğimiz defterde de Antakya kazasında eşkıyalık, huzursuzluk ve şekavet olayları ile ilgili belgeler mevcuttur. Belgelerde yer alan bilgiler şöyledir:

Anadolu'da başıbozukluk ve levent taifesinin eşkıyalıklarından dolayı tüm beylerbeylik, sancak ve hatta kazalara, "adaletname" türünden belgeler ya da bu eşkıyalıkların önlenmesi yönünde emirler gönderildiğini belirtmiştik. İncelediğimiz deftere de Antakya kazası ile ilgili bu tür iki adaletnamenin kaydedildiğini görmekteyiz.

Bu belgelerden birincisi; Antakya naibi ve Antakya voyvodasına gönderilmiştir. Belgede; eşkıya, kapusuz levend vesair haramzadenin zararlarının men edilmesi, yolların emniyetinin sağlanması, kanun ile beldede emniyet ve asayişe dikkat edilmesi, kazanın çevre yollarına gelen eşkıya ve haramzadenin te'dibine devam edilmesi, eşkıyanın def'i hususunda vilayet ayanı, iş erleri, Voyvoda ağası ve zabitan ile işbirliği yapıp onlarla birlikte canla başla çalışılması bildirilmiştir.³⁷

Belge, genel anlamda eşkıyalığın önlenmesini vurgulamakta ise de özellikle "kapusuz levendlerin" eşkıyalığına atıf yapmaktadır. Öyle ise bu bölgeyi ve belgede anlatılan olayları, kapusuz leventlerin eşkıyalığı sınıfında değerlendirmek yanlış olmaz. Burada kapusuz levendlerin kim olduğundan ve eşkıyalığa nasıl başladıklarından bahsetmek yerinde olacaktır.

XVI. yüzyılda ve XVII. Yüzyılın başlarında köy hayatında beliren çeşitli ekonomik ve sosyal bozukluklardan dolayı, pek çok kimse çiftini-çubuğunu terke mecbur olmuştu. İşte bu kimselere devrin tabiri ile "sarıca", "sekban" veya "levent eşkıyası" denirdi. Daha çok tımar rejiminin bozulmasından sonra "kapıkulu leventlerin" sayısı hayli artmıştı. Çünkü beylerbeyleri veya sancakbeyleri, savaflara istenilen sayıda askerle katılabilmek veya buldukları yerde kendi emniyetini sağlayabilmek için

---

³⁷ Antakya Ş.S, s.17, b.20

levent barındırmaktaydılar. “Kapı halkı” da denilen kapılı lewendler, savaşlar sona erdiğinde kendilerine fazla ihtiyaç hissedilmediğinden, serbest bırakılıyorlar, yerlerini, yurtlarını terk ettiklerinden ve ziraatten de uzak kaldıklarından eşkıyalık yapmaya başlıyorlardı.³⁸

XVIII. yüzyılın başlarından beri “levendat makulesi”, “Kapulu ve kapusuz levendat”, “başı boş levendat makulesi” olarak da adlandırılan levent zümresi mevcut kurulu düzeni bozmaya devam ediyorlardı. Kapulu ve kapusuz leventler, halktan bedava yem ve yiyecek, kurban akçesi, bayram akçesi ve başka, başka adlarla vergiler almakta, çeşitli bahanelerle halka eziyet etmekteydiler.

İncelenen dönemde Antakya kazasında başıboş leventlerin şekavetleri devam etmekteydi. İşte yukarıda açıkladığımız belge, başıboş leventlerin eşkıyalığının önlenmesi yolunda merkezden gönderilmiş bir belge idi.

Osmanlı Devleti’nde çıkarılan emir ve adaletnamelerin özellikle son dönemlerde uygulama safhasında amacına ulaşmadığını bilinmektedir. İncelediğimiz defterde yer alan eşkıyalık olaylarının önlenmesi ile ilgili ikinci bir belge de bu durumu destekler görünmektedir.

Adaletname türünde olan ve bölgedeki eşkıyalık olaylarının önlenmesini, halkın huzurunun sağlanmasını bildiren bu ikinci belge, hem birincisinden daha çok sayıdaki görevliye yazılmış, hem de eşkıyalığın önlenmesi yolunda daha sert tedbirlere başvurulması yolunda salık verilmiştir. Bu duruma bakılırsa, önceki yayınlanan adaletname pek işi yaramamış, hatta eşkıyalık olayları artarak devam etmiştir. Devlet de bunun üzerine bölgeye ikinci bir adaletname göndermeye ve eşkıyalığa karşı daha sert önlemler aldirmaya mecbur kalmıştır.

---

³⁸ Mustafa ÖZTÜRK, a.g.m, 968.

İkinci adaletnamede³⁹ yer alan bilgiler şöyledir. Adaletnâme, Antakya naibi, voyvoda, yeniçeri serdarı, vilayet ayanı, iş erleri ve kura şeyhlerine, kadınlara ve evkaf başları zabıtasına yazılmıştır. Ülkede adaletin sağlanması, eşkıyanın toptan kaldırılması, asayişin sağlanması, reaya, yolcu ve sair kulların istirahatleri istenmiştir. Fakat hırsız, başıboş ve eşkıyanın yasak ve tenbihle durdurulamayacağı, ülkenin rahatı ve emniyeti için bunların tamamen yok edilmesi gerektiği, canları ve mallarının alınması, her nerede ortaya çıkarlarsa hep birlikte tereddütsüzce öldürülmesi ve kafalarının İstanbul'a gönderilmesi, eğer bu duruma göz yumanlar olursa onların da haklarından gelinmesi gerektiği önemle vurgulanmıştır.

Bu tür belgeler bize iki şeyi açıkça göstermektedir. Birincisi Antakya bölgesindeki ülkenin genelinde; asayişsizlik ve eşkıyalık oldukça yaygın bir durumdadır. İkincisi ise devlet bu olayları önleyebilmek amacıyla "adaletnameler" yayınlamakta, adaletnamelerde de toplumun huzurunu sağlayabilmek için eşkıyalık olaylarını sert tedbirler olarak bastırma yöntemini kullanmıştır.

Defterde bölgenin/kazanın ticaret ve hac yolu üzerinde olmasından kaynaklanan eşkıyalık hareketlerinin önlenmesine dair belgeler de mevcuttur.

Hac yolunun güvenliği hem en güçlü İslam devletinin olan Osmanlı Devleti'nin meşruiyeti ve dini görevleri açısından hem de siyasi yönden son derece önem taşıyordu. Daha Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren hac yolu üzerinde bir takım çalışmalar yapma isteği bunun en canlı örneği olmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin merkezinden her yıl Mekke ve Medine bölgesine "Surre" adı altında önemli miktarlarda para ve eşyanın gönderilmesi, bu yolun güvenliğinin sağlanmasını zorunlu kılmıştır. Osmanlı Devleti, hem "Surre Alayları" güvenliği, hem de hacılığa giden hacı adaylarının güvenliği için oldukça yoğun ve olağan üstü tedbirler almıştır. Fakat alınan tedbirlere rağmen, yollarda bazı eşkıya tarafından hacı

³⁹ Mustafa ÖZTÜRK, a.g.m, 968-969

adaylarının soyulduğu, mal ve paralarının yağmalandığı haberleri de İstanbul'a ulaşmakta idi. İşte Osmanlı merkezi gerek hacıların gidiş mevsiminde, gerekse dönüş mevsiminde, hacıların geçeceği bölgelerin idarecilerine emirler göndererek, bölgesinde asayiş ve düzenin arttırılmasını, kolluk kuvvetlerinin güçlendirilmesini, önemli geçit ve yollar üzerine birlikler konulmasını bildirmiştir. Bu amaçla Antakya kazasına da bu minval üzere iki buyruldu gönderilmiştir. İki buyrulunun da esas itibarı ile konuları aynıdır ve şu bilgileri içermektedir. Hacıların geri dönüş vce beldeden geçiş vakti gelmiştir. Eyaletinizden Müslüman hacılar geçinceye dek yol kesene, eşkıya ve haramzadelere karşı koruyunuz, himaye ediniz. Gerekli mekanlara asker tayin edip, tamamen zabıtane tedbirler alınız. Gerek Müslüman hacıların, gerek sakaların ve gerekse Surre eminlerinin sağ ve esen olarak vatanlarına dönmelerini sağlayınız. Yol kesenlerin çalışmalarına engel olunuz. Böyle kişileri hemen yakalayıp idam ederek memleketten temizleyiniz.⁴⁰ Bu emirler, Antakya kadısı, naibi, voyvodasına, yeniçeri serdarına, vilayet ayanı ve iş erlerine, Antakya mutesellimine ve sair zabıtalara gönderilmiştir.

Emirnamenin kazanın hemen hemen tüm idarecilerine gönderilmesi ve bu hususta çalışmalar yapılması istenmesi, Osmanlı Devletinin XVIII. Yüzyılda da hac olgusuna ve hacıların yol güvenliklerine verdiği önemi göstermesi bakımından anlamlıdır.

Antakya kazasında ve incelediğimiz defterde dikkati çeken diğer bir eşkıyalık türü de konar-göçer aşiretlerin eşkıyalıklarıdır.

XVIII. yüzyılda aşiretleri iskan teşebbüsleri devletin temel politikalarından biri haline gelmişti⁴¹. Aşiretlerin iskanından maksat; çeşitli sosyo-ekonomik sebeplerden dolayı "virane" olan Anadolu köylerinin "şenlendirilmesi", böylece hayli düşmüş bulunan tarımsal üretimin artırılması,

---

⁴⁰ Antakya Ş.S. s.37, b. 38, s.33, b.35.

⁴¹ Bkz. Yusuf HALAÇOĞLU, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, (Ankara, 1998), 37

yeterli oranda vergi toplanması ve aşiretlerin askeri güçlerinden daha fazla faydalanılması ile onların kontrol altında tutulmalarının sağlanmasıdır. Aşiretleri iskan teşebbüsleri, devlet-aşiret çekişmelerine sebep olmuş ve bu da bir çok problemi beraberinde getirmiştir. Aşiretler çoğunlukla devletin kendileri için yeleşme alanı olarak gösterdiği bölgeleri beğenmemekte ve mümkün olduğu kadar kontrol altına girmek istememekteydiler. Öte yandan aşiretler, göçebelik özelliklerinden dolayı yerleşik hakla da karşı karşıya gelmekteydiler.⁴²

İç karışıklıkların önemli nedenlerinden birini konar-göçer aşiretlerin yaylak ve kışlaklarına gidip gelirken yerleşik ahalinin ekinlerine, evlerine, mallarına, hatta canlarına zarar vermeleri oluşturmuyordu. İşte konar göçerlerin bu tür şikayetlere başlamaları ve şikayetlerin önlenmesi meselesi onların sıkı bir takibata ve iskan politikasına tabi tutulmasına neden olmuştur.⁴³

İşte incelenen dönemde Antakya kazasında konar-göçer bir aşiret olan Reyhanlı Aşiretinin belirli bir bölgede kışlaması ve eşkıyalığının önlenmesi önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır.

Kazaya gönderilen emirlerden⁴⁴ anlaşıldığına göre Reyhanlı Aşireti, her yıl kışlamak üzere Halep Vilayetine iner, fakat gerek geliş-gidişlerde gerekse kışladığı bölgede, halka, yolculara, tarlalara zarar verir ve eşkıyalık yapar imiş. Bu şikayetler merkeze ulaştığından, merkez de Antakya naibine, voyvodasına, Yeniçeri Serdarına ve bazı köy şeyhlerine bu zarar ve eşkıyalığın önlenmesi, aşiretin kışlaması için belirli bir bölgede tutulmaması, Demirköprü'den öteye ve köylere geçirilmemesi, bütün yolların ve geçitlerin asker tarafından tutulup gerekli tedbirlerin alınması bildirilmiştir. Görüldüğü gibi emirler hem aşiretin belirli bir bölgede tutulması gerektiğine, yani XVIII. Yüzyılda uygulanan iskan politikasına işaret etmekte, hem de bu iskan

---

⁴² Yusuf HALAÇOĞLU, a.g.e, 28-42

⁴³ Yusuf HALAÇOĞLU, a.g.e, 37

⁴⁴ Antakya Ş.S. s.31, b.33, s.37, b.38, s.14, b.15

politikasının bir takım olumsuz sonuçlar doğurduğuna işaret etmektedir. Gerçekten de devletin merkezi otoritesinin zayıfladığı XVIII. Yüzyılda aşiretlerin iskanı, tam olarak sağlanamamış, iskan sağlanmış olsa bile, aşiretler iskan edildikleri bölgelerde eşkıyalık hareketlerine devam etmişlerdir. Antakya bölgesindeki Reyhanlı Aşireti'nin durumu da bu genel bilgilere uygunluk göstermektedir.

Defterde dördüncü bir tür sosyal huzursuzluk kaynağı olarak "adi suçlar / olaylar" veya "ferdi olaylar" diye niteleyebileceğimiz türden olaylar mevcuttur. Bunlar adam öldürme, yaralama, hırsızlık, mal gasp etme, borç-alacak ilişkisinden doğan davalardır. Bu tür davaların yer aldığı belgelere, adam öldürmeyle ilgili üç⁴⁵, malın gasp edilmesi ile ilgili iki⁴⁶, borç-alacak ilişkisi ile ilgili üç⁴⁷, kavga-yaralama ile ilgili bir⁴⁸, harman yeri yakma ile ilgili bir⁴⁹ olay yansımıştır.

Merkezi yönetimin zayıfladığı bir dönemde adaletli bir yerel yönetimin de zayıfladığı muhakkaktır. Antakya kazasında da bazı kişi ve gruplar merkezi ve yerel yönetimin boşluklarından yararlanarak gerek toplu halde, gerek ise ferdi anlamda eşkıyalık, huzursuzluk ve şekavet olaylarına karışmışlardır. Devlet gerek eşkıyaların gerekse ferdi suçluların bulunup yakalanması, halkın refah, huzur ve adaletinin sağlanması yönünde emirler göndermişse de bunlar gerektiği gibi uygulanamamış ya da istenilen sonuca varamamıştır. İncelediğimiz defterde ferdi bir suç olayının çözümü ya da sonucu ile ilgili herhangi bir belge yoktur. Bu nedenle bölgede yaşanan bir cinayet olayının nasıl çözümlendiği hakkında bir bilgi edinemiyoruz.

---

⁴⁵ Antakya Ş.S. s.23, b.29, s.5, b.4, s.39, b.39

⁴⁶ Antakya Ş.S. s.16, b.19, s.10, b.9

⁴⁷ Antakya Ş.S. s.14, b.14, s.12, b.12, s.10, b.8

⁴⁸ Antakya Ş.S. s.11, b.10

⁴⁹ Antakya Ş.S. s.21, b.24, s.21, b.25

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK YAPI

A-ÜRETİM

İncelediğimiz defter bölgedeki tarımsal üretim hakkında kabaca bilgiler içermektedir. Defterdeki bilgilere bakıldığında en göze çarpan ve kesin olan üretim alanının -bağcılık olduğu görülmektedir. Sağıroğlu Abdurrahman Beşe ve Kardeşi Halil ellerinden zorla alınan dükkan, 28 ağaç zeytin ve bir üzüm bağına sahiptiler. Ellerinden zorla alınan mallarının iadesini mahkemeden istemekteydiler.¹ Bunun yanında bölgede zeytin ve incir üretildiği de dava konusu olan olaylardan anlaşılmaktadır.² Burada hem kışlık gereksinimini karşılayacak un elde eder, hem de ihtiyaç fazlasını paraya çevirerek kendisine ekonomik kaynak olarak kullanırdı. Bu amaçla bölgedeki değirmenler önem taşımaktadır.

Asi ırmağı çevresinde birçok değirmen vardı. Balıklık Rikabiye değirmeni bunlardan biriydi.³ Bölgedeki değirmenleri hem tarımsal üretim ünitesi olarak değerlendirmek hem de tarımsal ekonomi ünitesi olarak değerlendirmek gerekir. Reaya ürettiği tahılın vergi fazlasını yani kendinde kalan kısmını değerlendirmek amacıyla değirmenlere götürür.

Ayrıca bölgede tahıl üretimi yapıldığını da yakılan bir harman yeri davasından anlıyoruz.

---

¹ Antakya Ş.5, s.15, b.16, Gurre-i Muharrem, 1167

² Antakya Ş.5, s.15, b.16, Gurre-i Muharrem, 1167

³ Antakya Ş.5, s.10, b.8, Rebiü'l-ahir, 1168

Antakya sakinlerinden Es-Seyyid Abdü'l-Fettâh Ağa'nın bahçesi ve ipek damları vardı. O da yakılan malları için Süveydiye köyünden Şeyh İbrahim ve kardeşlerinden davacıydı.⁴ İpek üretimine bağlı olarak ipekli dokuma ile uğraşan 26 adet esnaf bulunmaktaydı.

Esnafların imal ettikleri de bize üretim alanında bilgi verebilir. Deri, basma, pamuklu dokuma, semer, tütün, keçe ile uğraşan esnaflar gibi.

B-TİCARET

Tüccarların gelip geçtikleri konusunda, elimizde belgeler var. Fakat değiş tokuş edilen mallar konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Sirkat, fesad ve katle kalkıştıkları için mallarına el koyulan Osman ve Mehmed'in eşyaları arasında Uşak kaftanı, Uşak gömleği, Halep alacasının bulunması bu şehirler ile ticaret yapıldığının göstergesidir. Kadife, şahriyan, zıbınlık bez, udi bez, yorgan gibi diğer eşyalar da tespit ettik.⁵

C-ESNAF

Lugat manası sınıflar olan esnaf kelimesi başlangıçta sonuna bir sanat veya zenaatin ismi gelmek suretiyle "esnaf-ı haffafan", "esnaf-ı nakkaşan" şeklinde söylenirken, zamanla bütün gurupları içine alacak şekilde, yalnız başına kullanılmaya başlanmıştır.⁶

---

⁴ Antakya Ş.5, s.21, b.24, 3 Muharrem, 1169

⁵ Antakya Ş.5, s.2. b.5 20 Muharrem 1169

⁶ Mübahat KÜTÜKOĞLU, Osmanlı Esnafında Oto Kontrol Müessesesi, Ahilik ve Esnaf Konferansından Metinler-Tartışmalar, (İstanbul, 1986), 57

En genel çizgileri ile esnafı, şehir ve kasabalarda, mal ve hizmet üretimi ile ilişkili herhangi bir iş kolunun belirli bir alanında uzmanlaşmış olarak çalışanların meydana getirdiği mesleki örgütlenmeler olarak tanımlayabiliriz. Burada, iş kolunun belirli alanı deyimini her mal ve hizmet diye tasrih etmemiz gerekir. Çünkü, esnaf örgütlenmeleri, bugün bildiğimiz anlamda belirli bir iş kolunun bütünü, hatta birkaç mal veya hizmeti ihtiva eden bir bölümünü kapsamaktan oldukça farklı, çok dar ve sınırlı zümreler halinde, her mal ve hizmet için ayrı birer birim oluşturan kuruluşlardı. Belirli bir malın ham maddeden başlayarak nihai tüketime hazır hale gelinceye kadar geçirdiği üretim aşamalarının her biri ayrı bir esnaf birimi olarak örgütlenmekte kalmaz, ayrıca her aşamada, farklı mal türleri varsa, onlar da ayrı birer örgütlenme birimi oluşturlardı. Örnek olarak deriyi gösterebiliriz. Hayvancılıktan başlayıp, nihai tüketim malı olarak ayakkabı haline getirinceye kadar her teknik veya ticari aşama birbirinden bağımsız birer esnaf örgütlenmesine sahne olurdu. Canlı hayvan ticaretini yapan celepler, kesimi yapan kasaplar, ham deriyi işleyen debbağlar, işlenmiş deriyi satan tacirler, nihai mamul olarak ayakkabı yapanlar birbirinden bağımsız birimler halinde örgütlenmekle kalmaz, ayrıca her aşamadaki farklı mallar da ayrı örgütlenmeye sahne olurdu. Sığır ve koyun kasapları birbirinden ayrıldığı gibi, nihai tüketim malı olarak ayakkabı imalatında çizme, pabuç, mest, terlik, yapanlar da farklı örgütler içinde birbirinden ayrılmakla kalmaz, ayrıca bu ayakkabıların çeşitli dini zümrelere göre değişen renk veya şekillerini imal edenler de birbirinden ayrı birimler halinde örgütlenirlerdi. Gıda, metal, inşaat, dokuma imalatı alanlarında da durum pek farklı değildi.⁷

XVII. asrın sonları ile XVIII. Asrın başlarından itibaren lonca adını alacak olan bu esnaf teşekküllerinde de devam ettirilmişir ama, bu arada, fütüvvetin prensiplerinden, mecburen bazı ufak tavizler de verilmiştir.

---

⁷ Mehmet GENÇ, "Ahilik ve Esnaf", Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu, İÜEF Dergisi, (İstanbul, Mayıs, 1985), 113-114

Esnaf idarecilerini daima kendileri seçmiştir. Başlangıçta şeyh veya nakib adları verilen bu idarecilerin yerini zamanla kethüda ve yiğitbaşı almıştır. Bununla beraber, debbağ esnafı içinde bir de şeyh veya ahi baba bulunduğu, devrine aid kayıtlardan anlaşılmaktadır.⁸

Esnaf birliklerinin toplantı yerine İtalyanca ya da İspanyolca'dan alınmış bir deyimle lonca denirdi. Bu sözcüğe XVIII. yüzyıldan önceki belgelerde rastlanmaz.⁹

Kethüdanın yanında ahi baba, nakib, duacı, çavuş, yiğitbaşı gibi çeşitli görevlilerden bahsedilir. Ama, bunların içinde XVIII. yüzyıldan itibaren hemen her esnaf örgütünde zorunlu olarak bulunan başlıca görevli yiğitbaşısıdır. Kethüda için izlenen usulle seçilen yiğitbaşı, esnafın örgüt içi ilişkilerinde kethüdanın yardımcısı olarak yönetimi yürütmekle yükümlü idi. Esnafın dış alemle ilişkilerini, yani diğer esnaf örgütleri ile mal aldığı ve sattığı zümrelerle, kamu otoriteleri ile olan ilişkilerini ise kethüda doğrudan doğruya kendisi yönetirdi.

Esnafın otonomisini belirleyen üç unsur vardır. Bunlar örf ve adetler, Osmanlı divanının kararları ve şer^{ci} mevzuatı.

Toplum ve ekonomiyi düzen içinde tutmaya ait devlet görevi, zümre içi küçük örgütlere devredilmiştir. Böylece devlet, bürokrasi külfetinden de kurtulmuştur.

Esnaf örgütleri, ayrıca iktisadî faaliyetin normal seyri içinde servetin mahdut ellerde toplanarak sosyal ve ekonomik düzeni sarsacak dengesizliklerin ortaya çıkmasını önlemenin oldukça başarılı olmuş görünen mekanizmalarından biri olmuştur.¹⁰

---

⁸ Osman Nuri ERGİN, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, I, (İstanbul, 1922), 536

⁹ Gabriel BAER, *Türk Loncalarının Yapısı*, (Çev: Sami Feriel) *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 1970-1974, c.8-12, Sayı 14-23

¹⁰ Mehmet GENÇ, a.g.m, 117-121

XVIII. yüzyılda Osmanlı ülkesinin hammaddelerini kendi ülkelerine çektiklerinden, Osmanlı imparatorluğundaki esnaf büyük bir hammadde sıkıntısı içine düşmüştür. Ayrıca, özellikle, XVIII. Yüzyılın sonunda işlenmiş makine mallarının Osmanlı pazarlarını istila ettikleri, Osmanlılarda ise büyük sermaye bulunamadığı düşünülürse, halkın, az üretebilen ve büyük fiyatlara mal olan yerli mallar yerine niçin yabancı mallara rağbet ettiği ve Osmanlı esnafının neden zor durumda kaldığı sonucu rahatlıkla ortaya çıkar.¹¹

Antakya kazasında faaliyet gösteren bir çok esnaf gurubu bulunmaktaydı. Bu esnaf gruplarının adlarını Salyane listelerindeki esnaf üzerine yapılan tevziatın listelerinden öğrenebilmekteyiz.¹² Buna göre 1161 Esnaf, 50 iş dalında faaliyet göstermektedir. Bunlar arasında ilk sırayı 293 adet Cüllah esnaf, 106 kişi ile Kefşger esnafı gelmektedir. Bunu 97 kişi ile Demirci esnafı, 68 kişi ile ekmekçi, 60 kişi ile Bostancı, 40 kişi ile Debbağ, 39 kişi ile Mimar ve diğerleri izlemektedir. En düşük mensubu olan esnaf zümresi Tarakçı esnafıdır. Onu 4 kişi ile Keçeci ve külahçı, masaracı takip etmektedir.

Kefşger (ayakkabıcı) esnafı günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir. Ayakkabıcılar çarşısında işlerine devam etmektedirler.

Şehirdeki mimar sayısının fazla olması dikkat çekicidir. XVIII. yüzyıl imparatorluk genelinde esnafın zor durumda olmasına sahne olmuştur. Buna rağmen esnaf sayısının fazlalığı ve yapılan işlerin çeşitliliği Antakya'da esnafın bu buhranda fazla etkilenmediğinin göstergesidir. Antakya'da gelişmiş bir ticari hayatın var olduğunu söyleyebiliriz. Hac yolu ve ticaret yolları üzerinde olması iklimin tarıma elverişli olması (yılda üç mahsul ürün alınabilmektedir) ticari hayatın ve refah düzeyinin artmasında etkili olmuştur. Bölge şartları konar-göçerlerin aradıkları uygun ortamı sağlayabilmiştir. Bu

---

¹¹ Yücel ÖZKAYA, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Esnaf Sorunları, IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler II, Ankara, 1988, 1037

¹² Antakya Ş.S, s.26, b.31

durum hayvancılığın ve hayvansal ürünlere bağlı sanatların da gelişmesini sağlamıştır. Cülah, Kefşger. Debbâğ ve Mutaf esnafları gibi.

Esnaf sayıları ve çeşitliliği ihtiyaca göre azalıp çoğalmaktadır. İş dallarının büyük bir kısmı birbirine bağlı iş kollarından meydana gelmiştir. Mimarın bir arada çalışacağı; Demirci 197 adet, Boyacı (17) ve kalıpcı esnaflarının varlığı bu duruma örnektir. Derici, ayakkabıcı veya değirmenci, ekmekçi, künefecî, ka'keci esnafları daima ilişki içerisinde olmuştur.

Şehirde 30 adet Kasap ve Fellah esnafı vardır. 68 adet ekmekçi esnafının varlığı düşünülürse bu yüksek bir rakamdır. Buğday tüketiminin daha fazla olduğu iç Anadolu şehirleriyle karşılaştırılırsa reayanın ekonomik durumunun Antakya şehrinde daha iyi olduğu söylenebilir. Zira et buğdaydan daha pahalıdır.

Antakya'da 1710'da 1161 esnaf, 1745'te 2332 esnaf, 1755'te 1161 esnaf, 1776'da 1150 esnaf vardır.

Tarih	Sayı	İş dalı
1710	1161	22
1745	2332	54
1755	1161	50
1765	1150	54
1827	697	28

Tablo 1 - Esnaf Sayı ve İş Dallarını

Ama esnaf sayısının on yıl öncesine göre azaldığı da bir gerçektir. Kanaatimce esnaf sayısının azalmasında İran'la yapılan savaşların da etkisi olmalıdır.

İncelediğimiz defterde dikkat çeken bazı hususlar vardır. Salyane 1161 olarak gördüğümüz esnaf sayısı Müfredat Defterlerinde 1201 olarak gösterilmiştir. Müfredat Defterinde, salyane tevzi listesinde zikredilmeyen pirinççi, hamamcı ve kömürcü esnafı da yer almaktadır.

Antakya şehrine düşen İmdâd-ı Hazeriyye vergisi esnafardan alınmaktadır. Neccar ustaları Eğrigeçid'in onarılması için tahta ve kereste yardımında bulunmuştur. Ayrıca müfredat defterini düzenlenirken esnaftan Sarrac Molla Ahmed ve Debbâğ el-Hac Ahmed, Neccar es-Seyyid Abdulfettah Ağa hazır bulunmuşlardır.

Bu belgeden bakkal esnafının temsilcisine pazarbaşı, ekmekçi esnafının temsilcisine şeyh denildiğini görmekteyiz.

İmparatorluğun bütün kurumları XVIII. yüzyılda büyük bir çöküş ve çözülme içerisinde iken, gayet tabiidir ki, esnaf teşkilatının da kuruluş dönemindeki düzeni ve kuvvetiyle sürmesi olanaksızdı. Bu yüzden esnaf teşkilatı içerisindeki bozukluğu, Osmanlı imparatorluğunun çöküşü ile paralel olarak düşünmek gerekir.

Esnaf Dalı	Sayısı
Cüllah	293
Kefşgar	106
Timurci	97
Etmekci	68
Bostancı	60
Debbağ	40
Mimar	39

Kasab ve sellah	30
Bakkal	30
Kazganci Kalayci	27
Berber	27
Kazzaz	26
Çıkırıkçı	17
Boyaci	17
Derzi	16
Mutaf	15
Künafeci-Ka'keci, Leblebici	15
Kuyumcu	15
Semerci	14
Kuyumcu ve Kürekçi ve Yorgancı	14
Attar	14
Katırcı	13
Kaşaş	13
Fahureci	13
Nalbend	12
Hallaç	12

Sarrac	10
Oturakçı	10
Değirmenci	10
Kalıpçı	9
Basmacı	9
Penpeci	7
Neccar	7
Hammal	7
Bezkanı	7
Bedestan	7
Şerbetçi	5
Çubukci	5
Arpaci	5
Masaraci	4
Keçici ve Kûlahçı	4
Tarakçı	1
Celil efendi kiracıları	12
Cem'an Merdan	1161 ¹³

¹³ Bizim hesaplamalarımıza göre sayı 1162'dir. Bu durum kâtibin sehven yaptığı bir yanlış olmalıdır.

Tablo 2 - Esnaf Tevzi Listesi

D-VERGİLER

Osmanlı yönetimi, fetihlerini takip eden ilk yıllarda kendi idaresi altına girmiş bulunan köy ve şehirleri, önceleri bu yerlerin eski idareleri zamanında ödedikleri vergi oranında bir vergi ödemeye tabi tutmuş, idare teşkilatını bu yerler üzerinde tamamen kurduktan sonra ise, mal ve gelir kaynakların etraflıca kayda geçirip ve mal beyanına tabi tutup bu hususta kütükler tanzim eyleyerek, artık kendi hesabına uygun olarak yaptığı, kısmen de o mahallin eski adetini ihtiva eden yeni Türk vergi sistemini oluşturmuş ve uygulamıştı.¹⁴

Devlet masraflarının belli prensiplere göre halka tevzi ve taksimini gösteren genel bir vergi anlayışının hakim olmadığı kanaati de taşınmaktadır. Ancak vergilerin, yöresel ve bölgesel özelliklere vb. hususlara bağlı olarak, sadır olmuş bulunan emir ve kanunlar doğrultusunda tahsil olunması prensip olarak Osmanlı mali politikasında mevcuttu. Nitekim, bu hususta özel olarak sancak kanunnamelerinin oluşturulması, kaza birimlerine ayrı, ayrı gönderilen ve tekalif vergilerinin tahsili konusun işleyen ferman, buyruldu ve defterlerin vücuda getirilmesi bunu ortaya kor. Bu durum, Osmanlıların, sanıldığı kadar belli bir vergi tarh, tevzi ve tahsili politikasından mahrum olmadığını gösterir.

Mustafa AKDAĞ, XV ve XVI. yüzyıldaki durumu göz önünde bulundurularak, incelemiş bulunduğu Türk vergi sistemini, tekalif-i şer'iyeye, tekalif-i örfiyeye, tekalif- divaniyye ve hediyeler olmak üzere dört ana gurupta toplamıştır. Bunlardan birincisinin peygamber zamanından itibaren ve belki halifeler devrinde konmuş bulunan mevzuata göre alınan vergiler olduğunu; ikincisinin, zamanla çok genişleyen İslam dininde siyasi organizasyonun

---

¹⁴ L. FEKETE, "Türk Vergi Tahrirleri". Çev. Sadrettin KARATAY, Bellekten, XI/42 (Ankara, 1947), 299-300

Peygamber devrindeki gibi kalmayıp büyük devletlerin vücuda getirilmesiyle, eski dar çerçeveli vergi mevzuatının yetersiz kalmasından dolayı devlet masraflarını karşılamak üzere doğmuş bulunduğunu ve bunun rüsum-ı örfiyye adıyla rüsum-ı şer'iyeye vergisinden farklı olup tekalif-i örfiyye olarak da anılmış olduğunu; üçüncüsünün yani tekalifi divaniyye'nin ise XVI. asır ortalarından itibaren Osmanlı hükümetinin malî durumunun çeşitli sebeplerle bozulması nedeniyle, her yıl alına gelir hale gelmiş bir vergi olduğunu; nihayet dördüncüsünün yani hediyeilerin de ödemeleri "Hazine'yi ilgilendirmedeği halde ve vergi sayılmamakla birlikte, halkın üzerine vazife ile veya misafireten gelen hükümet adamlarına ve hükümet adamlarının da küçüklerinden büyüklerine doğru riayeti zaruri gördüğü ve adet haline gelerek mutlaka ödedikleri mükellefiyet olduğunu belirtmiştir. Bu sebepten hediyeilerin, mükellefler tarafından vergi olarak mütalaa edildiği görüşünü taşımıştır.¹⁵

a. AVARIZ VE NÜZÛL VERGİSİ

İnalçık Osmanlı vergi sisteminin XVI. asırdan itibaren bir bünye değişikliğine uğramış olduğundan bahisle, bu vergilerin, esas raiyyet vergileri haline geldiğini belirtmiştir.

Merkezi otoritenin zayıflaması, yeniçeri ocağının artık bir kuvvet ve dayanak olmaktan çıkıp bir anarşi yuvası haline dönüşmesi, Kanuni Sultan Süleyman devrinin asırlar boyunca insan hayatının her alanında olduğu gibi iktisadi alanda da yarattığı değişikliklere ve gelişmelere paralel olarak devam etmemesi, bununla beraber başlangıçta çok iyi sonuçlar vermiş bulunan vergi sisteminin de eskiyip zamana ayak uyduramaması ve bir işe yaramaz duruma gelmesi sonucu Osmanlı Devleti¹⁶ içinde düştüğü bu durumdan tamamen habersiz olmayıp, kurtuluş yollarını aramaya ve üretmeye

---

¹⁵ Mustafa AKDAĞ, "Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş Devrinde Esas Düzen", AÜDTCE, Tarih Araştırmaları Dergisi III, /4-5, (Ankara, 1967), 143-144

¹⁶ Şinasi ALTINDAĞ, "Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma", AÜDTCE Dergisi V/2, (Ankara, 1947), 197

çalışmıştı. Nitekim devlet, askeri, idari, mali, içtimai vs. sahalardaki çok yönlü bunalımına çözüm getirmek için, iyileştirmek çabaları içine girmişti.

Önceden beri, Osmanlı Kanunnameleri hükümlerine göre tahsil edilip XVIII. yüzyılda ağırlığını kaybetmiş olan tekalif-i şer'iyeye ve rüsum-ı örfiyye'nin¹⁷ dışında, eski usulden farklı olarak yeni bir görünüm arz eden salma veya salgun adıyla değişik vergiler kendini gösterir olmuştu.¹⁸ Bunlar, halkın üzerine, para, mahsul, eşya ve hizmet şeklinde salınmış olup, iktidar ve hallerine göre halk, tespit edilmiş miktarları ödemek suretiyle, bu mükellefiyete iştirak ettirilmişti.

Salma şeklindeki vergilerin ortaya çıkış sebebi, Osmanlı Devleti'nin ekonomik, mali ve askeri politikasından kaynaklanmaktaydı. Nitekim, 1699 yılı öncesinde yapılan savaşlar sonucunda, fetih kudretinden düşerek müdafaa durumuna geçmiş bulunan devlet; Anadolu'da yer yer çıkan karışıklıkları önlemek için girişilmiş bulunduğu uzun mücadeleler, askeri harcamalardaki artışlar ve buna bağlı olarak devlet kadrolarındaki şişme, üretim yetersizliği ve gelir düşüklüğü iç güvensizlik, dış ülkelerde gelişen hadiseler ve hareketler, takvim sisteminin getirdiği savaş yılı bunalımları neticesinde, mali durumda bir bozukluğa ve çeşitli sıkıntılara düşmüştü.¹⁹ İşte bu sebeple Hazinesin kaynağı olan vergiler artırıldığı gibi yeni vergiler de ihdas edilmişti. Devlet, herhangi bir vaziyetin icap ettirdiği masraflar ile muayyen özelliklere sahip, yiyecek maddeleri, harp levazım ve hizmetlerini, eli altında bulunan kaynakların mutad belli ve sınırlı olan veriminden karşılayamayacağını anlayınca, fevkalade tedbirlerle memleketin bütün imkanlarını seferber edip duruma göre kendisine lazım gelen ve nispeten refaha kavuşturacak olan para, eşya ve mahsulün umumi tutarını tespit etmiş ve bu yekunleri Divan'ın eli altında bulunan bir kısım defterlere kaydederek

---

¹⁷ Mustafa AKDAĞ, "Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri (1730-1839)", AÜDTCF, Tarih Araştırmaları Dergisi VIII-XII/14-23, /4-5, (Ankara, 1975), 58-59

¹⁸ Ömer Lütfi BARKAN, "Avarız maddesi", İslam Ansiklopedisi II, 15

¹⁹ Ahmet TABAKOĞLU, Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi, (İstanbul, 1985), 203-255

bu defter ve kayıtları göre muhtelif mıntikalardan talep ettiği salmaların tevzi ve taksimi işini gerçekleştirmişti.

Belirtilen sebeplerle ortaya çıkmış bulunan ve yeni ihdas edilmiş olan vergiler arasında, hükümetin istediği avarız denen savaş masrafları (avarız akçesi, kürekçi akçesi, nüzûl akçesi vb) ile valilerin (beylerbeyi ve sancak beylerinin) hükümetin aynısı gerekçesiyle yani sefer ve asker besleme harcamaları için aldıkları imdad-ı seferiyye ve imdad-ı hazeriyye (ve selamiye, devir, nalbaha, sekban akçesi gibi adet diye kendiliklerinden topladıkları tekalif-i şakka türünden izinsiz salmalar), ayrıca genel teftişlerden vezir-müfettiş paşalar ile vilayetlere herhangi bir görevle yollanan mübaşir yahut devlet adamlarına her gittikleri yerler halkının onların masraflarını karşılamak üzere ödedikleri masraflar²⁰ ve hediyeler, bedel-i timar, bedel-i sürsat ve bedet-i iştira, tütün, şarap, kahve ve evkafta vazifeli kimselerin cihetlerinin vergiye tabi tutulması, yine esnaftan alınan munzam vergiler sayılabilir.

Avarız, nüzûl sistemi on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda eyalet işlerinde büyük bir rol oynamıştı. 1640 ile 1834 tarihleri arasında uzun bir seri oluşturan ve Başbakanlık arşivinden bulunan mevkufat icmal defterleri, Osmanlı eyalet işlerini tenvir edecek ve onlar tarafından tenvir edilebilecek çok önemli bir tarihi kaynağı teşkil etmektedir.²¹

Her eyalet ve sancak için tespit edilen ve çeşitli bölgeler ve tarihlerde 8, 10, 12, 15, 20, 25, 38, 42, 61, 62, gerçek hane (ev) bir avarızhanesi olarak kabul edilen avarızhane sayısı üzerinden divani resimler tahsil edilirdi.

1169 senesine ait Avarız ve Bedel-i Nüzul vergisi Antakya kazasının köyelerine paylaştırılmıştır. Toplam hane sayısı 2045 hane 1.5 rub'dur. Buradaki hane sayıları gerçek hane sayıları değildir.

---

²⁰ Mustafa AKDAĞ, a.g.m, s.59

²¹ Bruce Mc GOWAN, "Osmanlı Avarız ve Nüzul Teşekkülü", VIII, Türk Tarih Kongresi II, (Ankara, 1981), 1331

Bu rakam eski defterden çekilmiştir.²² Bir sonraki deftere göre avarız ve bedeli nüzul hane sayısı 197,5 hane olup her haneye 9 guruş 10 sümünde 1963 kuruş para düşmektedir. Mahkeme harçları mahkeme görevlilerine ödenen paralarla vergi 2186,5 kuruşa çıkmıştır.²³ Köylere düşen hane sayıları defterde belirtilmiştir.²⁴

b. İMDÂD-I HAZERİYYE

Defterde 1169 senesine ait imdad-ı hazeriyye kayıtları bulunmaktaydı. Yıl içindeki harcamaları gösteren Müfredat defterinin içerisinde bu vergi gösterilmiştir. Müfredat defterine göre ödenen vergi miktarı 9650 kuruştur. 4825 kuruşunu şehirdeki esnaf, 4825 kuruşunu köy ahalisi ödemiştir. Bu paranın 2231 kuruşu imdad-ı hazeriyenin ilk taksidine verilmiştir. Şehirdeki 1201 esnafın her birine 4 kuruş 1 para düşmüştür. Masrafların büyük çoğunluğunu menzil ücretleri oluşturmaktadır.²⁵

Defter 22 Recep 1168 ile 12 Muharrem 1169 tarihlerini kapsamaktadır. Defterde devlet görevlilerinin alışılmışın dışında herhangi bir ücret talep ettiklerine rastlamamaktayız. XVIII. yüzyılda Osmanlı devletinde devlet görevlilerinin parasal suistimallerinin görüldüğü çıkarılan adaletnâmelerden anlaşılmaktadır.

---

²² Antakya Ş.Ş. s.18, b.22

²³ Antakya Ş.S, s.20, b.23.

²⁴ Antakya Ş.S, s.19, b.23, Avarız ve salyane defteri Ek:2'de belirtilmiştir.

²⁵ Antakya Ş.S, s.29, b.32

SONUÇ

Antakya şehri iki bin iki yüz yıllık tarihi boyunca metropol şehir durumundan küçük bir kaza görünümüne bürünmüş olup büyüklüğü ve tarihi önemi azalmıştır. Anadolu Mezopotamya, İran arasından kavşak noktası olan Antakya, güneyin önemli bir antik merkezi olmuştur.

Şehir tarih boyunca farklı medeniyet ve kültürlere sahip olan devletler tarafından yönetilmiştir. Şehir Büyük İskender'in generallerinden Selevcus tarafından kurulmuştur. Antakya sırasıyla Roma İmparatorluğu, Emevî devleti, Abbasî Devleti, Tolunoğulları, İhşitler, Bizans, Anadolu Selçukluları, Haçlı Kontluğu, Memlûk Devleti tarafından yönetilmiştir. 1516'da Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir.

Antakya Osmanlılardan önce çok büyük öneme sahip iken, bu önem Osmanlılar zamanında nispeten azalmıştır. Şehir el değiştirirken yağma edilmiş, nüfusu giderek azalmıştır. İstanbul'a uzak olması, Mısır'ın fethinden sonra askerî önemini yitirmiş olması, Ortadoğu'daki büyük geçiş yollarının dışında kalmış olması şehrin giderek küçülmesine neden olmuştur. Müslümanlar için hac yolu üzerinde olması dışında herhangi bir önemi kalmamıştır.

Şehre ait Şer'iyeye Sicillerinin incelenmesi ile şehrin Osmanlı dönemini ilgilendiren siyasi tarihi ve özellikle kültür tarihi bütün çıplaklığıyla ortaya çıkacaktır. Şer'iyeye Sicilleri Türk kültür tarihinin genel kaynakları olup tarihî, iktisadî, hukukî ve sosyal hayatı yakından ilgilendirmektedir. Kadıların adlî, idarî, beledî geniş yetkilere sahip olması sicillerin muhteviyatını artırmaktadır.

Antakya'nın H.1168-1167/(M. 1754-1756) tarihi 6 Numaralı sicil defterini baz aldığımız tez çalışmamız ve yaptığımız değerlendirmelere göre;

Antakya "Halep Eyaleti"ine bağlı bir kazadır. Bu dönemde tespit ettiğimiz kadarıyla kaza, 4 nahiye ve 162 köyden meydana gelmiştir. Bu nahiyeler Kuseyr Nahiyesi, Cebel-i Akra Nahiyesi, Altınözü Nahiyesi ve Süveydiye Nahiyesidir. Günümüzde Kuseyr Nahiyesi; Altınözü ilçesi ve Antakya merkez ilçesinin sınırlarına dahil edilmiştir. Kuseyr Nahiyesine bağlı olan Babatorun köyü Altınözü ilçesinin köyüdür. Mezra'a-ı Türkmen, Türkmen Mezrası adı ile Antakya merkeze bağlı köy durumundadır. Cebel-i Akra Nahiyesi; Antakya, Yayladağı ve Hassa ilçesi sınırlarına dahil edilmiştir. Cebel-i Akra'ya bağlı olan Hisarcık, Kışlak, Karakise (Karaköse), Yeniceköy, Yayladağı ilçesinin köyleridir. Dver, Sofular, ardakiye, Dursunlu köyleri Antakya; Arpalu, Söğütocağı köyleri, Hassa ilçesine bağlı köy durumundadır. Süveydiye Nahiyesi yerine günümüzde Samandağ ilçesi adı kullanılmaktadır. Günümüzde Hacılı, Hüseyinli, Kilisacık, Mağaracık, Saylıca, Seldiran, Yoğunoluk, Hacı Habiblu, Karaksı, Nahirli (Na'irli), Snberi kyelerinin Samandağ ilçesine bağlı olduğu tespit edilmiştir. Dikmece ve Alaaddin, Antakya'nın merkez köyüdür. Altınözü Nahiyesine bağlı olup Altınözü ilçesinde de geçen şu köyler tespit edilmiştir. Alakend, Baslika (Basilika), Bozyk, Buşın (Bozin), Büyükburç, Karsu, Mansuriye, Narlıca, Toprakhisar, Ziyaret.

Belgelerde adı geçen diğer köylerin günümüzdeki konumu hakkında bir bilgiye sahip olamadık. İsimlerin zaman zaman değiştirildiğini biliyoruz.

Antakya'da kaza olması dolayısıyla Voyvoda, sadece bir belgede sözü geçen mütesellim, yeniçeri serdarı ve altıbölük halkı, Ehl-i örf zümresini; kadı, naib, mahkeme görevlileri, müftü, nakibu'l-eşraf kaymakamı Ehl-i şer^o zümresini oluşturmaktaydı. şehirde bir takım sosyal, siyasi, ekonomik fonksiyonları olan a^oyan adlı görevliler de vardı.

Devlet, kadılar ve naibler vasıtasıyla adalet işlerini, rfi görevliler vasıtasıyla devlet işlerini yürütmüştür.

Osmanlı Devleti merkezi otoriteye kurulduğu dönemden itibaren büyük önem vermiştir. Merkezî otoriteyi sağlama adına bir takım önlemler almıştır. Bu amaçla Ehl-i Örf (beylerbeyi) ve Ehl-i Şer^c (kadı) birbirlerine değil merkeze bağlanmışlardır. Kadı, beylerbeyine bağlı değildir. Ondan da emir almaz. Aynı şekilde Yeniçeri ağası da beylerbeyi ya da sancakbeylerine bağlı değildir. Kadının divandan hatta padişahın emir aldığı ve bu iki yüksek yetki yerleri ile aracısız yazışma yetkisine sahip olduğunu biliyoruz. Görevini ihmal eden üst düzey yöneticilerini kontrol kadıya ayrı bir görev yüklemiştir. Kadı, görevi itibarıyla Ehl-i Örf'e göre halkla daha çok iç içedir. Beylerbeyi ve Sancak Beyi, Sultanın idari açıdan temsilcisi buldukları bölgede güvenliğin sağlanmasından sorumludur. Eşit ama birbirinden bağımsız bu görevliler (beylerbeyi, kadı) merkezî otoritenin sağlanmasında dengede tutulmasında etkili olmuştur.

Klasik dönemde istisnalar olmakla birlikte iyi bir idarî, askerî ve adlî sistem oluşturan Osmanlı Devleti'nde, XVII. Yüzyıldan sonra bu sistem önemli ölçüde bozulmaya uğramıştır. XVIII. yüzyılda devlet girdiği savaşlarda fetihler yerine toprak kayıpları ile karşılaşmıştır.

Merkezî idarenin zayıflaması ile birlikte taşrada da bozukluklar ve huzursuzluklar artmaya başlamıştır.

II. Viyana seferinden sonra ortaya çıkan on altı yıl süren savaşlar, Rusya, İran, Avusturya ile yapılan savaşlar XVIII. yüzyılda devletin genel yapısında önemli değişiklikler oluşturmuştur. Bu değişikliklerin en önemlisi A'yan olarak adlandırılan yerel güçlerin şehir yönetiminde etkili olmasıdır.

Yaptığımız incelemede Antakya'da görev yapan bütün Ehl-i Örf ve Ehl-i Şer bütün Ehl-i Örf ve Ehl-i Şer' yöneticiler arasında merkezden atanmayan hiçbir görevli yoktur. XVIII. yüzyılda devletin genel yapısına uygun olarak Antakya kazasında da bir takım aksaklıklar görülmektedir. Defalarca gönderilen emir, ferman ve çıkarılan adaletnamelere rağmen Antakya ve çevresinde yol güvenliği sağlanamamıştır. Devlet Antakya

kazasında da merkezî otoriteyi korumaya ve güçlendirmeye devam ettirmiştir. Belgelerimizde bir köyde cami imamının dahi padişah beratıyla atandığı dikkatimizi çekmiştir.

XVII. yüzyılda belirli etkinlikleri görülmeyen a^çyanların XVIII. yüzyılda Antakya kazasında da etkin duruma geldikleri doğrudur. Onları Ehl-i Örf'e yaklaştırdığı için şehir kethüdalığı, mültezim gibi görevleri ele geçirmişlerdi. Antakya'da voyvodalık görevini de a^çyandan bir kişi üstlenmiştir. Kazada a^çyanlık henüz şehir kethüdasının yerini alamamıştır.

Antakya kazasının sosyal hayat alanında, Anadolu'nun genel karakterini bozacak bir görünümü yoktur. Siyasi hiyerarşinin ötesinde şehirde bir sosyal hiyerarşi vardır. Kadı, naib, müftü, yeniçeri serdarı, eski ve yeni voyvoda, esnafın temsilcileri sosyal hayatta da önemli rol üstlenmektedir. Devletle reaya arasındaki ilişkide aracı durumundadırlar. Vergilerin düzenlenmesi, vergi indirimi gibi konularda reayanın temsilcileridir. Köylerde de kura şeyhleri temsilci zümreyi oluşturmaktadır.

Osmanlı Devletinde toplum iki ana grup altında ele alınmıştı. Bunlardan biri askeriler, diğeri ise reaya (şehir, köy ahalisi ve konar-göçerler) dir. Antakya'ya kıışlamak için gelen konar-göçerler arasında Reyhanlı aşireti bulunmaktadır. Belgelerimize göre müslim, gayri müslim reaya arasında alım-satım ilişkisi bulunmaktadır. Mahkemede müslümanlar arasındaki davaya şahit olarak hazır buldukları tespit edilmiştir.

Anadolu'da ortaya çıkan ve levent olarak adlandırılan eşkiya grupları Antakya ve çevresinde de etkili olmuştur. Hac ve ticaret yolu üzerinde bulunması, Anadolu, Suriye, Mısır arasında kara ve deniz ulaşımını sağlaması şekavet olaylarının artmasında etkili olmuştur.

Bu yolun zaman zaman kapandığını, güvenliğin tam anlamıyla sağlanamadığını görmekteyiz. Hac zamanı idareciler yol güvenliğinin sağlanması konusunda defalarca uyarılmışlardır. XVIII. yüzyılda Antakya'da Menzil teşkilatının halen canlı olduğu ve devletin de bu teşkilatın düzgün

işletilmesi konusunda hassas davrandığı göze çarpmaktadır. Ancak menzil teşkilatının da bu eşkıyalık olaylarından olumsuz etkilendiği aşıkardır.

Konar-göçer Reyhanlı aşireti yol güvenliğinin sağlanamamasında etkili olmuş, devletin kendilerine gösterdiği yerler dışında kışlamışlar, yerleşik ahaliye zarar vermemişlerdir.

Kapusuz Levent ve aşiret eşkıyalıklarının dışında aile ve ferdi eşkıyalık olaylarına da rastlamış bulunmaktayız.

Şehirde 1161 esnaf 50 iş dalında hizmet vermektedir. Antakya'da hemen her tür esnaf faaliyet göstermektedir. Belli sayıda esnaf grubunun çatısı altında bütün esnaf teşkilatlanmıştır. Bu teşkilatlı esnafın bazında esnaf şeyhi vardır. Ekmekçi esnafı gibi. Teşkilatlı esnaf grubunun dışında kalan diğer esnafın temsilcilerine bakkalbaşı ve bazarbaşı gibi isimler verilmiştir.

Eснаflar arasında en kalabalık olan grup cüllahlardır. Onu keşşger, demirci, ekmekçi, bostancı, debbağ ve mimar esnafı takip etmektedir. Kefşger esnafı bu gün dahi Antakya'da önemli ölçüde faaliyet göstermektedir. Şehirde mimar sayısının fazla olması imar faaliyetlerine önem verildiğini göstermektedir. XVIII. yüzyılda imparatorluk geneli konusunda günümüzde yapılan araştırmalar bize esnafın zor durumda olduğunu göstermektedir. Sadece esnaf değil tüm ahali bu buhrandan etkilenmiştir. Buna rağmen imar faaliyetlerine para ayırabilmektedirler. Esnaf sayısının fazlalığı ve yapılan işin çeşitliliği Antakya kazasının söz edilen buhrandan fazla etkilenmediğini gösterir. 1765'te esnaf sayısı 1150'ye inmiştir. İmparatorluğun bütün kurumları XVIII. yüzyılda çözülme içerisinde iken, esnaf teşkilatının da kuruluş dönemindeki düzeni ve kuvvetiyle sürmesi olanaksızdı. Hac ve ticaret yolu üzerinde ve iklimin de tarıma elverişli olması Antakya'da ekonomik hayatın canlı kalmasına sebep olmuştur.

İncelediğimiz defterde şer'i vergilere rastlayamadık. Örfi vergiler arasında Avarız ve Bedel-i Nüzul, Salyâne , İmdâd-ı Hazeriyye vardır. Avarız

ve Bedel-i Nüzul, Antakya nahiyelerine bağlı köylerden tahsil edilmiştir. İmdad-ı Hazeriye, köy ahalisi ve Antakya şehrindeki esnaflar arasında yarı yarıya paylaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Antakya Şer'iyeye Sicili, I

Antakya Şer'iyeye Sicili, III

Antakya Şer'iyeye Sicili, VI

Antakya Şer'iyeye Sicili, VIII

ABDURRAHMAN ŞEREF Devlet-i Aliyye-i Osmaniyeye, II, (İstanbul, 1312)

AHMED RASİM, Osmanlı Tarihi, I, İstanbul, 436-444

AKDAĞ, Mustafa, "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi" DTCE Araştırmaları Dergisi 10/6

AKDAĞ, Mustafa, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrende Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", Bellekten, XIV/55, Ankara, 1950

-----, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrende Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", Bellekten, XIV/55, Ankara, 1950

-----, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar" DTCFD, XIII, (Ankara, 1955)

-----, "Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri 1730-1839" A.Ü.DTCE Tarih Araştırmaları, (1970 – 1974), 8-12

-----, "Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri (1730-1839)", AÜDTCE, Tarih Araştırmaları Dergisi VIII-XII/14-23, /4-5, Ankara, 1975

-----, Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi I, İstanbul 1974

-----, Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi II, Ankara, 1971

AKGÜNDÜZ, Ahmet: Serîyye Sicilleri Mahiyeti ve Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler, I, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988

AKURGAL, Ekrem: "Tarihte Şark-Garp Münasebetleri Bakımından Hatay Bölgesinin Önemi" Ankara Üniversitesi Haftası, Hatay, (10-3. 1943-13.9.1943) A.Ü. DTCF Yay. 37, TTK, Ankara, 1945

ALTUNDAĞ, Şinasi: "Osmanlılarda Kadıların Salahiyet ve Vazifeleri Hakkında", VI. Türk Tarih Kongresi III. Seksiyon, (Ankara, 1967)

ATALAR, Münir, "Şerîyye Mahkemelerine Dair Kısa Bir Tarihçe", İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi IV, (A.Ü. İlahiyat Fak. İslam İlimleri Enstitüsü Yay.), Ankara 1980

-----, "Hac Yolu Güzergâhı ve Masrafı", A.Ü. OTAM Dergisi, 4,(ayrıbasım. Ankara, 1993)

BAER, Gabriel, Türk Loncalarının Yapısı,(Çev: Sami Ferliel), Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara, 1970-1974,

BALTACI, Cahid, "Şerîyye Sicillerinin Tarihsel ve Kültürel Önemi" Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu, (İÜEF'de) Mayıs, 1985

BARKAN, Ö. Lütfi, "Edirne Askerî Kassamına Ait Tereke Defterleri, (1545-1559)", Türk Tarih Belgeleri Dergisi, III/5-6, 1968

-----, " H.933-934 (M.1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği", İ.Ü.İ.F.M., C.XV/1-4, 1953-1954

-----, "Avarız maddesi", İslam Ansiklopedisi II, 15

BARTOLD, W., Çelebi Mad. İ.A. III

BATMAZ, E. Şükrü, "A'yanlık Müessesinin Düzeni Hakkında Belgeler", I, Belgeler, 1-2 (TTK, Ankara, 1964)

-----, XVIII. Yüzyıldaki Mali Uygulamaların Osmanlı Taşra Yönetimi Üzerindeki Etkileri Hakkında Bir Araştırma, Dan: Prof.Dr. Özer ERGENÇ,(Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1995

BAYKAL, Bekir Sıtkı, A'yanlık Müessesesinin Düzeni Hakkında Belgeler "Belgeler, I, 1-2, Ankara, 1964

BAYKARA, Tuncer, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş, Ankara, 1988

BEDEVİ, Vergi H.: "Kıbrıs Şer'î Mahkeme Sicilleri Üzerinde Araştırmalar", Milletlerarası . I. Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri, (Ankara 1971)

BERKİ, Ali Himmet, Büyük Türk Hükümdarı Fatih Sultan Mehmet Han ve Adalet Hayatı, İstanbul ,1953

BİLGİLİ, M. Fani, Hatay Kültür Hayatı, (Antakya İktisat Basımevi, 1939)

BOZKURT, Rıza, Osmanlı İmparatorluğu'nda Kollar, Ulak ve İaşe Menzilleri, (Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayını, Ankara, 1966)

Cumhuriyetin 75. yılında Hatay, Hatay Valiliği, (Antakya , 1998)

ÇADIRCI, Musa, "II. Mahmut Döneminde Mütesellimlik Kurumu" DTCE Dergisi, XXVIII, (Ankara ,1970)

-----, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)" Bellekten LIII/206 (Nisan 1989/Ankara),

-----, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, (TTK Basımevi, Ankara, 1997)

ÇAKAR, Eriver, "H. 1031 (M.1524-1525) Tarihli ve 125 Numaralı Halep İcmal Defteri" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 1992,

ÇELEBİ, Eramya, İstanbul Tarihi, Trc. Tharnd G. Andryan, İstanbul, 1988

DAĞLI OĞLU, H. Turhan, Onaltıncı Asırda Bursa (1558-1589), Halkevi Neş., 10 Bursa, 1940

DAĞLI, Yücel -ÜÇER, Cumhuriyet, Tarih Çevirme Klavuzu, IV, TTK, Ankara, 1997

DEMİR, Ataman, "Antakya Konut Mimarisinde Cephe", Yapı, 45/4, İstanbul, 1982

-----, "Zaman İçinde Antakya", Yapı, 4312, İstanbul, 1982

-----, Çağlar İçinde Antakya, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, İstanbul, 1986

DEMİRCİOĞLU, Halil, "Anadolu İlk Siyasi Mekan Vahdeti Kuruluşunda Hatay'a Verilen Önem" Ankara Üniversitesi Haftası, Hatay, (10-3. 1943-13.9.1943) A.Ü. DTCF Yay. 37, TTK, Ankara, 1945

DİLAÇAR, Agop "Alpin İrk Türk Etkisi ve Hatay Halkı" A.Ü. Haftası Hatay

DİRİMTEKİN, Feridun, "Antakya Tarihi", Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, 22/301 (Nisan, Haziran, 1969)

EMECAN, Feridun, XVI. Asırda Manisa Kazası, TTK, Ankara, 1989

ERGENÇ, Özer, "Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşrâf ve A'yan üzerinde Bazı Bilgiler" Osmanlı Araştırmaları, III, İstanbul, 1987

-----, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Düşünceler", VIII. Türk Tarih Kongresi, (11-15 Ekim 1976, Ankara/Kongreye Sunulan Bildiriler, II, Ankara, 1981

ERGİN, Osman Nuri, Mecelle-i Umur-ı Belediye, İstanbul, 1337

ERSOY, Osman, "Şer'iyeye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru" AÜDTCF Dergisi, XXI, 3-4, (Temmuz-Aralık 1963), Ankara, 1964

ERYILMAZ, Bilal, Osmanlı Devletinde Gayri Müslim Tebaanın Yönetimi, İstanbul, 1966

ERZEN, Afif, "Kıbrıs Tarihine Bir Bakış" X. Türk Tarih Kongresi, (22-26 Eylül 1986) Kongreye Sunulan Bildiriler, IV, Ankara 1987

EVLİYA ÇELEBİ, Seyehatnâme; İstanbul, İkdam Matbaası, 1314-1938

FEKETE, L., "Türk Vergi Tahrirleri". Çev. Sadrettin KARATAY, Bellekten, XI/42, Ankara, 1947

FİDAN, Murat, "H. 1167-1169 m. 1753-1755 Tarihli Adana Şer'iyeye sicili", Danışman: Prof. Dr. Zahid AKSU, İ.Ü. SBE Temel İslam Bilimleri İslam Hukuku Anabilimdalı, Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1986

GENÇ, Mehmet, "Ahilik ve Esnaf", Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu, İÜEF Dergisi, İstanbul, Mayıs, 1985

GOWAN, Bruce, "Osmanlı Avarız ve Nüzul Teşekkülü", VIII, Türk Tarih Kongresi II, Ankara, 1981

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, XV - XV. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, İstanbul 1942

GÜRKAN, Feyyaz, "Şer'iyeye Mahkeme Sicilleri Üzerinde Bir Araştırma", IX. Türk Tarih Kurumu Kongresi, II, Ankara 1988

GÜZELBEY, Cemil Cahit-YETKİN, Hulusi, Gaziantep Şer'î Mahkeme Sicillerinden Örnekler, 1181-1241, (M. 1729-1820), Gaziantep, 1971

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar", Osmanlı Araştırmaları, II, İstanbul, 1981

-----, "Şer'iyeye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru (Adana Şer'iyeye Sicilleri)", İÜEF Tarih Dergisi, 28-29, (İstanbul, 1975)

-----, XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı'da Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, TTK. Ankara, 1998

-----, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara, 1998

HATAY İL YILLIĞI 1967, Milli Eğitim Bas., İstanbul, 1968

İBNÜ'L EMİN MAHMUT KEMAL, "Arpalık" Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, 94 (17), İstanbul, 1826

İLGÜREL, Mücteba, "Şer'iyeye Sicillerinin Toplu kataloğuna Doğru", İÜEF Tarih Dergisi, 28-29, İstanbul, 1975

İNALCIK, Halil, "Adaletnameler", Türk Tarih Belgeleri Dergisi, 2, (3-4, Ankara, 1967)

-----, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kültür ve Teşkilat", Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, 1976

-----, "Osmanlılarda Raiyyet Rüşümü" Belleten, ;XXIII/92, Ankara, 1959

-----, "Örf", İ.A. IX

-----, "XV. Asır Türkiye İktisat ve İçtimai Kaynakları", İ.Ü.İ.F. Mecmuası, XV/1-4, İstanbul, 1954

-----, Eyalet Mad., İ.A., II, İstanbul, 1957

-----, Mahkeme Mad., İ.A., VIII, İstanbul, 1957

-----, The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600, London, 1963

KAYIRAN, Mehmet, "Şer'iyye Sicillerinin Askeri Tarih Bakımından Önemi", I. Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, Genel Kurmay Bşk. Yay. Ankara, 1983

KESLER, G, "Şehrin Tarihi ve Sosyal Fonksiyonu", (Çev: Refii Şükrü), İÜHF Mecmuası I, İstanbul, 1935

KÖPRÜLÜ, Fuat, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", Bellekten, VII/27. (1943)

KUBAN, Doğan, "Türk Şehir Yapısı Üzerine", Mimarlık ve Sanat I, İstanbul, 1961

KUNT, İ. Metin, Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi, İstanbul, 1987

Köylerimiz 1981, T.C. İç İşleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, 327/3, Sayı 2, Ankara, 1982

KURAN, Ercüment, "Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme hareketleri", Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, 1976

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, Osmanlı Esnafında Oto Kontrol Müessesesi, Ahilik ve Esnaf Konferansından Metinler-Tartışmalar, İstanbul, 1986

NEDKOFF, Boris Christhoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", Trc. Eden.Şinasi ALTUNDAĞ, Bellekten, c. VIII

ONGAN, Halit, Ankara'nın I Numaralı Şer'iyye Sicili Ankara, 1985

ORHONLU, Cengiz, "Şehir Mimarları", Osmanlı Araştırmaları II, İstanbul, 1981

-----, Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı, İstanbul, 1987

ORTAYLI, İlber, "Osmanlı Kadısı, Tarihi Temeli ve Yargı Görevi", AÜSBF Dergisi, XXX, 1-4 (Ayrı Basım Ankara, 1991)

- , "Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine" Amme İdaresi Dergisi, 9, 19, (Ankara, 1976)
- ÖZDEMİR, Rifat, "Şer'iyeye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", Fırat Üniversitesi Dergisi, (Sosyal Bilimler), 1987, 1(1), Elazığ, 1987
- , XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara 1785-1840 (Fiziki, Demografik, İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı), Ankara, 1986
- ÖZKAYA, Yücel, "XVIII. Yüzyılda Çıkarılan Adalet-nâmelere Göre, Türkiye'nin İç Durumu", Belleten XXXVIII/151, (Ankara, 1974)
- , "XVIII. Yüzyılda Menzilhane Sorunu", A.Ü.D.T.C.F. Dergisi, 28, 3-4, (Ankara, 1978)
- , "XVIII. Yüzyılda Mütesellimlik Müessesesi", DTCF Dergisi, XXVIII, 3-4, (Ankara, 1977)
- , "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Esnaf Sorunları", IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler II, Ankara, 1988
- , "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı", Ankara, 1985.
- , "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin A^oYönlükleri Ele Geçirışleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu", Belleten, XLIII /165-168, Ankara, 1978.
- , "XVIII. Yüzyılın Sonlarında Tımar ve Zeametlerin Düzeni Konusunda Alınan Tedbirler ve Sonuçlar", İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, 32, İstanbul, 1979.
- , Genel Hatlarıyla XVIII Yüzyılda Osmanlı Sosyal Hayatı, Yıl 18, (Şubat, 1993), 4, Genel Kurmay Başkanlığı Tarih ve Stratejik Etüt ve Türk Askeri Tarih Komisyonu Başkanlığı, Ankara, 1993.

-----, "Sofya Milli Kütüphanesi National Biblioteque'deki Şer'iyeye Sicilleri", Tarih Araştırmaları Dergisi, 1979-1980, XIII/24

ÖZTÜRK, Mustafa, "Tahrir Defterine Göre XVI.Yüzyılın İlk Yarısında Antakya", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, VII, 2, (Elazığ, 1996)

-----, "XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları", Belleten, LIV/211 (1990)

PAKALIN, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, II, İstanbul. 1983.

RASSI, Ettore, "Çelebi Kelimesi Hakkında Ebus-suud'a Atfedilen Bir Fetva", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleteni, Ankara, 1954.

SAHİLLİOĞLU, Halil, "Antakya Mad.", Türkiye Diyanet Vakfı İA, I.

-----, Bursa Kadı Sicillerinde İç ve Dış Ödemeler Aracı Olarak "Kitabü'l-Kadı" ve Süfteceler, Türkiye İktisad Tarihi Semineri Metinler/Tartışmalar 8-10 Haziran, 1973, Ayrı Basım, Ankara, Mart 1975

-----, Dördüncü Murad'ın Bağdat Menzilnamesi (Bağdat Seferi Harp Jurnalı) Belgeler, 13, (17 Ankara, 1993)

SEVGEN, Nazmi, "Şer'î Mahkeme Sicil Hazinesi", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, 44, (Mayıs, 1971)

SEZAL, İhsan, Şehirleşme, İstanbul, 1992.

SİDDİK SAMİ, "Türkiye'de İdare'nin Kazai Mürakebesi", İ.Ü.H.F. Mecmuası I, İstanbul. 1935

STRECK. "Antakya Maddesi", İA I,

TABAKOĞLU, Ahmet, Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi, İstanbul, 1985

TATAR, Özcan, 8 No'lu Şer'iyeye Sicili, H. 1178-1179 (M1764-1765), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1992

TEKİN, Mehmet, "Hatay'da Kitap ve Kütüphanenin Tarihi Bir İncelemesi", Güneyde Kültür, Yıl: 13, 23 (Antakya, Mart, 1981)

-----, Hatay'da Eğitim ve Kültür, Hatay İli Milli Eğitim Müdürlüğü Yay., Ankara, 1982.

TIZLAK, Fahrettin, "398 nolu Harput Şer'iyeye Sicilinin Özellikleri", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), Elazığ, 1988.

Türkiye Mülki İdare Bölümleri ve Bunlara Bağlı Köyler, Belediyeler, 1 Haziran 1970.

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Seri II, Sayı 4, Başbakanlık Basımevi Döner Sermaye İşletmesi, Ankara, 1971

TÜRKMEN, A. Faik, Mufassal Hatay, I, İstanbul, 1937

ULUÇAY, Çağatay, "Karaosmanoğullarına Ait Bazı Vesikalar", Tarih Vesikaları, 2 (10, Ankara, 1942)

-----, 18 ve 19.Yüzyıllarda Saruhanda Eşkiyalık ve Halk Hareketleri, İstanbul. 1955.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Şer'î Mahkeme Sicilleri", Ülkü Mecmuası, 29, Ankara, 1935.

-----, Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal, İstanbul, 1941.

-----, Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilatı, Ankara, 1984.

-----, Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Ankara, 1991.

-----, Osmanlı Tarihi II, Ankara, 1983

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı-BAYBURA, İbrahim Kemal-ALTINDAĞ, Ülkü,
Fermânlar Topkapı Sarayı Müzesi Osmanlı Saray Arşivi Kataloğu,
I.Fasikül, No: L,1-1247 (578), Ankara, 1985.

ÜNAL, M. Ali, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, Ankara 1988

-----, Osmanlı Müesseseleri Tarihi, Isparta, 1968

VARLIK, M. Çetin, "Anadolu Eyaleti", İA III,

YAMAN, Mümtaz Talat, "Mütesellimlik Müessesesine Dair", Türk Hukuk Dergisi, I, (1941-1942), Ankara, 1944.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700-1800", Osmanlı Araştırmaları, III, İstanbul, 1982.

Yurt Ansiklopedisi, Türkiye İli Dünü, Bugünü, Yarını, 5. İstanbul, 1982

YÜCEL, Yaşar, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler", Bellekten, XXXVIII

-----, XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İdari Yapısında Taşra Ümerâsının Yerine Dair Düşünceler", Bellekten, XLI/161-164, Ankara, 1977.

YÜKSEL, Hasan, Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü, (1585-1683), Sivas, 1998,

EKLER

EK-1

1709 Tarihinde I Numaralı Şer'iyeye Siciline Göre Antakya'nın Mahalleleri

Sıra	Mahalle Adı
1	Meydan
2	Dörtayak
3	Sekakin
4	Sofular
5	Debbus
6	İmran
7	Hümmara
8	Şeyh Ali
9	Habibu'n-Neccar
10	Tut
11	Kantara
12	Sarı Mahmud
13	Saha
14	Şenbey
15	Mukbil
16	Cami-i Kebir
17	Kastal
18	Mahsen
19	Günlük
20	Şirince
21	Hallabu'n-Nabl

EK-II**CEBEL-İ AKRA NAHİYESİ**

Avarız Defteri	Hane Sayısı	Salyane Defteri	Hane Sayısı
Alataş**	3,5	Alataş**	1
Arpalu*	0,5	Bağdadiye**	1
Bağdadiye**	3	Bezkiye**	3
Benezyeri	0,5	Celaliye	2
Bezkiye**	1+1/4	Çandır**	0,5
Çandır**	3	Çardakiye	1
Dersuniye	3,5	Deyirmaşut	0,5
Dirmesaz	¼	Dursunlu	1
Döver	2	Harbi*	0,5
Eğreci	1	Hisarcık**	1,5
Hani	3	Kırkpörçek	1
Hareki	0,5	Kışlak**	1,5
Hisarcık**	1	Kirakos**	1,5
Kandure	2	Sofular**	1,5
Karaçuka	¼	Sunkur	0,5
Karye	1	Şeyhköy	3,5
Keseb	0,5	Tinziri	1
Kışlak**	1,5		
Kirakos**	¾		
Manima	¼		
Mansur	3		
Oğlakcı	4,5		
Sofular**	1,5		
Söğütocağı	1		
Tumame	1		
Yeniceköy	¾		
Zerito	3		
Toplam	32,5 Hane		22,5 Hane

Avarız ve Salyane defterlerinde geçen köy isimleri belirtilmiştir.

*Harbi, Süveydiye Nahiyesinin de Salyâne Defterinde bulunmaktadır.

*Arpalu Süveydiye Nahiyesinin de Salyâne Defterinde bulunmaktadır.

** Hem Avâriz, hem Salyâne Defterinde bulunan köyler.

KUSEYR NAHİYESİ			
Avarız Defteri	Hane Sayısı	Salyane Defteri	Hane Sayısı
Asfilit	1,25	Arbıyas	0,5
Ayne's-sakin	2,5	Askıyaz	1
Babatorun**	1,5	Babatorun**	0,5
Baksanos**	4,5	Baksanos**	4
Bayra	2	Bayırce	0,5
Bensacık	2,5	Bitşin	1
Beşirbe	1,75	Cennet	2
Deyr **	2	Cam	0,5
Fatıkiye**	5,5	Çaysu	1,5
Fayık	3	Deyr**	1,5
Fenek**	0,5	Fatıkiye**	3
Ferzele	0,5	Fenek**	2,5
Heline	1	Hayito	1,5
Hum	1	Kalanos	1,5
Kantur	1	Kalihar	0,5
Kalamuş	4	Karye	0,5
Kaslit	1,5	Kefr-i Ayn	2
Kavriye	1	Keskend	3
Kefr-i Ayn	4,5	Kırmızı**	0,5
Keşkesid	2,5	Mağdele	3
Kırmızı**	0,5	Radof**	3
Kızılcaburç	1,5	Sakaburç	3
Kubab	1	Salkıya	1,5
Lübye	1	Saferiye	2
Mağde tü'l-Müsayih	2	Seyhane	3
Mağdeletü'l-yaf	0,25	Tel-Türkmen*	2,5
Makaberus	1	Tuleyce**	1,5
Makre	4		
Marcık	1		
Mezra'a-ı Türkmen	1		
Radof**	4		
Salkıye**	2		
Selhane	4,25		
Tuleyce**	1		
Ziyaret *	3		
Zev	1,25		
Toplam	76		47,5

* Tel Türkmen, aynı zamanda Süveydiye Nahiyesinin Avâriz defterinde bulunmaktadır.

* Ziyaret, Altınözü Nahiyesinin Salyâne defterinde bulunmaktadır.

** Hem Avâriz, hem Salyâne Defterinde bulunan köyler.

SÜVEYDİYE NAH.			
Avarız Defteri	Hane Sayısı	Salyane Defteri	Hane Sayısı
Alaeddin	0,5	Abdi	1,5
Alaiye	2	Arpalu	1
Çaydiyye	0,5	Dikmece	1
Barbaruk	1,5	Ferigunduk	3,5
Bulendhar	0,5	Güzelburç	0,5
Cerariye	1,25	Hacı Habiblu	3
Cüdeyde	0,5	Harbi	1
Deyşirci	0,25	Kabaharnup	1
Hacılı	3	Karaksı	2
Hüseynlu	1,5	Na'irlu	1,5
Kabusiye	3	Saraycık ma'a'Akılıyye	2
Karkıyye	1	Seldiran**	3
Keulberim	0,5	Sünberiyeye	1
Kilisacık	2,5	Zeytuniye maa mezariha**	14
Ma'a Mezariha	2		
Mağaracık	0,5		
Menkuliye	0,5		
Mugayrun	1		
Pakize	0,5		
Saylıca	2,5		
Seldiran**	3		
Sibeveyh	1,25		
Şerakiye	2,75		
Tel-ferah	1		
Tel-Hoca	1,75		
Tuleyl-i Türkmen	1,5		
Tel-Ammar	3,25		
Velimce	0,75		
Yoğunoluk	2		
Zeytuniye**	2		
Zirzar	2		
	46,75		36

** Hem Avâriz, hem Salyâne Defterinde bulunan köyler.

ALTINÖZÜ NAHIYESİ			
Avarız Defteri	Hane Sayısı	Salyane Defteri	Hane Sayısı
Alakend	2	Büyükburç	2,5
Ansiye	2	Danışmendlu	0,5
Arziye	1	Ermencü	2
Ayırmenç	1	Surta	3
Bakrakye	1	Tahsin	1
Baslika	0,5	Ziyaret	0,5
Bazöyük	1		
Buşşin	3		
Büyükburç	2,25		
Danışmend	1		
Fındıcak	1,75		
Karsu	2		
Mansuriye	0,75		
Miras	1,5		
Mazra'a-ı Kürd	3		
Narlıca	1		
Sabuhiye	1,75		
Suriye	6		
Şimsan	1,5		
Tamuskiye	0,5		
Tel-Habes	1		
Tel-Şark'î	0,75		
Toprakhisar	3		
Zengiye	1,75		
	41		9,5

EK-III

MÜFREDAT DEFTERİ

Kur'aya isabet eden nisfı dört bin sekizyüz yirmibeş guruş kezalik şehre isabet eden dörtbin sekizyüz yirmibeş guruş olmağla cümlesinin dahi ve makbullahi oldukdan sonra... tahrir ettirdikleri ber-vechi ati zikr olunur.

Hürrire fi 14 Muharrem sene 1169

Cemaat-i Bakkalân ve Pirinciyan

Demmas Mehmed yediyle ber mûcebi yafte revgan ve soğan ve nohut ve mum ve sair

Guruş: 1 para: 11

Kömürcü İbrahim yediyle ber mûcebi yafte revgan ve soğan ve nohut ve mum vesa'ir

Guruş: 3 Para: 13

Acem oğlu yediyle ber-mûceb-i yafte revgan ve soğan ve nohut ve mum vesa'ir

Guruş: 3.5 Para: 16

Haraci oğlu yediyle ber mûceb-i yafte revgan ve soğan, mum ve nohut vesa'ir

Bazarbaşı Mustafa yediyle ber mûceb-i yafte revgan, soğan ve mum vesa'ir

Guruş: 3 Para: 9

Hasan oğlu yediyle ber mûceb-i yafte revgan, soğan ve mum vesa'ir

Ahmet kethüda yedinde hazeriyye mübaşirine yediyle ber mûceb-i yafte

Guruş: 12 Para: 2

Mehmed Ali yediyle ber mûceb-i yafte piring

Guruş: 1

Hamamci Halil yediyle ber mûceb-i yafte piring

Guruş:14 Para: 18

Diraver oğlu el-Hac Mehmed yediyle ber mûceb-i yafte revgan, soğan, nohut ve mum vesa'ir

Guruş: 2 Para: 5

Mazlum Halil yediyle piring

16 Kıyye, Guruş: 1 Para: 31

Molla Veli yediyle ber mûceb-i yafte Piring

Kıyye : 28 Guruş:3

Def'a Cisri Hadid Bölük: 1,5/4,5 başına..

Yekunu Bakkalan ve Pirinciyan

Guruş: 40 Para: 290

Cemaat-i Ekmekçiyan ve Kassaban

Çataloğlu Şeyh Mustafa yediyle ber mûcab-i yafte etmek

Kıyye: 110 Guruş:6 Para:8

Emrullah yediyle ber mûceb-i yafte etmek

Kıyye : 22 Guruş:1

Dabul oğlu Mustafa Beşe yediyle ber mûceb-i yafte etmek

Kıyye :10 Guruş: 10 Para: 10

Kasab Bahri yediyle ber mûceb-i yafte lahm

Kıyye:12 Guruş 1 Para:32

Hımmis Beşe yediyle ber mûceb-i yafte lahm

Kıyye 10 Guruş 1,5

Yahya Çelebi yediyle ber mûceb-i yafte lahm

Kıyye: 19,5 Guruş:4 Para:37

Hacı Abdurrahman yediyle ber mûceb-i yafte lahm

Kıyye:15 Guruş 1,5

Yekuni Ekmekçiyan ve Kassaban

Guruş: 17,5

Cemaati Arpacıyan

Arpacı Şişman Mehmed yediyle şayiri yem

Guruş, 8 Akçe:12

Saman

Himl Guruş 1,5

Yekun 13,5

Veli Karaman yediyle

Şayiri yem: 13 Guruş: 3,5

Saman

Himl yarım Guruş yarım

Yekun Guruş: 3,5

Es-Seyyid Ali yediyle ber mûceb-i yafte

Şayiri Yem

Guruş: 24 Para:6

Saman himl :1 Guruş: 1

Yekun 7

İsa Beşe yediyle

Şayir-i yem 13 guruş 3

Abdulkadir Beşe yediyle Saman

Himl:2 Guruş 2

Yekun 32

Cem'an Yekun 95 Guruş

Esnaf

Yüzaltmış sekiz senesi Ab ibtidasından .... isticâr olunan menzili padişahi ücretinden menzilci Mustafa Beşe'ye... cihetinden istidâne olunup verilen 1000 guruş

Halen vali-i Halep Devletlu Ragib Paşa hazretlerinin tezkere-i buyuruldu getüren Mehmed Beğın Hidmeti 80 guruş

Şehir kethüdası Ahmed Çelebi'ye °idiyye 3,5 guruş

Matbahdan odasına ... taamiyye için Masraf 72 Guruş 2 Para

Muhassıl Ağa tarafından Mukarrer tezkeresi getüren çukadara hidmet 112 guruş

Ekrad hususu için Halebe ilam götüreren voyvoda çukadarına hidmet 8 guruş

Defa-i îrad için karaya tenbihi mutazammın giden sabikiyye ücret 1,5 guruş

Halebe Hatt-ı Şerif tesciline giden İmam Molla Yusuf'a ücret 8 guruş

Defa-i irad için Kilis voyvodasına mektup götüreren sagariye ücret 4 guruş

Vilayete bazı tenbih zimmında Halep tarafından buyuruldu getüren çukadara hidmet 60 guruş

Kapusuz için buyuruldu işaatına kuraya giden voyvoda çukadarına hidmet 3 guruş

Debbağlar yediyle voyvoda odasına behayi yün 12 guruş

Defai voyvoda olmasına ve mahkemeye çit ve kutn v e bez Şeyhi'l-Yehud yediyle ber mucebi yafte 25 guruş

Defa-i mahkeme-i Halebe ve voyvoda odasına ve Cisri Cedid kapısına mih ve mendil ve Timur Mustafa ve Timurcular yediyle 18 guruş 28 pare

Kadri Ağa Voyvoda odasına ve mahkemeye el-Hac Mehmed yediyle kendir behası 2 guruş 22 pare

Menzilci Çukadar İbrahim ve Bereket Ağa'ya Salyane-i Sabıktan Kûsurdan baki kalup zi kudretten ma^ca murabaha verilen gayri ez maktu ... 842 guruş

Hünkarlı Zade'nin Salyâne-i Sabıktan kûsurdan kalan 9,5 guruş

Menzilci müteveffa İbrahim Beyin vilayet zimmetinde baha-i bargirden baki kalan 1016 guruş

Vefa-i mezbur yediyle ayende ve revende için verdiği menzil bargirleri ücreti ber müceb-i yafte 14 guruş

Halebe ilam ve mektup götüreren Sağar ücreti Kâtibzade el-Hac kethüda efendiden istidane 3 guruş

Menzilci Mustafa Beşe yediyle ayende ve revendeye verdiği Menzil bargirleri ücreti ber mucebi yafte 85 guruş

Mahkeme-i Halebe voyvoda odasına ve Eğri Geçid'e keraste ve tahta ve ustadiye neccarlar yediyle 53 guruş

Şehir kethüdası yediyle Kadri Ağa odasına hasir bahası 2 guruş

Menzilci Sabık Çokadar İbrahim ve Hüseyin Beşe'nin menzil ücretinden bakiyye vilayet zimmetinde 25 guruş

Fahureciler yediyle mahkeme-i voyvoda odasına toprak ve küp ve kiremid bahası 5 guruş 5 pare

Cisr-i Cedid bölükbaşısı Assaf oğluna beş nefer piyade zam olunup ücretleri miktarı İbrahim Ağadan istidane 20 guruş

..... mezburun ücretinden mümaileyhden hinta bahası istidane olunup verilen 22 guruş

..... Hidmet yine müma ileyh istidane 13 guruş 0,5 para

Yine mezbur yeniçerilerin Şevval ücretinden olmak üzere Hakılye ve Saraycık karyelerinden istidâne 20 guruş

Yine mezbur yeniçerilerin Şevval ve Zilhicce ücretlerinden olmak üzere Sünberkiye nam karyeden istidâne 2 guruş

Yine mezburun ... ücretinden olmak üzere Kilisecik nam karyeden istidâne 15

Yine mezburun şevval ücretinden olmak üzere ..... nam karyeden istidane 15 kuruş

Yine mezburlere ücretlerinden olmak üzere Telî'i-Türkmen nam karyeden istidâne 15 guruş

Yine mezburlere Şevval Zilhicce ücretlerinde .... nam karyeden istidâne 30 guruş

Yine mezburların (ıslanmış...okunamadı)

Yine mezburlara zilkade ücretinde mezkûreden istidâne 18,5 guruş

Mahkemeye Dimitri yediyle Kilis bahası 1,5 guruş

Penbeciler yediyle voyvoda odasına Cankıs bahası 2 guruş

Çukadar İbrahim yediyle mahkemeye baha-i hasır ve astariye 8,5 guruş

Voyvoda odasına mimar ücretleri Kirişçi zade Hüseyin Ağa yediyle 4,5 guruş

Kapusuz ve haramzade hususları için Haleb tarafından ba buyuruldu gelen Çukadara hizmet 25 guruş

Şehir ve nevahi kethüdası Ahmed Çelebiye altmış dokuz senesi Muharrem ayından altı aylık peşin ücreti 1000 guruş

Cisr-i Cedid bölükbaşısı Musa'ya ücreti tekmili için 50 guruş

Altmış dokuz senesine mahsup kışlaki kebir meblağı temmili için 15 guruş

İşbu bin yüz altmış dokuz senesine mahsup hala vali-yi Halep Devletlu Ragıp Mehmed Paşa hazretlerinin ba emr-i ali ve ba buyuruldu-i şeriat matlup olunan kıst-i evvel imdadı hazariyye meblağı 2231 guruş

Husus-ı Mezbur için gelen mübaşire hizmet 200 guruş

Mübaşir-i Markume muharremin on iki ikinci gününden on beş günlük masrafı 60 guruş

Menzilci Mustafa Beşe'ye menzil-i padişahi ücretinden olmak üzere sene-i mezbureye mahsup menzil ücreti 2000 guruş

Ürdün Ağası Mehmed Ağa'dan Cisr-i Cedid bölükbaşılık bahai hinta istidane olunan 7,5 guruş

İşbu seneye mahsup Muharrem ve Safer ve Rebi'ul_Ula şehriyelerinden Eğri Geçidi bekçilerine ücretlerinden olmak üzere 225 guruş

Küsur-i Avarız-ı Kura için 55 guruş

Naib efendi hazretlerine berâ-yi harcî defter 250 guruş

Huddamiye-i Mahkeme 20 guruş

Naibiye 20 guruş

Kethüdasına 15 guruş

Katib-i İbrahim Efendi ve Ali Efendi bâ mâ'ruzat ve ilamat-ı kalemiyesi 25 guruş

Mukayyide 5 guruş

Muhzırbaşıye 13 guruş

Emin-i defter 20 guruş

El-Hac Ahmed'e 10 guruş

Sarrafiye 10 guruş

İlâmatı ve aruziyyât için Naib-i Efendiye 30 guruş

Voyvoda el-Hacc Hüseyin Ağa'ya bera-yi tahsil 25 guruş

Kethuda-yi Voyvoda Ağa 25 guruş

Huddamiye 25 guruş

Kavvasiye 5 guruş

Voyvoda Ağadan istidâne 25 guruş

Karye şeyhleri davet için giden atlılara hidmet 10 guruş

Cem'an : 9650 yalnız dokuz bin altı yüz elli guruştur.

Şehre isabet eden nisf:4825 guruş

Kuraya isabet eden: 4825 guruş

* İncelediğimiz dönemde

bir guruş kırk para,

Bir para 3 akçe

1 akçe 3 pul idi.

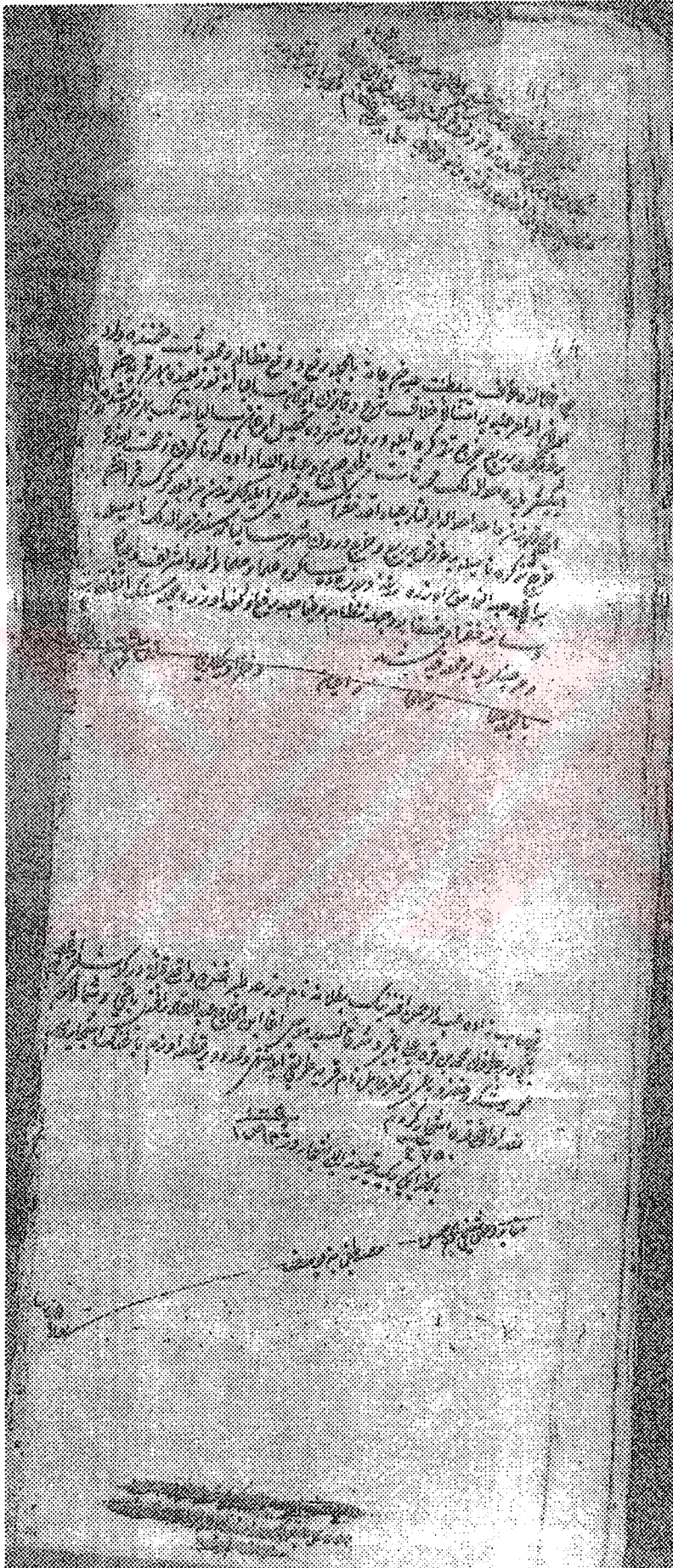
Ek: IV

Antakya Şer. Sic. No: 6

Belge No : 15

Hala Kuseyr Şeyhi kudvetü'l-akran zîde kudrehu ve ordu şeyhleri ve Cebel-i Akra° şeyhleri inhâ olunur ki Reyhanlı Türkmen aşîretleri birkaç seneden berû kadîmî meştallarını terk ve Barik kal°ası kurbunda kışlamak üzere vürûd ve °ubûr eylediklerinde re°âya fukaralarının emval ve eşyalarını ve zeytun eşcârlarının esmarlarını nehb ve garet ve ba°zı eşcârları kat° ve ihrak vesâ'ir ebnâ-yı sebîl ve ibâdullahâ isâl-ı mazarratdan ve te°addîden hali olmadıklarını binâen bundan akdem haklarında müte°addîden evâmîri °aliyye sadır ve varid olmuşidi ve mukaddem sūdûr iden evâmîr-i °aliyyenin mantukunca °aşâyir-i merkumenin mahalli meştalleri olmayan yerlerde mürûr ve °ubûrları men' ve re°âya fukarası vesa'ir ibâdullah ve ebnâ-yı sebîlin üzerinden şer° ve mazarratlarını def° olunmak lazîme-i hâlden olmağla imdi °aşâyir-i merkumenin gelmeleri vakti karib olduğuna binaen cümleliz basîret üzere olup yollarını sedd ve bend idüb ol havaliden mürûr ve °ubûr itdirülmeyüb muhârebeye tesaddî iderler ise der-sâ°at Cîsr-i Cedîd'e muhafazaya me'mur olan Düşeroğlu Bilal Ağa ile haberleşüb °ale'l-ittifak merkumları mürûr ve °ubûrdan men° ve şer° ve mazarratlarını def° eylemekde mezîd sa°y ve tard ve te'dîblerine ziyade ihtimam eylemenüz için Divân-ı Haleb'den işbu buyruldu tahrîr ve ısdâr kılınmışdır.

28 Zilhicce 1168

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde Halep Eyaletine bağılı bir kaza olarak yönetilen Antakya'yı Sosyal ve ekonomik açıdan inceledik.

Antakya kazasında en üst Ehl- Şer' görevli kadı, en büyük Ehl-i Örf görevli voyvoda idi. Bunun yanında diğler görevliler de vardı.

Biz bu çalışmamızda kadılık Şer'iyeye Sicilleri hakkında bilgi verdik ve değerlendirmesini yaptık.

Önce kuruluşundan XVIII. Yüzyıl ortalarına kadar Antakya'nın tarihini inceledik. Sonra şehrin fizik yapısını inceledik. Mahalle ve köy sayılarını belirledik. Ulaşım ve haberleşmede önemli olan menzil teşkilatı hakkında bilgi verdik. Bu yol üzerinde zaman zaman ortaya çıkan eşkiyalık olayları hakkında bilgi verdik.

Hac yolu üzerinde bulunan Antakya ve çevresi bu dönemde birçok huzursuzluk ve eşkiyalık olayları ile karşılaşmaktaydı. Bu konuda merkezi idarenin duyarlı olduğunu gönderilen adaletnamelerden anlamaktayız.

İdari yapıyı incelediğimiz bölümde halen görevini devam ettiren Ehl-i Örf ve Ehl-i Şer' gibi idarecilerin varlığından bahsettik. Şehir halkının nasıl temsil edildiği konusuna açıklık getirdik.

Bu dönemde Osmanlı topraklarında ortaya çıkan a'yan grubunun Antakya'da da mevcut ve yönetimde etkili olduğunu tespit ettik. A'yan yönetimdeki etkinliğini belirten belgeler ortaya çıkardık. İmparatorluğun XVIII. yüzyıldaki genel yapısına uygun olduğu sonucuna vardık.

Osmanlı Sosyal Yapısı çerçevesinde Antakya'daki sosyal yapıyı ortaya koymaya çalıştık. Müslim ve gayri müslim ahalinin birbiri ile olan münasebetlerine göz gezdirdik.

Ekonomik yapıyı üretim, esnaf, ticaret üçlüsü içerisinde inceledik. Antakya merkezinde elli meslek dalında 1161 esnafın bulunduğunu belgelerden anlamaktayız.

ABSTRACT

We have reviewed and evaluated the province Antioch, administered during the reign of the Ottoman Empire as a township affiliated with Halep county from the social and political point of view.

Firstly we considered the history of Antioch from its foundation up to the XVIII th century; then we handled the physical structure of the city, pinpointing the number of districts and villages. We supplied information about the "Menzil" organization which was instrumental for transportation and communication as well as information about the cases of brigandage which happened occasionally on this route.

In the section where we handled the administrative structure; we considered the missions of the administrators and we clarified the point how the townsfolk were represented.

We also examined the social structure of the province Antioch within the context of the social structure of the Ottoman Empire. We reviewed the relationships and interactions between the Moslem and non - Moslem cross-sections of the Ottoman Society.

In that age Antioch was on the road of Mecca so there were many brigandage and troublesome.

We handled the economic structure in the tripartite organization of production
-Tradesmen-trade.

Ehl-i Şer' is the major as Kadı and Ehl-i Orf is the major as Voyvoda in Antioch Province.

In the study we gave some information about Kadi and Shar'iyye Sicil's.

We can understand from the documents that in center of Antioch there. We're 50 Jobs and 1161 tradesmen.

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı
T.C. Millî Eğitim Bakanlığı
Ortaokul Öğretmeni
M. Kemal Akdemir
1978-1980